

Микола Вашуленко
Надія Васильківська, Світлана Дубовик

Українська мова та читання

Світ молодіє
від краси
ніг небом
України!

4

ЗМІСТ

ТЕКСТ

§ 1. Основні ознаки тексту.....	4
§ 2. Засоби зв'язності тексту.....	6
§ 3. Заголовок тексту.....	8
§ 4. Типи текстів.....	10
§ 5. Будова тексту. План.....	12
§ 6. Тексти різних стилів. Медіатексти.....	16
Що я знаю? Що я вмію?	22

РЕЧЕННЯ

§ 7. Види речень за метою висловлювання та інтонацією.....	23
§ 8. Звертання.....	25
§ 9. Головні і другорядні члени речення.....	27
§ 10. Однорідні члени речення.....	31
Що я знаю? Що я вмію?	37

СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

§ 11. Багатозначні слова. Пряме і переносне значення слів.....	38
§ 12. Синоніми.....	40
§ 13. Антоніми.....	42
§ 14. Фразеологізми.....	44
§ 15. Застарілі слова. Нові слова.....	46
§ 16. Походження слів.....	50
Що я знаю? Що я вмію?	52

БУДОВА СЛОВА

§ 17. Частини слова. Творення слів за допомогою префіксів та суфіксів. Орфограми у префіксах.....	53
§ 18. Застосування алфавіту.....	63
§ 19. Наголошування загальноживаних слів.....	65
§ 20. Вимова і правопис слів із ненаголошеними [е], [и].....	67
§ 21. Вимова і написання слів із дзвінками приголосними звуками в кінці слова і складу.....	69
§ 22. Правопис слів із сумнівними приголосними.....	71
§ 23. Подовжені м'які приголосні звуки.....	73
Що я знаю? Що я вмію?	75

ЧАСТИНИ МОВИ

ІМЕННИК

§ 24. Поняття про іменники з абстрактним значенням.....	76
§ 25. Рід і число іменників.....	78
§ 26. Відмінки іменників. Відмінювання іменників.....	80
Що я знаю?	109

ПРИКМЕТНИК

§ 27. Прикметник як частина мови.....	110
§ 28. Рід і число прикметників.....	112
§ 29. Відмінювання прикметників.....	114
§ 30. Утворення ступенів порівняння прикметників.....	120

§ 31. Вимова і написання прикметників на <i>-ський, -зький, -цький</i>	122
§ 32. Пряме і переносне значення прикметників. Прикметники-синоніми та прикметники-антоніми.....	124
Що я знаю?	125

ЧИСЛІВНИК

§ 33. Числівник як частина мови.....	126
Що я знаю?	131

ЗАЙМЕННИК

§ 34. Займенник як частина мови. Особові займенники.....	132
Що я знаю?	139

ДІЄСЛОВО

§ 35. Дієслово як частина мови.....	140
§ 36. Неозначена форма дієслова.....	142
§ 37. Час дієслова. Змінювання дієслів за часами.....	144
§ 38. Вимова і написання дієслів на <i>-ся</i>	156
Що я знаю?	159

ПРИСЛІВНИК

§ 39. Прислівник як частина мови.....	160
§ 40. Прислівники-синоніми й прислівники-антоніми.....	162
§ 41. Написання найуживаніших прислівників.....	164
Що я знаю?	167
Що я вмію?	167

У підручнику використано світлини О. Гордієвича, О. Жарія, В. Козюка, П. Клименка, В. Соловійова, Ю. Зубченко, Л. Плісс, а також світлини і візуальні матеріали із сайтів Українська Вікіпедія, Етнохата, Litcentr, shutterstock.com: Rawpixel.com, Pogorelova Olga, fotosparrow, Slatan, djunger, Be Good, David Carillet, alexkatkov, Maxim Weise, Yuriy Kulik, Leonid Ikan, Fibs.Z, NEGOUURA, Lanych, Sergey Novikov, Evgeny Atamanenko, brgfx, Muzhik, Artnata, krarte, lazyllama, Sergey Malkov, Simon Kovacic, George Rudy, varuna, FamVeld, Romann, Veselin Gramatikov, Osman Vector, nishio, ArtParnyuk, Ondrej Prosicky, Osokina Liudmila, MicroOne, YanLev, Elena Larina, TatianaKost94, zatvornik, Bettina Baumgartner, Chistoprudnaya, Gelpi, Aliaksei_Z, igor kisselev, AnaBoo, Maria Uspenskaya, Alena Razumova, Eloku, Lizavetka, ArtAdisorn, Angyalosi Beata, Frolova_Elena, Dzianis Davydau, rbrechko, Pavel_Klimenko, Yurchenko Yulia, Luis Louro, Pressmaster, Spreadthesign, Artem Shadrin, Norberthos, Asier Romero, Tikta Alik, Namning, Tatyana Vuc, Beautiful landscape, Sergiy Bykhunenko, Serhiy Kobayakov, toooth, Julia Kuznetsova, Katerina Pereverzeva, OlegDoroshin, Boris Bulychev, Africa Studio, PinkPeng, Oleksandr Kostiuhenko, GraphicsRF, In Green, Veronica Louro, ayelet-keshet, Lorelyn Medina, Iconic Bestiary, Kotomiti Okuma, Malchev, suerz, nata_danilenko, kotikoti, epiximages, Ray Hennessy, kontur-vid, studioworkstock, Anna Filippenok, Daria Riabets, BlueRingMedia, yusufdemirci, FoxyImage, elenavolf, mayalis, Teamarwen, Ermolaev Alexander, Maciej Es, Eric Isselee, Alex Zabusk, Simic Vojislav, Skorik Ekaterina, Ljupco Smokovski, anna.danilkova, MaryCo, Lena Dushkina, VaLiza, lunokot, Sabelskaya, gorillaimages, iko, Yayayo, Sergei Kolesnikov, vir ivlev, Kong Vector, graphic-line, Evgeniya Chertova, Anatoliy Sadovskiy, Falcon Eyes, sashahaltam, Irina Kozorog, Gladskih Tatiana, Jemastock, johavel, Maryna Kulchytska, Levent Konuk, DenisNata, Kasefoto, Polyudova Yulia, Poznyakov, Syda Productions, Iakov Filimonov, Tatiana Kuklina, Jim Cumming, DnG Photography, Kuttelvaserova Stuchelova, HitToon, kidzuki, Anna Abramskaya, Anna Illustrator, Paul B. Moore, Zaretska Olga, penguin_house, Balazs Justin, iliuta goean, Konstantin, Jorgen Mus, Dualoroua, Teguh Mujiono, Christina Li, withGod, Shanvood, Light Field Studios, Luis Molinero, Andriy Kananovych, Wildlife World, oliveromg, Willyam Bradberry, ashva, Wallenrock, Eladstudio, DenisNata, exopixel, Jermontaz, Imagine Earth Photography, Natali Snailcat, Oleg Latsun, Apolinarias, Vadym Nechyporenko, SewCream, Roman Samborskyi, Picture Partners, arbit, Yulia Myroniuk, Natalia Belay, Dean Drobot, antoniodiaz, Jelena Aloskina, Denis Belitsky, Olga Danylenko, True Touch Lifestyle, SergiyN, Kiselev Andrey Valerevich, Pete Pahham, Bo Valentino, Inara Prusakova, Vasil Syniuk, Dmitro Zinkevich, KIRYAKOVA ANNA, Maria Symchych, morrowlight, Silvestro, Quinn, Chabraszewski, Pannewitz, Lordache, Crombez, Manky Business, Julien Tromeur, Garfieldbigberm, Alla_vector.

Перелік використаної літератури:

https://docs.google.com/document/d/1O_PvPRqAcqM6cAjymP8Es_U2Vhco6beh1zvXQMFxxwk/edit

ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ

*Музика Михайла Вербицького
Слова Павла Чубинського*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Микола Вашуленко,
Надія Васильківська, Світлана Дубовик

Українська мова та читання

ЧАСТИНА 1

*Підручник для 4 класу
закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)*

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ
Видавничий дім «Освіта»
2021

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 16.01.2021 № 53)*

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Створено відповідно до Типової освітньої програми початкової освіти,
розробленої під керівництвом *О. Я. Савченко*

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

— працюємо в парі

— працюємо у групі

— розвиваємо творчі здібності

— завдання підвищеної складності

— домашнє завдання

— словничок

— Візьміть до уваги!

— Так говорять!

Вашуленко М. С.

В23 Українська мова та читання : підруч. для 4 класу
закладів загальної середньої освіти (у 2-х частинах). Ч. 1 /
М. С. Вашуленко, Н. А. Васильківська, С. Г. Дубовик. —
К. : Видавничий дім «Освіта», 2021. — 168 с. : іл.

ISBN 978-966-983-211-5.

УДК 811.161.2*кл4(075.2)

ЛЮБІ ШКОЛЯРИКИ І ШКОЛЯРОЧКИ!

Настав вересень і покликав дітей знову до школи. Ви вже учні й учениці четвертого класу. З підручником будете продовжувати шкільну мандрівку стежками різних мовних знахідок і відкриттів. Протягом навчального року ми спільно здолаємо ще одну вершину до Країни Знань.

Вивчати рідну мову — велика насолода. Засобом мови ви зможете відкривати для себе цілий світ. Підручник допоможе збагатити мовлення новими словами, поведе у світ цікавого мовознавства. Ви відкриєте для себе нові таємниці мовних знань, навчитеся грамотно писати, усно і письмово висловлювати власні думки і почуття. Будете співпрацювати разом з учителькою або вчителем та своїми однокласниками й однокласницями. Будете дружити і з повагою ставитися до себе і до інших людей, демонструючи це засобами української мови.

Виконання різноманітних вправ зробить вашу подорож новими стежками захопливою і цікавою. Навчальні словнички на сторінках підручника сприятимуть збільшенню вашого словникового запасу новими, невідомими раніше словами, допоможуть засвоїти значення, правильне вимовляння, наголошування слів.

Тож продовжуйте зростати допитливими і мудрими, вчіться поважати і щиро любити рідне слово. Хай вам щастить! У добру путь!

1

ТЕКСТ

ОСНОВНІ ОЗНАКИ ТЕКСТУ

РОЗПІЗНАЮ ТЕКСТ ЗА ЙОГО ОСНОВНИМИ ОЗНАКАМИ

1 Склади і запиши прислів'я з пазлів. Як ти його розумієш?

● Чи можна назвати твоє висловлювання **текстом**?

2 Прочитайте вірш Лідії Компанієць. Подумайте, чому авторка дала йому такий заголовок. Що вона хотіла сказати своїм віршем?

НАЙКРАЩА В ЦІЛІМ СВІТІ

Люблю я в рідному краю
веселі співанки пташині,
і річки бистру течію,
і руту-м'яту при долині;
пропахлі вітром колоски,
і запашне безмежне поле,
і мамин хліб, і ті стежки,
якими вранці йду до школи;
і перші проліски в гаю,
і щедре сонечко в блакиті...
Люблю вітчизну я свою,
вона — найкраща в цілім світі!

Доведіть, що це
висловлювання
є текстом.

3 Прочитай речення. Досліди, чи становлять вони текст.

Справжню ціну хлібу знають хлібороби. Бабуся спекла рум'яний, запашний хліб. Хлібом і сіллю зустрічаємо дорогих гостей. Хліб для людини є досі дивом земним. Хліб лежить на вишиваному рушнику. Хліб усьому голова.

4

Зверни увагу, про що говориться в кожному реченні.

Установи, чи пов'язані ці речення за змістом.
Чи можна вважати їх продовженням одне одного?

Зроби висновок, чи це текст, чи сукупність окремих речень про те саме.

4 Прочитайте. Чи становлять ці речення текст? Відповідь обґрунтуйте.

Це не текст, це окремі речення.

Із цих речень можна утворити текст.

Воно здатне витримувати пожежі, які часто виникають тут у посушливий період. У саванах Південної Америки росте вогнетривке дерево, яке називається чапарро. Надзвичайно стійка кора, що складається з кількох шарів, які дуже щільно один до одного прилягають. Що рятує деревину від полум'я? Тому вона погано проводить тепло і, отже, не горить.

Савани — тип рослинності, поєднання трав'яного покриву з окремими деревами або чагарниками.

- Розташуйте речення так, щоб утворився текст. Запишіть його, дібравши заголовок.

5 Прочитай. Чи можна цей запис назвати текстом? Чому?

Як цікаво у школі! Тут можна дізнатися багато нового і...

- Поміркуй, що можна додати до сказаного, щоб перетворити його на завершене висловлювання. Запиши утворений текст.
- Узагальни вивчений матеріал і зроби висновок про ознаки тексту.

Я — дослідник

Текст — це група речень, які:

Я — дослідниця

- об'єднані спільною темою;
- зв'язані за...;
- розташовані в...;
- можуть мати дібраний... .

ЗАСОБИ ЗВ'ЯЗНОСТІ ТЕКСТУ

ВИЗНАЧАЮ СЛОВА, ЯКІ ДОПОМАГАЮТЬ ПОВ'ЯЗУВАТИ РЕЧЕННЯ В ТЕКСТІ

- У тексті речення зв'язані між собою.
- Ця зв'язність передається за допомогою різних мовних засобів: синонімів, повторів слова, споріднених слів, власних і загальних назв, слів **він, цей, той** та інших.

Я — учителька

Пригадай і розкажи у класі.

Я — учитель

- 1 Прочитай анотацію, написану ученицею на книжку «Матильда». Зверни увагу на виправлення, які зробила дівчинка.

Вам, напевно, відома книжка письменника Роальда Дала «Чарлі і шоколадна фабрика»? У цього ^{автора} письменника є дуже багато цікавих, захопливих творів. Наприклад, «Матильда». Цю книжку визнано однією з найкращих у світі дитячих книжок. У ^{ній} цій книжці розповідається про дуже обдаровану, геніальну дівчинку. Але, на жаль, її обмежені, зациклені на собі батьки не визнають цього. Навпаки, ^{дитина} дівчинка є для них зайвим клопотом, постійним головним болем. І ^{Матильда} дівчинка вирішує перевиховати своїх родичів, а також сувору директорку школи.

Анотація — це короткий виклад змісту книжки.

- Переконайте одне одного, що текст став кращим від таких змін.
- Запиши виправлений варіант. Підкресли слова, які допомогли уникнути зайвих повторів.

- 2 Прочитай вірш Володимира Чуб'єнка. Зверни увагу на заголовок.

ЯК ПЕСИК ГОВОРИВ

— В мене, — хвалиться Олесик, —
говорить уміє песик!..

Гмикнув Костик: — Ну й дивак!

Пес — говорить?! Чи ж не так!..

Так було б то диво з див,
якби він заговорив!

А Олень: — Я й сам не знав...

Та Сірко ворон ганяв,
я гукнув йому з подвір'я:

— Ти кого там ловиш, Сірий?

Він мене перепитав:

— Га? Га? Гав!..

- Випиши з тексту слова, які вживаються замість слова **песик**. Яку роль вони виконують у тексті?

Хвилинка спілкування

— Я знайшла в Інтернеті інформацію про те, що собаки можуть вирішувати головоломки.

— А я читав, що...

Продовжте розмову.

- 3 Прочитайте запис і скажіть, що треба зробити, щоб подані речення пов'язати в текст.

Восени діти знайшли в кущах журавля.

У ? було поранене крило. Хлопчики принесли ? в село.

Вони довго лікували хворого ?. І нарешті ? видужав.

- Доберіть заголовок і запишіть текст, уставляючи на місці пропусків необхідні засоби зв'язності. Здійсніть взаємоперевірку.
- Поміркуйте, як сприйматиметься текст, якщо в ньому замість усталених вами слів використати лише слово **журавель**.

- 4 Підготуйся розповісти щось цікаве про тварин. Пам'ятай про доцільне використання слів для зв'язку речень у тексті.

ЗАГОЛОВОК ТЕКСТУ

ДОБИРАЮ ЗАГОЛОВКИ ДО ТЕМИ І ГОЛОВНОЇ ДУМКИ ТЕКСТУ

Чи знаєш ти, для чого в тексті заголовки?

А як їх треба добирати?

- 1** Прочитайте текст. Зверніть увагу, про кого в ньому розповідається.

ЯКИЙ МУЗІКА ЦВІРКУН

У високому зеленому просі жив Цвіркун. А як тільки-но сонечко зайде — Цвіркун вилазить на високе стебло. Сяде на зеленому листку. Перед ним просо, як ліс. Сяде і настроює свою скрипку. Бо Цвіркун — он який музика. У нього співуча скрипочка. Доторкнеться Цвіркун смичком — бринить дивна, чарівна музика.

Слухають ту музику дерева і квіти. Слухають зайчики та лисенята. Слухає увесь степ (В. Сухомлинський).

Музика — музикант.

- Випишіть речення, яке містить головну думку тексту.
- Як ви вважаєте: авторський заголовок відповідає темі чи головній думці тексту?
- Поміркуйте, як можна назвати текст, щоб він відповідав не головній думці, а темі тексту.

- 2** Прочитайте казку. Визначте її тему і головну думку.

Давним-давно жили на світі три чудові феї: фея Краса, фея Доброта і фея Багатство. Вирішили вони піти по світу і запитати людей, хто ж із них найважливіший. Запитували всіх, хто зустрівся їм на шляху. І скрізь люди говорили: чудово, коли скрізь оточує краса, добре, коли люди живуть заможного, але найголовніше — доброта, бо добрій людині сам Бог допомагає (Л. Калуська).

- Укажіть, які з поданих заголовків відповідають темі, а які — головній думці тексту. Поясніть чому.

Хто найважливіший
Казка про фей
Три феї
Найголовніше — доброта

тема
головна думка

- 3** Прочитай вірш Лідії Шевéло. Про що в ньому говориться? Точно сформулюй тему тексту.

ПЛЕКАЙМО МОВУ!
Мов багато є на світі —
всі вони, неначе квіти.
Кожна квітка запашна,
якщо сонця п'є сповна.
І народи процвітають,
коли квіти ці плекають.

Я — дослідник

Зроби висновок про те, як дібрати заголовок до тексту.

Я — дослідниця

- Що хотіла сказати авторка? Стисло передай головну думку тексту.
- Зроби висновок, як можна дібрати заголовок до тексту. Звір свій висновок із правилом.

Заголовок можна дібрати до теми тексту чи до його головної думки. Щоб дібрати заголовок **до теми тексту**, треба встановити, про що говориться в тексті. А щоб дібрати заголовок **до головної думки**, треба визначити, що хотів сказати автор, і стисло передати це в заголовку.

- 4** Прочитай вірш Анатолія Камінчука́. Визнач тему і головну думку тексту.

Зацвітає калина,
зеленіє ліщина,
степом котиться
диво-луна.

Це моя Україна,
це моя Батьківщина,
що, як тато і мама, —
одна.

- Укажи, які з дібраних учнем заголовків не підійдуть до тексту. Поясни чому.

1. Зеленіє ліщина
2. Любїть Україну

3. Це моя Україна
4. Батьківщина — одна

- Добери свої заголовки до тексту і запиши їх.

РОЗПІЗНАЮ ТИПИ ТЕКСТІВ

Кожен текст створюється з певною метою (розповісти, описати щось, висловити міркування). Залежно від поставленої мети ми створюємо **тексти різних типів**.

Я — дослідник

Досліди, за якими ознаками можна розрізнити **розповідь, опис і міркування**.

Я — дослідниця

- 1 Прочитай текст. Про що в ньому розповідається?

ОСІНЬ

Погляньте, який кольористий стоїть ліс! Улітку він був зелений, а тепер осінь, і листя пожовкле. Ніби хтось пофарбував ліс у таку світло-жовту фарбу. А підійдіть ближче: одне дерево жовтувате, інше темніше, а цей кущ прикрасив себе, бачиш, яким червоним листям (*О. Копиленко*).

- Чи відповідає заголовок темі тексту?

- Визнач, з якою метою написано цей текст: **розповісти, описати** чи **висловити міркування**.

- 2 Прочитай. Чи можна цей запис вважати текстом? Чому?

ХТО РОЗУМНІШИЙ?

От один панок запитує діда:

— Скажіть, хто з нас кому повинен дати дорогу: чи той, що згори їде, чи той, що під гору?

— Розумний завжди дасть дорогу, куди б він не їхав, — відповідає дід.

Їхали два пани один одному назустріч, їдуть і ніби не бачать один одного. Аж тут їхні вози зчепилися і стали. Почали пани сваритися: хто кому повинен був дати дорогу. Сварилися, сварилися — аж іде старий дід.

Тоді пани повернули: один — ліворуч, а другий — праворуч, та й роз'їхалися, бо дуже їм не хотілося зоставатися в дурнях.

- Розташуй частини тексту у правильній послідовності.
- Подумай, за якими ознаками розрізняють типи текстів. Визнач, до якого типу належить цей текст.

3 Прочитай текст. Яка думка в ньому доводиться? Укажи тип тексту.

Важко повірити, що квітка може спричинити сміх. Але це так. На Аравійському півострові в Південно-Західній Азії є рослина, яка називається «квіткою сміху». Її насіння завбільшки з горошину здатне викликати сміх протягом 30–35 хвилин, після чого людина засинає. Місцеве населення використовує «зерна сміху» для вгамування зубного болю (*Г. Скарлато*).

● Визнач, який із поданих заголовків відповідає типові тексту.

Чарівна квітка
Квітка сміху
Чудодійна рослина
Чи може квітка
спричинити сміх?

4 Поміркуйте, про що йтиметься в текстах із такими назвами. Визначте тип кожного уявного тексту.

Пригоди їжачка
Дуб-красень
Чому потрібно часто мити руки?

міркування
розповідь
опис

● Усно складіть невеликий текст за однією з тем.

5 Прочитай розмірковування авторки про осінь. Спробуй уявити описане.

Люблю осінь. Ви запитаєте чому? Правду кажучи, я й сама не знаю. Можливо, тому, що першого вересня школярики з новими портфеликами йдуть уперше до школи. Срібно кличе за парти дзвоник, обв'язаний кольоровою стрічкою, у руках першокласниці. Так, це незабутня хвилина дитинства!

● Чи можна цей текст назвати есе́?

Осінь ще чарує мене своїми кольорами. Коли на деревах затріпочуть, наче пташатка, перші жовті листочки, потім червоні, багряні, золоті, мені здається, що наш сад найкращий у світі (*М. Людкевич*).

● Подумай, як можна продовжити думки авторки. Склади і запиши есе́ про осінь.

ВИЗНАЧАЮ СТРУКТУРНІ ЧАСТИНИ ТЕКСТУ

- 1 Пригадай будову тексту. Установи відповідність.

Початок тексту
Виклад змісту
Завершення

кінцівка
зачин
основна частина

- 2 Прочитай текст. З'ясуй, з якою метою його написано, і визнач тип тексту.

Може, це опис: описується повітря в осінньому лісі?

Може, це розповідь про ліс восени?

Може, це міркування: чому осіннє повітря особливе?

Повітря в осінньому лісі якесь особливе. Пахне грибами, стиглими грушами, м'ятою, смородиною, сосною хвоєю і ще чимось таким приємним, що дихаєш і не надіхаєшся. Цілісінький день можна блукати і не втомишся (*В. Приходько*).

- Назви в тексті його частини. Зверни увагу на зміст цих частин.
- Добери заголовок до тексту. Запиши текст, позначивши олівцем його структурні частини.

- 3 Прочитай текст. Визнач у ньому **твердження, доведення** і **висновок**.

Чи треба оберегати ліс? Звісно ж! Ліс є рідним домом і годувальником для тварин. Захисником від вітру для поля. Другом річки та її мешканців — якщо гине ліс, то й річка незабаром пересихає.

Тому кожне дерево, кожен кущ треба берегти і насамперед — від вогню.

Який
це тип тексту?

- Подумай, якими фактами можна доповнити основну частину цього тексту.

Як у лісі гукнеш, так і відгукнеться.

4 Прочитай текст. Визнач його тип.

Ти, мабуть, і не здогадуєшся, що вже є справжнісіньким хіміком? Тож слухай-но. Якщо людина хоч раз у житті підсмажила або зварила яйце, приготувала м'ясо чи картоплю, навіть посолила суп — то вже здійснила справжнє хімічне перетворення. Неймовірно, правда? (За Ю. Смаль).

- Визнач у тексті його частини.
- Перекажи текст від імені автора, але звертаючись не до однієї особи, а до багатьох (наприклад, учнів та учениць твого класу).

5 Прочитай зачин тексту. Текст якого типу можна скласти за цим зачином?

Я часто розмірковую над тим, ким мені стати в майбутньому. Яку професію обрати?

- Допиши розмірковування відповідно до поданого зачину і визначеного типу тексту. Зроби підсумок висловленого.

НАВЧАЮСЯ СКЛАДАТИ ПЛАН ТЕКСТУ, СТВОРЮВАТИ ТЕКСТ ЗА ПЛАНОМ

План передає основні думки тексту в логічній послідовності.

6 Прочитай заголовок. Про що можна буде дізнатися з тексту?

НАВІЩО ВЕРБЛЮДОВІ ГОРБ?

Верблюди живуть у пустелі, де обмаль їжі та води. От ці тварини і навчилися все необхідне носити із собою. Горб — це комора з їжею.

Навесні, коли пустеля розквітає, верблюд їсть дуже багато листя, трави, квітів. А надлишки їжі, перетворюючись на жир, відкладаються в горби. Важить горб

до 45 кілограмів, як дві величезні валізи. До того ж уздовж стінок верблюжого живота є невеличкі порожнини для води. Одразу верблюд може випити до 15 відер води.

Під час посухи верблюд витримує багатоденні переходи від одного джерела до іншого. Він може тижнями нічого не їсти. А при слушній нагоді швидко наповнює горб новими запасами (Із книги «Тварини і рослини»).

- Зверни увагу, на скільки абзаців поділено текст. Як ти думаєш, чому?
- З поданих пунктів утвори і запиши план тексту.

- Витривалість верблюда.
- Усе необхідне — із собою.
- Як запасується верблюд.
- Жир відкладається у горби.

Вилучи зайвий пункт.

Решту пунктів розташуй у правильній послідовності.

Пронумеруй пункти плану.

- 7** Прочитайте текст. Визначте його тему і головну думку. Доберіть до тексту два заголовки: до теми і до головної думки.

Як би ви вчинили на місці дівчаток?

Ганнуся і Марійка йшли зі школи. Якраз бабуся несла воду.
— Давайте ми вам допоможемо.
— Прощу, — сказала радо бабуся.
— Дай я понесу, — схопилася за відро Марійка.
— Ні, я! — заперечила Ганнуся.
— Чому ти? — розсердилася Марійка.
— А чому саме ти? — відповіла Ганнуся.
— Я взяла перша, — наполягає Марійка.
— Не дам, бо і я хочу, — не поступається Ганнуся.
— Давай мені...

Бабуся чекала, чекала, слухала, слухала, як онучки сперечаються, нарешті взяла відро і сама понесла додому... (Г. Різник).

- Поділіть текст на частини за пропонованим планом.

1. Дівчатка пропонують бабусі допомогу.
2. Суперечка онучок.
3. Бабуся сама понесла відро з водою.

- Розподіліть ролі і перекажіть текст, змінивши його кінцівку.

- 8** Чи любите ви солодку вату? А чи знаєте, як її виготовляють? Про це можна довідатись із поданого тексту.

СОЛОДКА ВАТА

Як роблять солодку вату? Вона складається зі звичайнісінького цукру, але процес приготування цих солодошів не зовсім звичайний.

Розтоплений цукор крізь сито виливають на спеціальний пристрій — металевий барабан, який швидко обертається. На стінках барабана утворюються тонкі цукрові нитки. Їх збирають, круговими рухами намотуючи на паличку, — і утворюється вата!

А щоб ця вата набула якого-небудь кольору, до розтопленого цукру додають харчовий барвник (З енциклопедії «Маленькі розумники»).

- Знайди і виправ помилку у плані. Запиши речення, яке відповідає останньому пункту плану.

- Як роблять солодку вату.
- Процес приготування.
- Цукрові нитки.
- Колір солодкої вати.

- 9** Яке оповідання в підручнику із читання тобі найбільше сподобалося? Склади і запиши план до цього тексту.

РОЗРІЗНЯЮ ТЕКСТИ РІЗНИХ СТИЛІВ

- 1 Прочитай текст. Уяви те, що описує авторка.

Перший місяць осені за календарем — вересень. Тихі, задумливі вересневі дні ще теплі, наче літні. Та подих осені вже відчутний у вечірній та нічній прохолоді.

День народжується в осінньому серпанку, але поступово туман зникає, розсіюється. Піднімається сонечко й обігріває землю. Та воно вже не таке гаряче, як улітку, а ніжно-ласкаве, лагідне.

Як тільки набіжить хмаринка — спохмурніє сонечко. Відразу стає видно, як змінюються барви навколо: золотяться березові гаї, на бульварах і в парках устеляються першими жовтими листочками доріжки (*За А. Волковою*).

- Спробуй переказати те, що ти уявив (уявила).
- Поміркуй, для чого створено цей текст.

Щоб образно, яскраво змалювати осінь.

Щоб передати наукову інформацію про осінь.

Я — дослідник

Досліди, як можна визначити **стиль** тексту.

Я — дослідниця

науковий стиль
художній стиль

- 2 Прочитай текст. Про що ми дізнаємось із заголовка?

ЧОМУ МИ ПЛАЧЕМО?

У людини плач буває двох видів: рефлєкторний (мимовільний, несвідомий) та емоційний.

Рефлєкторні сльози необхідні для очищення очей та їхнього зволоження. Так плаче не лише людина, а й багато тварин. Емоційні сльози — ті, які викликані сильними емоціями, вони характерні тільки для людини.

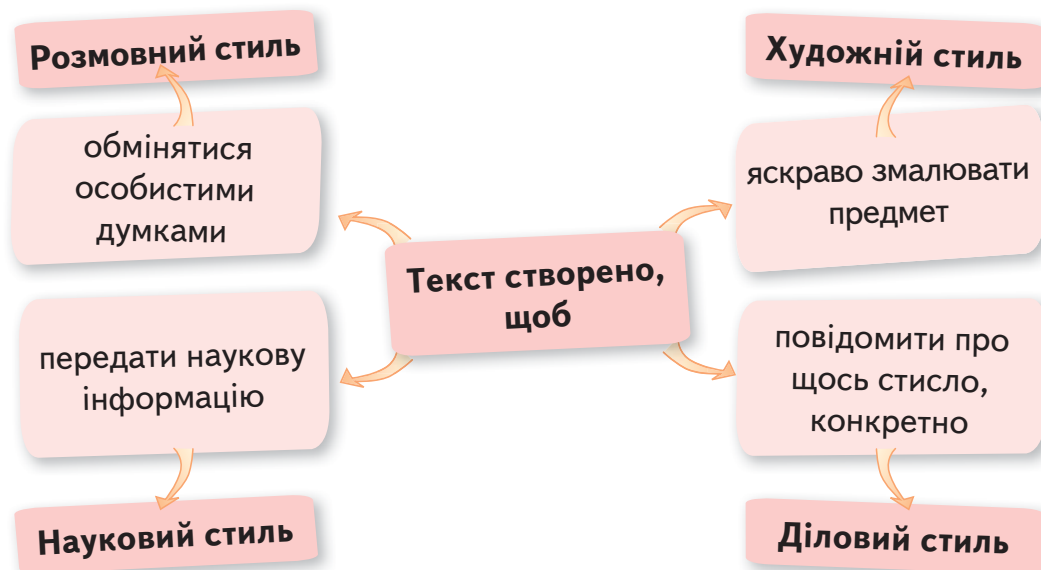
Коли людина переживає горе, у кров потрапляють шкідливі речовини — токсини. Якщо ми плачемо, то вони разом зі слізьми виводяться з організму. Саме тому, виплакавшись як слід, ми іноді відчуваємо полегшення (*З енциклопедії «Маленькі розумники»*).

- Поміркуй, для чого створено цей текст.

Щоб передати наукову інформацію про плач.
Щоб образно, яскраво змалювати цей процес.

художній стиль
науковий стиль

- 3** Прочитайте текст в особах. Дайте відповідь на запитання автора.

— Я сьогодні мамі допомагала, — сказала Оля.
— І я теж, — відповіла Ліда. — Що ж ти робила?
— Тарілки витирала, і ложки, і виделки.
— А я черевики почистила.
— Мамині? — спитала Оля.
— Ні, свої.

— Хіба це допомога мамі? — засміялась Оля. — Ти ж їх собі почистила.

— Ну то й що! Зате в мамі сьогодні буде менше роботи, — сказала Ліда.

Так чи не так? (За О. Буценом).

- Поміркуйте, до якого стилю можна віднести цей текст. Доведіть свої міркування.

4 Прочитай текст-інструкцію до дитячої гри.

ПІЖМУРКИ

У грі беруть участь кілька гравців. Визначають того, хто буде шукати, решта — ховаються. Шукач заплющує очі й повільно рахує до 10 (чи 15). За той час інші гравці ховаються неподалік. Тоді шукач іде всіх розшукувати. Той, кого знайдено першим, стає шукачем.

- Поміркуй, до якого стилю можна віднести цей текст. Доведи свою думку.

Хвилинка спілкування

— У які рухливі ігри ти любиш гратися із друзями?
— На уроці фізичної культури ми вивчили чудову гру...
Продовжте розмову, чітко, стисло, конкретно розказавши правила гри.

5 Склади текст розмови із другом або подругою про допомогу батькам по господарству.

- Підготуйтеся і розіграйте сценку за цим текстом на уроці.

Кожна робота легка, коли охоче її робиш.

ДОСЛІДЖУЮ МЕДІАПРОДУКТИ

6 Розгляньте світлину і скажіть, що на ній зображено.

Що ти відчуваєш, споглядаючи фото?

Що здивувало тебе на цій світлині?

Чи сподобалась вона? Чим саме?

Чи все вдалося фотографові?

Чи можна довіряти цьому медіапродукту? Чому?

Я — дослідник

Дослідіть зображення, давши відповіді на запитання.

Я — дослідниця

7 Чи любиш ти читати дитячі періодичні видання (газети, журнали)? Чому? Які з них тобі особливо подобаються? Чим саме? Розкажи у класі.

- 8** Прочитайте статтю із журналу «Джміль». Доберіть заголовки до тексту.

Дівчинка Софія народилась в Україні і провела тут своє дитинство. Потім навчалася мистецтва в Росії, Німеччині, Франції. На своїх картинах Софія Делонé всіляко експериментувала з кольорами, часто повторюючи: «Яскраві барви я люблю, це барви мого дитинства, барви України».

Уперше Софія звернула увагу на перетворення кольорових плям, пошивши з різних клаптиків тканини ковдрочку для свого сина. Укриваючи малюка, щоразу спостерігала, як змінюється візерунок на її витворі. Художниця відкрила, що барви змінюються, набирають інших відтінків не лише тоді, коли їх змішують, а й тоді, як опиняються на кольоровому тлі чи одна біля одної, чи коли обведені контуром іншого кольору.

Соня перенесла свої сміливі експерименти з кольорами на тканину і розробила проєкти одягу. Вона створила такий стиль, що вабив око і вражав сміливістю. Цей проєкт зробив її відомою, багатую, успішною. Вона відкрила свій будинок моди в Мадри́ді (Іспанія). А ще малювала книжкові ілюстрації, ткала килими і придумувала оформлення автомобілів.

Усі захоплювалися її творчістю, а відома дизайнерка знала, що основою її успіху стали дитячі спостереження (За К. Немирою).

- Дослідіть цей медіатекст, давши відповіді на запитання.

Про кого цей текст?

Що нового для себе ти дізнався (дізналася)?

Чи буде корисною для тебе ця інформація? Чим саме?

Чи можна довіряти цьому медіатексту? Чому?

Картина Соні Делонé

- 9** Прочитай статтю з улюбленого журналу (газети). Досліди медіатекст за зразком. Принеси це видання до класу.

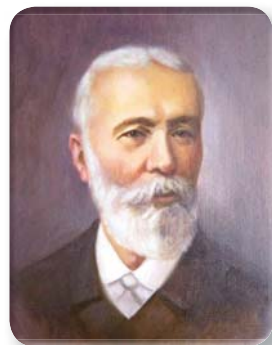
НАВЧАЮСЯ ТВОРИТИ МЕДІАТЕКСТИ

Перегляньте мультфільм про Івана Пулюю із серії «Книга-мандрівка. Україна».

- 10** Досліди це медіа, давши відповіді на запитання.

Для чого створено цей мультфільм?
Чим він привертає твою увагу?
Чи подобається? Чим саме?
Що буде корисним для тебе?

Іван Пулюй

- У вільний час переглянь із друзями, підругами або рідними інші серії цього пізнавального мультсеріалу, заснованого на **реальних подіях**.

- 11** Прочитайте текст. Визначте, з якою метою його написано. Доберіть влучний заголовок.

Ти знаєш, що найпоширенішими медіа у світі є преса (журнали, газети), книжки, фото, кіно та телебачення, радіо, Інтернет.

Цікаву правдиву інформацію для себе ти зможеш дістати із книжок «Ці дивовижні українці», «Це наше і це твоє», «Книга-мандрівка. Україна». Із цих чудових книжок ти дізнаєшся про те, хто розшифрував писемність давньої цивілізації, хто урятував світ від холери, хто описав схему посадки космічного корабля на Місяць, хто створив власний світ фантастичних тварин, хто наймогутніший борець у світі та про багатьох інших славних синів та дочок України.

Розповідь про сіль. Сторінка із книжки «Це наше і це твоє»

- Із цих чи інших надійних джерел знайди інформацію про когось із видатних людей, вихідців з України. Підготуй відповідний матеріал, щоб умістити його у класній або шкільній стіннівці.

- 12** З допомогою дорослих відшукай **недостовірну інформацію** (наприклад, у рекламі) і поділися нею з однокласниками та однокласницями, щоб захистити їх. Ви можете підготувати книжечку чи фотоколаж або зробити груповий проєкт.

УЗАГАЛЬНЮЮ ЗНАННЯ ПРО ТЕКСТ

Що я знаю?

- Назви основні ознаки тексту.
- Як дібрати до тексту заголовки?
- Назви типи текстів.
- Тексти яких стилів ти можеш розрізнити?
- Чи залежить будова тексту від його типу?
- Що передає план тексту?
- Які види медіа ти знаєш?

Що я вмію?

- Прочитайте. Доведіть одне одному, що це текст.

ТА Й ПОКЛАЛА КЛАДОЧКУ

Біжить лісовою стежкою маленька мурашка. Біжить вона по їжу, бо вдома дітки голодні чекають. Коли це стежечку перетнув струмок. А на тому боці пахучі зёрнята лежать. Як же дістатися до тих зерняток? Бачить мурашка — на березі струмка росте висока стеблина. Зрізала мурашка стеблину, бо в неї зуби такі гострі, як ножі. Упала стеблина через струмок. Перелізла мурашка по ній на той берег. Ось і зернята пахучі. Чекайте, дітки, матуся вже їсти несе! (*За В. Сухомлинським*).

- Визнач, з якою метою створено текст: розповісти, описати чи висловити міркування.
- З'ясуй, до якого стилю належить цей текст.
- Назви в тексті зачин, основну частину і кінцівку.
- Склади і запиши план тексту із чотирьох пунктів.
- Здійснить взаємоперевірку робіт.

7

РЕЧЕННЯ

ВИДИ РЕЧЕНЬ ЗА МЕТОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ТА ІНТОНАЦІЄЮ

РОЗПІЗНАЮ ТА БУДУЮ РЕЧЕННЯ, РІЗНІ ЗА МЕТОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ТА ІНТОНАЦІЄЮ

1 Прочитай і відгадай загадку. Відгадку поясни.

Голі поля, мокне земля,
дощ поливає. Коли це буває?

- Зі скількох речень складається твоє пояснення?

2 Розгляньте таблицю і зробіть висновок про види речень за метою висловлювання та інтонацією.

Я — учителька

Пригадай і розкажи у класі, що називається реченням.

Я — учитель

За метою висловлювання	За інтонацією	
Розповідне	Я люблю осінь.	Я так люблю осінь!
Питальне	Коли настане осінь?	Коли вже настане осінь?!
Спонукальне	Повертайтеся, птахи, до нас навесні.	Повертайтеся, птахи, до нас навесні!

- Наведіть свої приклади різних видів речень.

3 Прочитай уривок із вірша Ліни Костенко.

Де ж ти, літо, поділось? Куди подалось?
Осінь, ось вона, осінь!
Осінь, ось вона, ось.
Осінь брами свої замикала вночі,
погубила у небі журавлині ключі.

● Яких речень у тексті немає?

- Схарактеризуй кожне речення тексту за метою висловлювання та інтонацією.
- Склади і запиши спонукальне речення зі словом **осінь**.

- 4 Прочитай запис. Подумай, які це можуть бути речення за метою висловлювання і за інтонацією.

Скрізь, де не глянь, хазяйнує Жовтень
Убрав золоті сади, ліси, парки й струшує додолу жовте листячко
Ну навіщо ж ти, Жовтню, розбираєш дерева
Залиш це вбрання Воно ж таке гарне
Та не слухає Жовтень нікого: знай, своє діло робить
І коли тільки він відпочиває (За Ю. Старостенком).

- Спиши текст, ставлячи потрібні розділові знаки в кінці речень.
- Прочитай виразно записаний текст.

- 5 Склади і запиши різні за інтонацією речення зі словом **ЖОВТЕНЬ**.

ПРАВИЛЬНО ВІДТВОРЮЮ ІНТОНАЦІЮ РЕЧЕНЬ

- 6 Прочитай речення. Визнач, яким воно є за метою висловлювання.

Золота осінь чарує всіх своїми барвами.

Що чарує всіх своїми барвами?

- Побудуй питальні речення, які стосувалися б різних слів цього речення. Запиши за зразком.
- Усно дай відповіді на поставлені запитання.

- 7 З поданими словами склади і запиши розповідне, питальне і спонукальне речення. Прочитай їх із відповідною інтонацією.

українські
дбати
школярі
чистота
місто
рідне

- Змінюй ці слова відповідно до змісту речень.

- 8 Склади розповідь про одну з подорожей своєї родини. Використай у розповіді різні види речень. Потренуйся розповісти виразно, дотримуючись відповідної інтонації.

РОЗПІЗНАЮ, ВИОКРЕМЛЮЮ, ПРАВИЛЬНО ВЖИВАЮ
ЗВЕРТАННЯмамо,
дружеСтепане
Вікторовичумово рідна,
Україно моя

Я — учителька

Пригадай і розкажи
у класі.

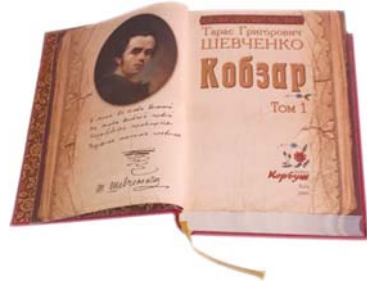
Я — учитель

- **Зверта́ння** — це слово чи сполучення слів, яке називає того (те), до кого (до чого) звертаються. Звертання виокремлюють паузами в усному мовленні або **комами** чи **знаком оклику** на письмі.

- 1 Прочитай вірш Тараса Шевченка. До кого чи до чого звертається автор?

Думи мої, думи мої,
ви мої єдині,
не кидайте хоч ви мене
при лихій годині.
Прилітайте, сизокрилі
мої голуб'ята,
із-за Дніпра широкого
у степ погуляти...

- Які зі звертань стоять на початку, а які — у середині речення?

- Випиши звертання разом із залежними словами.

- У яких реченнях за метою висловлювання і за інтонацією вживається звертання?
А як воно виділяється на письмі?

- 2 Прочитай вірш Зої Кучерявої. До кого чи до чого звертається авторка?

О мово рідна! Золота колиско,
в яких світах би не була я, —
з тобою серцем і по-українськи
я вимовляю мамине ім'я.

ім'я
? складів, ? звуків,
? букв

- Спиши вірш Зої Кучерявої на с. 25. Зверни увагу, як виділяється звертання на письмі. Підкресли звертання.

- 3** Склади і запиши три речення з такими звертаннями.

матусю рідненька
мово солов'їна
народе славний

розповідне
питальне
спонукальне

- 4** Уявіть, що ви зустріли свого приятеля (приятельку). Складіть і розіграйте діалог на тему «Приємна зустріч». Використайте в діалозі звертання у правильній формі.

- 5** Прочитайте текст. Чому виникла ситуація, описана автором?

— А тепер, діти, прочитаймо оповідання із книжки. Тільки читайте про себе, — сказала вчителька.

У класі запала тиша... А через деякий час Петрик почав незадоволено вовтузитися і сопіти. Потім підняв руку:

— Ніно Павлівно, я читаю, читаю, але тут про мене нічого не написано! (За О. Левченком).

- Розподіліть ролі і виразно прочитайте текст. Виділіть голосом звертання.

- 6** Подані слова і сполучення слів запиши у формі звертання.

Бабуся, тато, пан, панянка, сестричка, добродій, син, Оксана Анатоліївна, Василь Миколайович, земля, край.

- Із трьома звертаннями (на вибір) склади і запиши речення.

Сергію
Ігорьовичу

Зверніться до своїх
учителів та вчительок.
Хто правильніше?

Ганно
Миколаївно

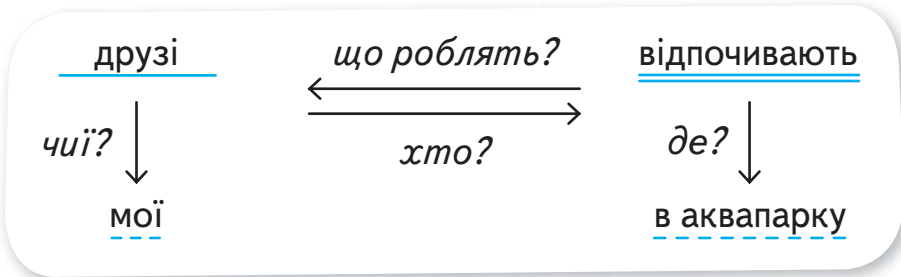

- 7** З підручника із читання чи книжки, яку ти зараз читаєш, випиши три речення зі звертаннями. Звертання підкресли.

- 1** Розгляньте схему речення. Пригадайте, які члени речення є його основою.

Мої друзі відпочивають в аквапарку.

Укажи підмет.

Що означає підмет, на яке питання відповідає?

Укажи присудок. Що він означає, на яке питання відповідає?

Укажи другорядні члени речення. На які питання вони відповідають?

Чи є членом речення слово **в**? Чому?
Як підкреслюються члени речення?

- 2** Прочитай вірш Марії Людкевич. Визнач тему тексту.

Іскриться крапелька роси
на золотім листку калини.
Світ молодіє від краси
під небом України.
Пульсує чисте джерело,
як жилка синя-синя!
Цвіте моє гірське село
під небом України.

Ігор Роп'яник.
Осінь у Карпатах

- З кожного речення вірша випиши головні члени.

3 Прочитай вірш Володимира Ладичця. Визнач тему тексту.

Вчора ще дзвеніли коси
в гаї на лужку.
Нині ж там стоїть вже осінь
в жовтім козушку.

Я до неї у долину
вибіг із воріт,
придивився: то ж калина
в золоті стоїть.

- Запиши перше і друге речення. Підкресли головні та другорядні члени.
- Між членами першого речення встанови зв'язок за допомогою питань.

Осінь на рябому коні їздить.

4 Прочитай це прислів'я і запиши його з пам'яті. Як ти його розумієш?

- У записаному реченні підкресли головні та другорядні члени.

5 Склади і запиши три речення про осінь у твоєму місті (селі) за поданими схемами.

1.   - - - - -   .
2. - - - - -   .
3.   .

УСТАНОВЛЮЮ ЗВ'ЯЗОК МІЖ ЧЛЕНАМИ РЕЧЕННЯ

Між якими членами речення існує двосторонній зв'язок?
А між якими — тільки односторонній?

6 Прочитайте. Визначте основу речення. Установіть зв'язок між членами речення, поставивши питання.

Легенький вітерець гойдає віти.

Вітерець (*що робить?*) гойдає.
Вітерець (?) легенький
Гойдає (?) віти

підмет + присудок =
основа речення

7 Прочитай і відгадай загадку Лесі Вознюк. Відгадку поясни.

Хоч **без крил**, але **літаю**,
вербі **коси розплітаю**.
Погойдаю в лісі гілку,
заколишу в квітці **бджілку**.
Якщо **добре розлютити**,
можу **шкоди наробити**.

Літаю (без чого?)
без крил

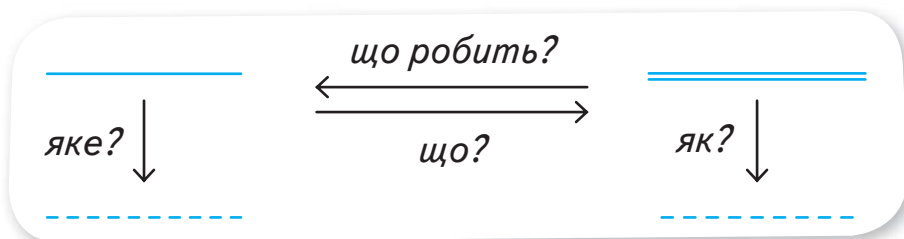

- Випиши виділені сполучення слів. Установи між словами зв'язок за допомогою питань.

8 Запиши речення. Підкресли в ньому головні та другорядні члени.

Осінь сонечко привітно всміхається.

- За схемою самостійно покажи зв'язки між членами цього речення.

Хвилинка спілкування

- Нагадай, будь ласка, у якій послідовності встановлюють зв'язок між членами речення.
- Спочатку треба визначити головні члени речення. Потім... Продовжте розмову.

9 За зразками попередніх вправ самостійно накресли схему поданого речення. Покажи зв'язки між його членами.

Ніч засипала небо яскравими зорями.

10 Прочитай речення. З якого воно твору і хто його автор? Визнач основу речення.

Пишається над водою червона калина.

- Поміркуй і накресли схему речення. Покажи зв'язки між його членами.

СКЛАДАЮ І ПОШИРЮЮ РЕЧЕННЯ

- 11** Прочитай речення. Зверни увагу, як можна його поширити.

Для чого речення поширювати?

Листя опадає.
яке? ↓
Кленове листя опадає.
як? ↓
Кленове листя повільно опадає.
куди? ↓
Кленове листя повільно опадає на землю.
яку? ↓
Кленове листя повільно опадає на мокру землю.

- Порівняй непоширене і поширене речення. Укажи, за допомогою яких слів думку виражено повніше.

- 12** Спробуйте поширити речення. Запишіть поширені речення.
Дівчинка малює. Хлопчик грає.

- 13** За поданими схемами склади і запиши речення.

1. *Де?*   *Що роблять?*   *Хто?*
2. -----   =====   ----- .
-----   =====   -----   ----- .

- 14** Прочитай вірш Віталія Конопельця.

Й сам не знаю, де взялися
листоноші-диваки...
Носять не листи, а листя,
ще й складають на купки.
Що ж за вістку
нам приносять?

Чому дерева приносять
різні вісткі?

Добра буде, а чи зла?
Пише клен, що близько осінь,
а береза — що прийшла.

- Склади і запиши поширене речення про дерева восени.

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ

1 Прочитай речення. Визнач у них головні та другорядні члени.

1. Діти зривали яблука, груші, сливи.

2. Алла, Ігор, Сергій перемогли в конкурсі.

3. Вітер сердиться, налітає, листя обриває.

Я — дослідник

Досліди, як можна визначити **однорідні члени** в реченні.

Я — дослідниця

У кожному реченні знайди слова, які відповідають на те саме питання.

Установи, до якого слова в реченні вони відносяться.

Визнач, якими членами речення є слова, що перелічуються.

Зроби висновок, які члени речення називають однорідними.

- ! **Однорідними** називають члени речення, які відповідають на **те саме питання**, відносяться **до того самого слова**, виконують **ту саму роль** у реченні (підмета, присудка, другорядного члена).

2 Запиши рядки з вірша «Золота осінь» Катерини Перелісної.

У парках і садочках
на доріжки й трави
падають листочки
буро-золотаві.

Якого кольору
листочки,
крім **буро-золотавих**?

- Підкресли однорідні члени речення. На які питання вони відповідають? До якого слова відносяться? Які це члени речення?
- Усно пошир записане речення однорідними членами.

3 Прочитайте рядки з вірша «Літо» Оксани Луцківської. Випишіть однорідні присудки.

Літо проквітало квіткою,
пристигло ягодою.
Літо проплюскотіло річкою,
прокрапало дощиком.
Літо пропахло травою,
просюрчало цвіркуном.
І сховалося літо від мене
під жовтий листочок.

- Розкажіть про літо, використовуючи однорідні присудки.

4 З поданих слів утворіть і запишіть речення з однорідними членами.

1. Червоні, багряні, золоті, тріпотіти, деревах, на, листочки.
2. Чимчикувати, їжак, їжачиха, їжаченята, стежці, по.
3. Ви, іти, дивитися, милуватися, осіннього, красою, і, лісу.

- Підкресліть однорідні члени речення.

Однорідні члени речення підкреслюють так:

підмети _____, _____, _____

присудки _____, _____, _____

другорядні члени - - - - - , - - - - - , - - - - -

Хвилинка спілкування

— Ми з класом нещодавно відвідали дендропарк «Софіївка», що біля міста Умань. Яка краса!

— А ми...

Продовжте розмову, уживаючи в реченнях однорідні члени.

Дендропарк — парк із колекцією різних порід дерев.

5 Поширте речення однорідними членами і запишіть.

Настала ?, ?, ? осінь.

Відлітають у вирій ?, ?, ?.

?, ?, ? листям пишаються дерева.

НАВЧАЮСЯ ПОЄДНУВАТИ ОДНОРІДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ ЗА ДОПОМОГОЮ ІНТОНАЦІЇ, СПОЛУЧНИКІВ

6 Прочитай і запиши речення. Знайди і підкресли в них однорідні члени.

Я — дослідник

Досліди, за допомогою чого поєднуються однорідні члени речення.

1. Соловейко, іволга, ластівка першими відлітають у вирій.

2. Сум і тугу наганяє дощ.

3. Ця квітка непоказна, **але** запашна.

4. Цього разу не дівчата виграли

Я — дослідниця

в конкурсі, **а** хлопці.

Прочитай 1 і 2 речення. У них однорідні члени перелічуються чи протиставляються? Які розділові знаки стоять між однорідними членами? За допомогою чого поєднуються однорідні члени?

Прочитай 3 і 4 речення. У них однорідні члени перелічуються чи протиставляються? Зверни увагу на розділові знаки перед сполучниками.

Зроби висновок про поєднання однорідних членів речення.

Однорідні члени речення можуть поєднуватися за допомогою інтонації, сполучників.

В осінній час сім погод у нас: **лє, мете, сіє, віє, туманіє, припікає й поливає.**

Якщо однорідні члени вимовляються з **перелічувальною** інтонацією, то між ними ставлять **кому**.

Між двома однорідними членами перед *і, й, та* кому **не ставлять**.

Якщо однорідні члени речення вимовляються з інтонацією **протиставлення**, то перед сполучниками *а, але, проте* завжди ставлять **кому**.

7 Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок.

Головна справа всього життя рослини — залишити після себе якомога більше насіння, з якого виростуть нові трави, дерева, кущі.

У кульбаби, маку насіння дрібне і легке. Його розносить вітер. А от реп'ях має насіння важке. Воно вкрите оболонкою з безліччю колючих гачків. Насіння чіпляється до хутра тварин і таким чином розповсюджується на великі відстані (*З енциклопедії «Тварини і рослини»*).

- Спишіть текст, підкресліть однорідні члени речення. За допомогою чого вони поєднуються одне з одним?
- За фотоілюстраціями складіть і запишіть речення з однорідними членами, які поєднуються за допомогою сполучників **а, але, проте**.

8 Дай відповіді на подані запитання. Уживай однорідні члени речення.

Про що ти любиш читати?
Твори яких авторів тобі до вподоби?
Які твори ти читав (читала) влітку?
Які книжки є у твоїй бібліотечці?
Що ти порадиш прочитати друзям?

- Запиши три речення на вибір. Поясни, які розділові знаки слід поставити і чому.

Хвилинка спілкування

- У вільний час я люблю малювати роботів, грати у футбол.
  - Ти ж дівчинка! Хіба тебе це може цікавити?
- Продовжте розмову.

- 12** Розгляньте світлини. Складіть за ними розповіді про різні захоплення дітей. Використовуйте однорідні члени речення.

- Розкажіть про інші цікаві захоплення дітей, уживаючи однорідні члени речення.
- Підготуйся розказати у класі про власне захоплення. Продемонструй його результати.

УЗАГАЛЬНЮЮ ЗНАННЯ ПРО РЕЧЕННЯ

Що я знаю?

- Назви види речень за метою висловлювання.
- Назви види речень за інтонацією.
- Що ти знаєш про звертання?
- Розкажи, що тобі відомо про головні та другорядні члени речення.
- Поясни, як установити зв'язок між членами речення.
- Які члени речення називаються однорідними?
- За допомогою чого вони можуть поєднуватися?

Що я вмію?

- Виконай розбір поданого речення за зразком.
Козаки захоплювалися грою на кобзі.

Розбір речення

- Визнач, яким є речення за метою висловлювання.
- Визнач, яким є речення за інтонацією.
- Назви підмет і присудок, установивши між ними двосторонній зв'язок за допомогою питань.
- Назви другорядні члени речення, залежні від підмета.
- Назви другорядні члени речення, залежні від присудка.
- Назви другорядні члени речення, залежні від інших другорядних членів.
- Назви звертання (якщо воно є).
- Визнач, якими частинами мови виражені головні та другорядні члени речення.

11

СЛОВО. ЗНАЧЕННЯ СЛОВА

БАГАТОЗНАЧНІ СЛОВА.

ПРЯМЕ І ПЕРЕНОСНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛІВ

РОЗПІЗНАЮ БАГАТОЗНАЧНІ СЛОВА, ВИКОРИСТОВУЮ ІХ У МОВЛЕННІ

Чому важливо розрізняти слова однозначні і багатозначні?

1 Прочитай і відгадай загадки.

Виводить букви і слова
ота цікава штучка,
в руці виблискує здаля
нова, гарненька ? .

Марія Пономаренко

Худорлява і вертлява,
на папір біжить у справах,
закарлючки полишає,
у пеналі спочиває.

Леся Вознюк

● Які значення слова **ручка** відомі тобі? Чи можна це слово вважати багатозначним? Чому?

● Склади і запиши два речення зі словом **ручка**, яке означає:
● зменшувальну форму від слова **рука**;
● деталь дверей.

Одна голова добре, а дві — краще.

2 Прочитай це прислів'я і запиши його з пам'яті. Як ти його розумієш?

● Які ще значення слова **голова** ти знаєш? Довідайся про значення цього слова за тлумачним словником.
● Склади і запиши речення з іншим значенням слова **голова**.

3 З'ясуйте за допомогою тлумачного словника, скільки значень мають ці слова.

Крило, хвіст, солодкий, молодий, шуміти, летіти.

● Запишіть кілька сполучень слів із різними значеннями.

- 4** З кожним словом запиши словосполучення так, щоб слово було вжите в різних значеннях.

Корінь зуба, корінь дерева, корінь слова.

Корінь, місяць, добрий, ходити.

РОЗПІЗНАЮ ПРЯМЕ І ПЕРЕНΟΣНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА, НАВЧАЮСЯ ДОРЕЧНО ВЖИВАТИ ЇХ У МОВЛЕННІ

Як розрізнити слова із прямим і переносним значенням?

Я — дослідник

Досліди, як утворюється **переносне значення слова**.

Я — дослідниця

? значення

золоті сережки
дитина спить
танцює артист
сталевий ніж

? значення

золоте волосся
клен спить
танцює листок
сталеві нерви

- 5** Прочитай уривок із тексту. Випиши сполучення слів, у яких слова вжито в переносному значенні.

Темна мрячлива осінь ... Із лип, із кленів сиплеться пожовклий лист. Спадає помалу, як метелик, сідає один на одного, золотий, мокрий від сліз. Скільки його там, золотого, мокрого, заплаканого. Стоїть над землею золоте сяйво (*С. Васильченко*).

- 6** Утворіть сполучення слів і запишіть ті, у яких слова вжито у прямому значенні. Здійсніть взаємоперевірку.

Солодкий (цукор, сон). Сміється (сонечко, дитина). Мріє (дитина, берізка). Гострий (біль, меч). Крапля (дощу, надії).

- 7** Склади невелику казку «Летів кленовий листочок». Використай слова в переносному значенні.

- 8** Склади і запиши два речення зі словом **добрий**, ужитим у прямому і переносному значеннях.

РОЗПІЗНАЮ СИНОНІМИ, НАВЧАЮСЯ ВЖИВАТИ ЇХ У МОВЛЕННІ

- Які слова називають синонімами?
- Для чого потрібні слова з однаковим значенням?

- 1** Прочитай уривок із вірша Надії Красоткіної. Про що в ньому йдеться?

Чорна хмара десь взялася,
раптом злива почалася,
і вода все заливає,
дощовиця не вгаває.

- Поясни, з якою метою авторка вживає у вірші синоніми.
- Дізнайся з тлумачного словника або словника синонімів, які ще синоніми є до слова **дощ**. Випиши кілька синонімів.

- Пограйтесь у гру «Вилучте «зайве» слово».

дзвін
дзвеніти
дзенькати
бринькати

сміливий
відважний
відвага
хоробрый

туга
журба
сум
сумувати

- 2** Вибери групу синонімів. Склади і запиши з ними речення.

- 3** Запишіть речення, дібравши з дужок найточніший синонім.

Осінній день. Ти (виходиш, вибігаєш) вранці на двір і (спостерігаєш, бачиш), як позолотою вкрилися дерева. Із лип, кленів, беріз (сиплеться, злітає) пожовкле листя. У парках, на бульварях застелені жовтим листям (доріжки, стежки). Хóроше як!

- Підкресліть однорідні члени в реченнях. Здійсніть взаємоперевірку.

РОЗПІЗНАЮ АНТОНІМИ, НАВЧАЮСЯ ВЖИВАТИ ЇХ У МОВЛЕННІ

Які слова називають антонімами?

Для чого потрібні слова із протилежним значенням?

- 1** Прочитай усмішку Ігоря Січовика. Як ти її розумієш?

Вчителька. Діти, чи може хтось із вас навести приклад того, що від тепла тіло розширюється, а від холоду стискається?

Учень. Дні влітку довгі, а взимку — короткі.

- Впиши антоніми парами.

- 2** Поєднай частини прислів'їв і запиши. Поясни, як ти розумієш їх.

Тяжко заробити,
Як є початок,
Із праці радість,
Хто влітку ледарює,

той узимку голодує.
з безділля смуток.
а легко розгубити.
то й кінець буде.

- В утворених прислів'ях підкресли пари антонімів.

Шукаймо прислів'я з антонімами!

Хто більше?

- 3** Прочитайте і відгадайте загадку Лесі Вознюк. Відгадку поясніть.

Буває кругленький,
з ріжками буває,
вночі його видно,
а вдень він зникає.

- Назвіть антоніми, ужиті в загадці. Які з них мають протилежне значення тільки в цьому тексті?
- Складіть загадку, у якій уживаються антоніми.

Пограйтесь у гру «Вилучте «зайве» слово».

говорити
сидіти
мовчати

добре
весело
сумно

високий
низький
великий

радість
дружба
печаль

4 З будь-якою парою антонімів склади і запиши речення.

5 До слів правого стовпчика доберіть спільнокореневі антоніми, а до слів лівого — антоніми з різними коренями.

Друг — ворог

світло
війна
білий
багато
сміятися
чистий

Друг — недруг

відвести
розумний
спокійно
відчинити
правда
добрий

6 Спробуйте створити невелику казку про двох цілком протилежних персонажів. У своєму висловлюванні використовуйте антоніми.

7 До поданих слів добери і запиши відповідні синонім та антонім.

Сміливий

говорити

неправда

радісно

мудрий

хоробрий

?

?

?

?

боязкий

?

?

?

?

РОЗПІЗНАЮ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ, НАВЧАЮСЯ ДОРечно
ВЖИВАТИ ЇХ У МОВЛЕННІ

Накивати п'ятами — утекти.
Ні пари з уст — мовчати.
Байдики бити — ледарювати.

Я — учителька

Прочитай і розкажи
у класі.

Я — учитель

Стійкі сполучення слів, які за значенням сприймаються як одне ціле, називають **фразеологізмами**.

- 1** Установіть відповідність між поданими фразеологізмами та їхніми значеннями і запишіть.

давати прочухана
пасти задніх
оббивати пороги
хапати за душу
позакладало вуха

дуже сварити
постійно ходити
хвилювати кого-небудь
хтось не чує
відставати

Для чого люди створюють фразеологізми?

- 2** Із поданих сполучень слів випиши лише фразеологізми.

Зарубати на носі, бити в барабан, робити з мухи слона, купити квиток, чудовий край, народитися в сорочці, швидко йти, як мокре горить.

Фразеологізм

втерти
носа

витирати
носа

Щоб дізнатися про значення фразеологізмів, які невідомі тобі, звернися до **фразеологічного словника**.

- 3** У поданих реченнях замість виділених слів використай доречний фразеологізм. Утворені речення запиши.

Тато **дуже втомився** після важкої роботи.

Дівчинка розповіла про пригоди **похапцем**.

Брат попросив сестру **мовчати**.

Довідка

Тримати язик за зубами; не чув ні рук ні ніг; п'яте через десяте.

Пограйтесь у гру «Вилучте «зайвий» вислів».

ані пари з вуст
мовчанку справляти
набрати в рот води
обвести навколо пальця

ламати голову
теревені вести
баляси точити
торочити небилиці

- 4** Доберіть і запишіть слово-синонім до кожної групи фразеологізмів.

- 5** Прочитай сталі сполучення слів. Поясни, як ти їх розумієш. Установи відповідність між фразеологізмами та антонімами.

теревені правити
вбивати клин
як бджіл у вулику
аж горить під руками
намотати на вус

мало
забути
повільно
мовчати
мирити

- 6** Розгляньте ілюстрацію Анастасії Стефурак. Який фразеологізм ви впізнали? Як ви його розумієте?

- Намалюй (або розкажи, яким тобі уявляється) малюнок до таких сталих зворотів.

На вербі груші. На лобі написано. Воду решетом носити.

Чи можуть слова старіти? Де знайти значення таких слів?

- 1** Прочитайте фрагмент із тексту. Знайдіть незрозумілі для вас слова.

Козацьке військо було добре забезпечене вогнепальною зброєю, перевершуючи в цьому західноєвропейські армії. Сучасники називали його «вогнистим», або «рушничним». Козацький піхотинець міг мати кілька рушниць, а кіннотник — кілька пістолів. Є історичні відомості про те, що козаки використовували запалювальні ракети ще на початку XVI ст.

Під час розкопок на місці Берестецької битви 1651 року виявлено майже всі види ручної вогнепальної зброї: мушкети, аркебузи, карабіни, бандолети, пістолі; знайдено також сагайдак зі стрілами (*За О. Яремійчук*).

Озброєння козаків

- Поцікавтесь у решти учнів та учениць, чи зрозумілими для них є ці слова. Поміркуйте чому.
- Знайдіть ці слова у тлумачному словнику і з'ясуйте їхні значення.

У мові є **застарілі слова**, які вийшли або виходять з ужитку. Це трапляється тому, що зникають предмети і поняття, які ці слова називають, або їх витіснили з активного вжитку інші слова. Наприклад: *мушкет, аркебуз, бандолет*.

- 2** Прочитай загадку Дмитра Білоуса. Подумай, про які слова тут ідеться. Відповідь обгрунтуй.

В словники занесені ми вчасно,
а вживають нас уже нечасто.
Відробили вік свій, відслужили,
ми у рідній мові старожили.
Та коли про давнину розмова,
кращого, ніж ми, не знайдеш слова.

- Поясни, як ти розумієш значення слів **старожили, давнина**.

3 З поданих слів випиши лише застарілі слова. З'ясуй значення незрозумілих слів за тлумачним словником.

Телевізор, кольчуга, стіл, пальто, жупан, мушкет, пістолет,
війт, депутат, чумац, жорна, піаніно, веретено, олівець.

4 Запиши прислів'я, підкресли застарілі слова.

Як ти думаєш,
чому застаріли
ці слова?

Наймит не по своїй волі ходить.
Дожились, що ні свитки, ні чобіт.
Хто жив під золотом, не раз умирає
під плотом.

Червінець маленький, а важненький.
Крути не верти — війтом не будеш.
У доброго литавриста і литаври співають.

- Що зображено на малюнку? До якого прислів'я можна віднести зображене?
- Про значення застарілих слів дізнайся із тлумачного словника.
- Поясни, як ти зрозумів (зрозуміла) прислів'я.

5 Доберіть до застарілих слів сучасні відповідники з довідки. Запишіть їх парами. Здійсніть взаємоперевірку.

Врата, лицедій, їство, піїт, спудей, зерцадло, древо, перст.

Довідка

Їжа, дзеркало, дерево, ворота, актор, поет, студент, палець.

6 Знайди і випиши три застарілих слова з якоїсь історичної книжки, де йдеться про минуле. Дізнайся, що вони означають, підготуйся пояснити значення цих слів у класі.

РОЗПІЗНАЮ НОВІ СЛОВА

- Хто придумує нові слова?
- Де знайти значення таких слів?

7 Прочитай текст. Визнач його тему.

Чи знаєте ви значення слова *ка́стинг*? А *провáйдер*? Чи задумувалися коли-небудь, звідки беруться нові слова, чому вони виникають у мові?

Причиною появи нових слів є розвиток людського суспільства. З'являються нові поняття, явища, предмети, процеси. Нові слова (**неологі́зми**) слугують для того, щоб давати їм на́зви.

Але із часом такі слова стають загальноновживаними. Свого часу новими були такі слова, як *метрополітен*, *телебачення*, *холодильник* та інші. А тепер вони зрозумілі всім і до нових слів їх уже не зараховують.

Про яку нову інформацію ти довідався (довідалася)?
Які нові слова ти почув (почула) вперше?
Що таке **неологі́зми**?

8 Прочитай текст. Визнач його тему.

ЩО ТАКЕ ВІДЕОІГРИ?

Відеоігри — це комп'ютерні програми. Вони занурюють гравця у намальований вигаданий світ. В іграх можна проходити кві́сти, розв'язувати головоломки чи боротися з ворогами. Та тобі це й так відомо!

- У який підручник можна було б умістити цей текст?

Які бувають відеоігри? Бра́узерні ігри запускають на комп'ютерах за допомогою бра́узера. Щоб у них грати, потрібно обов'язково під'єднатися до Інтернету. Мобільні ігри працюють на смартфонах і планшетах. Керувати персонажами можна за допомогою сéнсорного екрана або кнопок.

Консольні ігри — це такі ігри, у яких грають на спеціальних пристроях — приставках. Зображення можна виводити на екран телевізора, а для керування персонажами потрібні джойстики (За Т. Масловою).

Хвилинка спілкування

— Цікаво: для мене слова, пов'язані з комп'ютерними іграми, вже давно не нові! А для бабусі з дідусем — це справжні неологізми!
— А мій дідусь програміст...
Продовжте розмову.

- 9** Прочитай слова. Випиши з них нові. Про значення невідомих тобі слів дізнайся із тлумачного словника.

Телефон, косметика, серфінг, тренажер, постер, баскетбол, бейсбол, клонування, спортзал, тренд, блог, камерофон.

- Склади і запиши речення з одним зі слів.

- 10** Прочитайте слова. Значення яких із них ви можете пояснити без словника? З одним зі слів складіть і запишіть речення.

Лейбл, онлайн, імейл, топмодель, томос, бренд, смартфон.

- 11** До поданих нових слів, які з'явились у нашій мові, доберіть українські відповідники з довідки.

презентація
бутик
спонсор
бартер

кастинг
аргумент
блокбастер
булінг

Бартер — обмін.

Довідка

Представлення, крамниця, бойовик, благодійник, обмін, доказ, цькування, відбір.

- 12** Придумай назву до винайденого тобою уявного приладу, нової побутової техніки чи якоїсь придуманої іграшки. Обгрунтуй, чому саме таку назву ти дібрав (дібрала) до свого винаходу.

вареник
літак
чарівний

Я — дослідник

Досліди, від яких слів походять ці українські слова.

Я — дослідниця

1 Прочитай текст. Зверни увагу на те, що є новим для тебе.

Чи знаєш ти, що означає твоє ім'я? А звідки походить? Більшість поширених зараз в Україні імен походить із грецької мови. Наприклад, Андрій — означає «мужній», Василь — «цар», Зоя — «життя», Ірина — «мир», Софія — «мудра».

А чи цікавився (цікавилася) ти, де можна довідатися про походження слова? Цю інформацію можна знайти в етимологічних словниках. Наука, яка займається вивченням походження слів, установленням їхніх справжніх значень, називається етимологія. Цей термін походить від грецьких слів «етимон» (справжнє значення) і «логос» (слово).

● Дізнайся з довідкової літератури, що означає твоє ім'я, яке його походження.

● Підготуйте проєкт чи стіннівку «Моє ім'я», щоб довідатися, що означають і звідки походять імена всіх ваших однокласників та однокласниць.

2 Прочитайте уривок із тексту.

Перше укріплене поселення за порогами Дніпра отримало назву Запорозька Січ (від дерев'яних засік, що робили з метою захисту поселення), а самі запорожці називалися козаками (За Ю. Федоренко).

Дерев'яне укріплення — засіка на острові Хортиця

- Про походження яких слів ви дізналися?
- Знайдіть у словнику чи в Інтернеті, яке походження слова **козак**.
- Дізнайтеся, скільки значень має слово **пороги**.

3 Прочитай назви місяців року. Поміркуй, від яких слів вони могли утворитися.

Січень, лютий, березень, квітень, травень, червень, липень, серпень, вересень, жовтень, листопад, грудень.

- Об'єднайтесь у чотири групи (за порами року) і дослідіть походження назв місяців.

4 Прочитайте текст. Зверніть увагу на географічні назви. Яка інформація вас зацікавила?

Чи цікавилися ви коли-небудь походженням назв міст, сіл, річок? Для прикладу, назва одного з наймолодших міст України, міста Славутич, походить від давньої слов'янської назви річки Дніпро — Славутич. Від назв річок, поблизу яких вони розташовані, походять назви міст Луганськ, Полтава, Прип'ять, Тисмениця, назви сіл Дністрівка, Дунаєць, Пилявка та багато інших. Деякі географічні найменування походять від назв рослин: села Барвінкове, Грушки, Калинівка, місто Дубно. Інші найменування походять від назв тварин: села Гракове, Лебедівка, Карасівка. А ще є назви від імен, прізвищ: міста Львів, Івано-Франківськ, села Шевченкове, Юрченкове та інші.

Про походження географічних назв можна дізнатися з **топонімічного словника**.

5 Дізнайся про походження назви твого міста (села) і підготуй виступ у класі. Можеш скласти текст казки або легенди.

- Візьми участь у колективному проєкті класу у формі стіннівки, фотоколажу.

Що я знаю?

● Доповни запис.

1. Слова бувають однозначні і ... .
2. Однозначне слово має тільки ... значення, а ... має два або більше значень.
3. Слово може вживатися у прямому і ... значеннях.
4. Слово вжито у ... значенні, якщо воно є природною назвою предмета. А якщо значення слова переносять на інші предмети чи явища за подібністю, то слово вжито в ... значенні.
5. Слова, які звучать по-різному, але мають близьке чи однакове значення, називають ... . А слова, які мають протилежне значення, називають ... .
6. Слова, що вийшли або виходять з ужитку, називають ... , а нові слова називають ... .

Що я вмію?

- Слово **міст** однозначне чи багатозначне? Доведи свою думку.
- Склади і запиши два речення зі словом **радіє** так, щоб воно вживалося у прямому і переносному значеннях.
- Добери і запиши синоніми, а потім антонім до слів **говорити, приятель, вродливий**.
- Запиши з пам'яті три фразеологізми. Поясни, як ти їх розумієш.
- Випиши спочатку застарілі слова, а потім — нові слова. За потреби скористайся словником.

Варяги, айпад, спам, лакей, панщина, копірайтер, царизм.

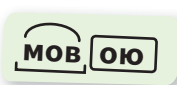

17

БУДОВА СЛОВА

ЧАСТИНИ СЛОВА. ТВОРЕННЯ СЛІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРЕФІКСІВ ТА СУФІКСІВ. ОРФОГРАМИ У ПРЕФІКСАХ

ВИЗНАЧАЮ ЗАКІНЧЕННЯ СЛОВА І ЧАСТИНИ ОСНОВИ

Я — дослідник

Досліди, з яких частин може складатися **основа слова**.

Я — дослідниця

- 1** Запиши речення, змінюючи слова в дужках так, щоб вони зв'язувалися з іншими словами.

(Праця) людину годує, а лінь марнує.
Хто працює, той (праця) шанує.
З (праця) радість, а з безділля смуток.

Як ти розумієш утворені прислів'я?

- Зверни увагу на слово **праця**. Яка частина слова змінювалася? Чому?
- Познач закінчення у тих словах, що були в дужках.
- Яке закінчення у слові **смуток**? Обґрунтуй свою думку.

- 2** З поданих слів випишіть спочатку споріднені слова до слова **горе**, потім — форми цього слова, а далі — синоніми.

Горе, горенько, біда, гора, горю, горювати, нещастя, горем, лихо, згорьований, горя.

- Яке слово залишилось не виписаним? Чому?
- Познач корінь у слові **горе** і у споріднених до нього словах.

Добре працюватимеш — вік **горя** не знатимеш.
Удармо **лихом** об землю!

- 3 Прочитай вірш Богдана Чалого. Випиши з нього всі слова із префіксами. Познач префікси.

Ніби притомилось **сонечко** привітне,
у траві пожовклій молочай не квітне.
Облетіло літо **листячком** із клена,
лиш **ялинка** в лісі сонячно-зелена.
Журавлі курличуть: «Летимо у вирій!»
Пропливає осінь на хмаринці сірій.

Молочай — трав'яниста або кущова рослина, стебла якої виділяють білий сік, схожий на молоко.

- Добери і запиши ще кілька слів із цими префіксами.
- Випиши виділені слова. Познач у них суфікс. Добери і запиши ще кілька слів із цими суфіксами.

Пограйтесь у гру «Утвори слова з коренем **-ЧИТ-**».

- 4 Розбери слова за будовою (письмово).

Доброта, безлісий, маленький, ранок, писання.

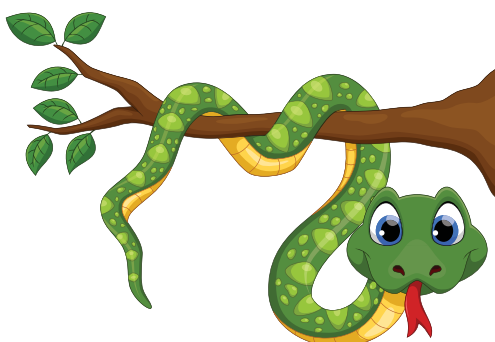
НАВЧАЮСЯ УТВОРЮВАТИ НОВІ СЛОВА І ФОРМИ СЛІВ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРЕФІКСІВ

- 5 Прочитай заголовок тексту. Про що можна дізнатись із нього?

ЯК ЇСТЬ ЗМІЯ?

Хоч у змії є зуби, та вона заковтує свою здобич цілком, не розжовуючи її. Верхня і нижня щелепи змії здатні роз'єднуватися, а потім знову з'єднуватися. Завдяки цьому змія може проковтнути їжу, значно більшу за її голову.

Широко розкриваючи рота, цей плазун, наче панчоха, натягується на свою жертву. Дрібні змії таким чином їдять жаб, ящірок, пташині яйця. А великі пітони можуть проковтнути дорослу козу і навіть новонародженого бегемота (З енциклопедії «Тварини і рослини»).

● Випиши з тексту всі слова із префіксами. Префікс у словах познач.

6 Запиши слова, познач у них префікс.
Прибережний, паморозь, прегарний.
Пречудовий, намалювати, праліс.

● Яку роль виконують префікси?

● Як розрізнити нові слова і форми слова, утворені за допомогою префіксів?

Префікс

нові слова

бабуся — прабабуся

правда — неправда

форми слів

писати — написати

мудріший — наймудріший

7 Знайдіть до кожного слова його префікс. Утворені слова запишіть, позначте префікси.

правда
платний
дід
нині
звуковий

пра
не
без
над
від

робити
грати
добрий
малювати
високий

пре
з
зі
за
на

- 8** Доберіть і запишіть слова із префіксами **при-**, **об-**, **до-**, які відповідали б на такі питання:

що?

який?

що робити?

- 9** Знайдіть в Інтернеті чи самостійно складіть і запишіть кілька слів, у яких є два і більше префіксів.

що**на**йменше

по**пер**ечитувати

Хто **більше**?

- 10** До слів **мова**, **спів** добери і запиши споріднені слова, які містять префікс.

Ліс — праліс, узлісся, залісся, переліс, перелісок.

НАВЧАЮСЯ УТВОРЮВАТИ НОВІ СЛОВА І ФОРМИ СЛІВ ЗА ДОПОМОГОЮ СУФІКСІВ

- 11** Прочитай текст. Подумай, чому він має таку назву.

ПТАХ «КЕНГУРУ»

У лісах Центральної та Південної Америки водиться **рідкісний** водоплавний птах пікапаре. Він єдиний серед пернатих, подібно до австралійського кенгуру, носить своїх **пташенят** у спеціальних кишеньках. Цих кишень у нього дві: по одній під кожним крилом. Але, на відміну від кенгуру, пташенят носить не **самка**, а **самець**. Пташенята зручно сидять у таких незвичайних **колисках** навіть під час перельотів. Птах може також пірнати з двома пташенятами «на борту», оскільки в кишеньках достатньо повітря (*Г. Скарлато*).

- Випиши з тексту виділені слова, познач у них суфікси.

12 Запиши слова. Познач у них суфікси.

Туманний, дубок, кобзар, хмарка, сміливіший, маленький, добріший, коротший, рибочка.

Яку роль виконують суфікси?

Як розрізнити нові слова і форми слова, утворені за допомогою суфіксів?

Суфікс

нові слова

бандура — бандурист

море — морський

форми слів

коротко — коротше

мудрий — мудріший

13 До кожного з поданих слів доберіть суфікс, щоб утворити нове слово. Утворені слова запишіть, позначте суфікси.

аптека
лісовий
ліс
мудрий

-ець
-ок
-ар
-ик

теплий
добрий
швидко
старий

-езн-
-іш-
-еньк-
-ш-

14 Знайдіть в Інтернеті чи самостійно складіть і запишіть кілька слів, у яких є два і більше суфіксів.

вербиченька

слоненятко

Хто більше?

15 До слів **пташка**, **брат**, **сестра** добери і запиши споріднені слова із суфіксами зменшення, здрібнілості, пестливості.

Заць — зайчик, зайченя, зайченятко, зайченяточко.

● Розкажи про своїх братика або сестричку, друга або подружку. Уживай слова із суфіксами.

РОЗРІЗНЯЮ І ПРАВИЛЬНО ПИШУ СЛОВА ІЗ ПРЕФІКСАМИ ПРЕ-, ПРИ-

Я — дослідник

Досліди, як розрізнати слова із префіксами **пре-** і **при-**.

Я — дослідниця

Префікс **пре-**

Указує на вищу міру ознаки, можна замінити словом **дуже**

- **премилий** — дуже милий
- **прегарний** — дуже гарний
- **премало** — дуже мало
- **прешвидко** — дуже швидко

Префікс **при-**

Указує на приєднання, наближення, неповноту дії

- **приклеїти** — приєднати
- **прийти** — наблизитися
- **прикрити** — не повністю закрити

16 Від поданих слів утвори і запиши нові слова за допомогою префікса **пре-**.

Хороший, тихо, добре, спокійний, сильно, мудрий, високий.

- З одним із утворених слів склади і запиши речення.

17 Від поданих слів утвори нові слова за допомогою префікса **при-**.

Бігти, робити, летіти, сісти, солити, в'язати, морозити.

- Запиши утворені слова. Познач у них префікси.

18 Поєднай частини прислів'їв і запиши. Поясни, як ти їх розумієш.

Мати і дитя прекрасні,
До чужого рота
Сусід такий добрий,

хоч до рани прикладай.
мов на небі зорі ясні.
не приставиш ворота.

- Обґрунтуй правопис префіксів.

19 Запишіть слова, уставляючи букви на місці пропусків. Свій вибір обґрунтуйте.

Пр..чудовий, пр..пливти, пр..бережний, пр..спокійно,
пр..болючий, пр..тиснути, пр..будувати, пр..крити, пр..в'язати,
пр..солодкий, пр..високий.

премудрий

Пограйтесь у гру
«Хто більше?»

принести

20 Уявіть себе в ролі редакторів (редакторок). Знайдіть помилки в записі окремих слів. Запишіть усі слова правильно.

Прелетіли, превеликий, приголубити, пригіркий, прекрасний,
преклеїти, присоромити.

● З двома словами склади і запиши речення.

ПРАВИЛЬНО ПИШУ СЛОВА З АПОСТРОФОМ ПІСЛЯ ПРЕФІКСІВ

Я — учителька

Пригадай і розкажи
у класі.

Я — учитель

Після префіксів, які закінчуються на твердий приголосний, перед **я, ю, є, ї** пишеться **апостроф**.

з'явитися

з'юрмитися

від'єднатися

об'їхати

21 Випиши тільки ті слова, у яких апостроф стоїть після префіксів.

Об'єднати, в'ється, п'ятий, без'язикий,
б'ють, від'їхати, сім'я, з'їсти, роз'яснити.

● З одним зі слів склади і запиши речення.

з'їсти

? складів, ? звуків,
? букв

22 Відгадай слова. Правильно запиши утворені слова.

Префікс від слова **під'єднати**,
корінь від слова **їздити**,
закінчення від слова **світ**.

Префікс від слова **з'явитися**,
корінь від слова **поїздка**,
закінчення від слова **сад**.

● Склади подібну загадку.

23 За допомогою префіксів утвори слова.

об-   ви-
по-   пере-
з-   до-
над-   за-

їсти

за-   при-
на-   під-
в-   від-
роз-   об-

їзд

● Випиши тільки ті слова, які пишуться з апострофом.

24 Уявіть себе в ролі редакторів (редакторок). Знайдіть помилки в записі окремих слів. Правильно запишіть усі слова.

З'єднаний, по'їзд, розяснення, в'їзд, поєднання, зіхати, по'яснити, розїзд, об'єднання.

● Поділіть слова для переносу. Перевірте одне бдного.

Слова з апострофом після префікса переносяться по складах. На письмі апостроф від попередньої літери **не відокремлюють**.

25 З поданих груп букв утворіть і запишіть слова за зразком. Поясніть правопис.

перед'нийюлевій —
перед'ювілейний

без'ниядерй
нароз'недня
тиз'їха

єдоб'тина
їпід'тиха
в'ятидей

- Яке слово з-поміж записаних є «зайвим»? Поясни чому.
- З двома словами склади і запиши речення.

- 26** Розглянь світлину. У що граються діти? Ким вони себе уявляють? Розкажи, як вони готувалися до гри, як будували курінь. Уживай слова із префіксами.

РОЗПІЗНАЮ І ПРАВИЛЬНО ПИШУ СЛОВА ЗІ СПІВЗВУЧНИМИ ПРЕФІКСАМИ І ПРИЙМЕННИКАМИ

- Утворіть прислів'я і запишіть. Дайте відповіді на запитання.

Зробивздубасірник.

- Що ви написали разом, а що окремо?
- Як вимовляють префікси і прийменники з наступним словом: нероздільно чи роздільно?
- А як пишуть?

(від) пливати (від) берега
відпливати (від чого?)
від берега
відпливати від (високого)
берега

- 27** Прочитай сполучення слів.

**Накрити на стіл, добігти до лісу,
зачинити за собою, унести у двір.**

Я — дослідник

Зроби висновок про те, як розрізнити префікси і прийменники.

Я — дослідниця

Спробуй уставити між прийменником/префіксом і словом питання або інше слово.

У якому випадку зберігається зміст?
А в якому випадку це зробити неможливо?

То ж де є прийменник, а де — префікс?

Щоб відрізнити однозвучний **префікс** від **прийменника**, треба спробувати вставити між ними і словом питання чи інше слово. Якщо зміст при цьому зберігається — то це прийменник, пишемо його окремо. Якщо ні — то це префікс і пишемо його разом.

- 28** Запиши, розкриваючи дужки. Поясни правопис префіксів та однозвучних прийменників.

(За)кинув (за)диван, (до)летів (до)дерева, (від)біг (від)стіни, (під)сунув (під)стіл, (у)скочив (у)воду, (на)креслив (на)аркуші.

- 29** Поєднайте слова прийменником, який звучить так само, як префікс.

Зібрав зі столу, вліз в ополонку.

Насунули ? небо; злетіли ? куща; добрів ? стежки;
наступив ? грибок; заховатися ? будівлю; досягнути ? стелі.

- Запиши утворені сполучення слів. Познач префікси і підкресли прийменники за зразком.

- 30** До кожної світлини доберіть і запишіть сполучення слів зі співзвучними префіксом і прийменником. Позначте префікси.

- Утвори і запиши три сполучення слів зі співзвучними префіксами і прийменниками. Склади і запиши з ними речення.

ЗАСТОСУВАННЯ АЛФАВІТУ

РОЗТАШОВУЮ СЛОВА ЗА АЛФАВІТОМ, КОРИСТУЮСЯ СЛОВНИКАМИ

Для чого знати алфавіт напам'ять?

- 1** Запишіть послідовно всі 33 букви українського алфавіту, пронумерувавши їх. Розшифруйте запис.

4 12 21 15 1 20 21 1 27 33 —
 22 19 16 19 6 15 11 14
 3 12 6 20 19 28 11 18 19 15

- 2** Відгадай слово, використовуючи абетку. Склади і запиши речення із цим словом.

Хто швидше?

Перша буква стоїть **після «те»**,
 друга буква — **перед «ел»**,
 третя — **між «пе» і «ес»**,
 четверта стоїть **після «і»**,
 шоста буква — **між «ем» і «о»**,
 а остання буква є **першою** в алфавіті.

- 3** Відгадай загадку Лесі Вознюк. Поясни відгадку.

Що за диво, що за птах
 наганяє жабам страх?
 На одній нозі дримає
 і на хаті хату має.

- Запиши слово-відгадку і кілька синонімів до нього. Скористайся словником синонімів.
- Запиши ці слова в абетковій послідовності.

У словниках слова розміщено в алфавітній послідовності. Щоб знайти слово у словнику, треба визначити, з якої букви воно починається.

Шукаючи слово за алфавітом, звертай увагу не лише на першу, а й на другу і третю літери.

4 Прочитайте прізвища славетних українців. Дізнайтеся, чим вони прославили Україну.

Кого зображено на світлині?

Піддубний Іван, Крушельницька Соломія, Шевченко Тарас, Леонтович Микола, Заньковецька Марія, Мурашко Олександр, Білокур Катерина, Кондратюк Юрій, Корольов Сергій.

- Запишіть ці прізвища в абетковій послідовності.
- Які ще прізвища ушлюблених українців ви знаєте? Доповніть перелік і запишіть в абетковій послідовності.

5 Знайди у тлумачному словнику і запиши значення слів **коректність, тактовність**.

- Пошукай у словнику синоніми до цих слів. Про що ти дізнався (дізналася)?

6 Запишіть в абетковій послідовності подані слова.

Волейболістка, боксер, гандболіст, баскетболістка, велосипедист, плавчиня, дзюдоїст, футболіст, каратист, гімнастка, серфінгіст, тенісистка, фехтувальниця, лижниця, фігуристка, лучник, хокеїст.

Пограйтесь у гру «Алфавіт видів спорту».

альпінізм

біатлон

волейбол

гольф

7 Користуючись словником антонімів, знайди і запиши антонім до кожного зі слів: **увічливий, делікатний**.

- Добери і запиши синоніми до слова **увічливий**.

ПРАВИЛЬНО НАГОЛОШУЮ ЗАГАЛЬНОВЖИВЕНІ СЛОВА

- Чому наголос в українській мові називають вільним?

- 1 Прочитайте текст уголос, правильно наголошуючи слова. Яка інформація була для вас новою?

Багато хто вважає, що їжаки їдять яблука та гриби. Насправді в дикій природі вони харчуються комахами, жабами та дрібними гризунами. А фрукти й овочі їдять ті їжаки, яких тримають у неволі.

Однак якщо їжак не їсть яблука, навіщо він їх наколює на свої колючки? Виявляється, кислий яблучний сік допомагає боротися з паразитами — кліщами та блохами, які оселяються в колючках їжака (*З енциклопедії «Маленькі розумники»*).

- Випишіть із тексту кілька слів, у яких наголошений перший склад, тоді — другий склад, потім — третій. Позначте наголос у словах.

Наголос в українській мові є **вільним**, тобто може стояти на будь-якому складі слова.

- 2 Прочитай слова і порівняй їх.

сестра́ — се́стри
зірка́ — зі́рка

саді́ти — са́дять
ме́лють — мо́лоти

Я — дослідник

Досліди, чи рухається наголос під час зміни слова.

Я — дослідниця

- Наголос в українській мові є **рухомим**, тобто може переходити з одного складу на інший
- під час змінювання слів.

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

- 3** Запишіть слова, позначте в них наголос.
За потреби скористайтеся словником.

Знайдіть
«зайве» слово
в кожному рядку.

Каса, олень, сила, земля, дружба.
Алфавіт, завжди, мабуть, помилка, пензлик.
Кобзар, театр, геній, село, земля, людина.
Читання, сантиметр, посередині, черговий, молоко.

- Поясніть, чому визначені вами слова є «зайвими».
- Чим особливі слова другого рядка? Назвіть ще кілька слів із подвійним наголосом.

Утворіть речення і прочитайте його.
Яка роль наголосу у словах цього речення?

Замокзачиненоназамок.

- 4** Прочитайте, правильно наголошуючи слова. За потреби скористайтеся словником.

зручний
кілометр
глядач
ознака
одинадцять
черговий
обіцянка
піцерія
кидати
український
авто
корисний

Випишіть слова з наголошенням
другим складом.

Із перших букв цих слів складіть
назву українського танцю.

- Складіть подібну загадку. Звертайтеся до орфографічного словника.
- Загадайте загадку дітям з інших груп.

- 5** Випиши з орфографічного словника кілька слів із наголосом на четвертому складі.

ВИМОВА І ПРАВОПИС СЛІВ ІЗ НАНАГОЛОШЕНИМИ [Е], [И]

ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯЮ І ЗАПISУЮ СЛОВА
З НАНАГОЛОШЕНИМИ [Е], [И]

- Чому слово з ненаголошеним звуком [е] або [и] треба перевіряти наголосом?
- Які слова називають перевірними?

Вимовляємо

з[е^н]мля
л[и^е]стóк

Пишемо

земля
листок

Я — учителька

Пригадай і розкажи
у класі.

Я — учитель

- 1** Запиши речення. У виділених словах постав наголос.

Ліс улітку був **увесь зелений**, а **тепер берізки** та **клени жовті**, **осики червоніють**, а **поміж ними ялиночки зеленіють**.

- Випиши спочатку слова з наголошеними [е]. Потім — із ненаголошеними [е]. Далі — слова, що містять наголошені і ненаголошені [е]. Правильно прочитай слова.
- Випиши слова з наголошеними [и].

- 2** Добери і запиши перевірні слова до слів із двома ненаголошеними голосними.

деревище — ?
зелененький — ?
веселитись — ?

- 3** З поданих слів випишіть тільки ті, у яких ненаголошені звуки [е], [и] не можна перевірити наголосом.

Тривога, лимон, село, бензин, медок, листок, пшениця, глибокий, десятка, деталь, пенал.

земля

- Пограйтесь у гру
- «Добери перевірне слово».

з'ємлі

4 Прочитайте слова. Чи можна наголосом перевірити правопис пропущених у них літер?

ц..буля
б..тон
к..парис
м..даль

ж..тон
м..тро
к..шеня
п..ріг

Як правильно записати ці слова?

- Перевірте написання цих слів за орфографічним словником і запишіть, уставляючи замість крапок пропущені букви.

5 Відгадай загадки і запиши відгадки.

Прийшла до нас бабуся
у білому кожусі.
Поля причепурила —
пухнастим снігом вкрила.
Ганна Зралко

Дві смужечки на снігу
залишаю на бігу.
Я лечу від них стрілою,
а вони — слідом за мною.
Володимир Чубенко

- У записаних словах підкресли орфограми. Яке слово не треба перевіряти?
- Склади і запиши речення зі словами-відгадками.
- Загадайте одне одному загадки, відгадками до яких є слова з ненаголошеними [е], [и].

6 Прочитай і запиши слова. Який із варіантів, поданий у дужках, ти вибереш? Поясни чому.

Р(е, и)клама, ш(е, и)рокий, м(е, и)нулий,
скр(е, и)піти, д(е, и)ректор, гл(е, и)боко,
кол(е, и)ктив, з(е, и)рнина, м(е, и)лодія.

- Підкресли слова, які не можна перевірити наголосом.

7 Добери з орфографічного словника три слова з ненаголошеними голосними [е], [и], що не перевіряються наголосом. Склади із цими словами речення і запиши.

ВИМОВА І НАПИСАННЯ СЛІВ ІЗ ДЗВІНКИМИ ПРИГОЛОСНИМИ ЗВУКАМИ В КІНЦІ СЛОВА І СКЛАДУ

ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯЮ І ПИШУ СЛОВА
ІЗ ДЗВІНКИМИ ПРИГОЛОСНИМИ В КІНЦІ СЛОВА І СКЛАДУ

Я — учителька

Пригадай і розкажи
у класі.

Я — учитель

гри**б**[б]
ме**д**[д]

ка**з**[з]ка
кни**ж**[ж]ка

В українській мові дзвінкі приголосні звуки **в кінці слова і в кінці складу** перед глухим приголосним **вимовляються дзвінко** і позначаються відповідними буквами.

- 1** Прочитай вірш Катерини Перелісної, виразно вимовляючи дзвінкі приголосні звуки у виділених словах.

Ой шумить холодний вітер, **аж** гуде.
Жовте листячко тріпоче де-не-де.
А **берізка** гілочками вся тремтить.
— Ой не рви ти, вітре, коси хоч на мить!
Бо замерзну я **без** листя у снігу!
Вітер їй **відповідає**:
— Гу-гу-гу.
Не замерзнеш ти **під** снігом, а заснеш
і весною свіжі коси заплетеш.

- Випиши виділені слова. Підкресли в них букви, що позначають дзвінкі приголосні звуки.

- 2** Запиши народні прикмети, уставляючи пропущені букви.

Пізній гри.. — пізній сні.. .
Бурхливий листопа.. — на сувору зиму.
Восени хмари ни..ько — чекай вітру

і снігу.

● Як ти
● розумієш
● ці прикмети?

- Виразно прочитай прикмети, чітко вимовляючи дзвінкі приголосні звуки, уставлені тобою.

Пограйтесь у гру «Вилучте «зайве» слово».

сережки
берізка
грядка
гарбуз
жабка

Слова
берег — береги

спільно-
кореневі

форми одного
слова

ніж
зуб
берег
ліжко
мороз

Прийшов листопад, зимі рідний брат.
На дорозі слизько — грудень близько.

- 3 Прочитай і запиши прислів'я. Як ти їх розумієш? Підкресли букви, що позначають дзвінки приголосні звуки.

- 4 До поданих у стовпчиках слів доберіть і запишіть спільно-кореневі так, щоб у кінці слова чи складу були букви, що позначають дзвінки приголосні звуки. Підкресліть букви, які позначають ці приголосні звуки.

Дуб, ложка,
низько.

ложечка
стежечка
казочка
скибочка

низенько
близенько
швиденько
тяжкенько

дубок
грибок
медок
морозець

- Прочитайте дібрані слова, чітко вимовляючи дзвінки приголосні звуки в кінці слова і складу.

Хвилинка спілкування

— Я люблю читати наукові книжки. Спочатку було важко читати, а потім так захопливо, аж самому захотілося щось нове відкрити.

— А я люблю вірші...
Продовжте розмову.

- 5 Випиши з орфографічного словника сім слів із дзвінками приголосними в кінці слова чи складу.

- Із двома з них склади і запиши речення.

ПРАВОПИС СЛІВ ІЗ СУМНІВНИМИ ПРИГОЛОСНИМИ

НАВЧАЮСЯ ПИСАТИ СЛОВА ІЗ СУМНІВНИМИ ПРИГОЛОСНИМИ

- 1** Зверни увагу, як вимовляється **дзвінкий приголосний [г]** перед **глухими [к], [т]** у поданих словах. Прочитай їх правильно.

Вимовляємо

во[х]ко
ми[х]тить
кі[х]ті

Пишемо

вогко
мигтить
кігті

- Запиши ці слова. Підкресли букви, які позначають сумнівні приголосні звуки.

Дзвінкий приголосний [г] перед глухими [к], [т] вимовляється не дзвінко, а **глухо** (уподібнюється до глухих).

- 2** Зверни увагу, як вимовляються **глухі приголосні** перед **дзвінками** в поданих словах. Прочитай їх правильно.

Вимовляємо

фу[д]бол
о[з']де
во[г]зал

Пишемо

футбол
ос'єде
вокзал

- Запиши ці слова. Усно склади з ними речення.

Глухі приголосні перед **парними дзвінками** приголосними уподібнюються їм і вимовляються **дзвінко**.

- 3** Прочитай слова. Як ти вимовлятимеш приголосні звуки в позиції перед іншими приголосними?

молот**ь**ба —
молот**т**ити

ле**?**кий
ні**?**ті

боро**?**ьба
про**?**ьба

Зміни подані слова так, щоб після приголосного стояв голосний.

Чи допомогла тобі така зміна слів з'ясувати, яку букву писати на місці пропуску?

Зроби висновок і звір його із правилом.

- Щоб знати, яку букву писати на місці сумнівного приголосного, треба змінити слово так, щоб **після приголосного був голосний**.

кісьба — **косити**
легко — **легенько**

4 Прочитай прислів'я. Поясни, як ти їх розумієш.

Легко втратити, тяжко заробити.

Ложка дьогтю зіпсує бочку меду.

Щастя в повітрі не в'ється, воно в боротьбі дістається.

Дьоготь — темна густа в'язка рідина з неприємним запахом, якою в давнину змащували колеса.

- Запиши прислів'я. Підкресли слова із сумнівними приголосними.

отже
якби
осьде

анекдот
вокзал
футбол

Я — дослідник

Спробуй перевірити сумнівний приголосний у цих словах.

Я — дослідниця

- Якщо перевірити написання слова неможливо, то слід запам'ятати його або звірити правопис із **орфографічним словником**.

5 Прочитай і спиши. Поясни, яку букву писатимеш. Доведи свої міркування. За потреби звертайся до словника.

Ні(г, х)тик, поле(х, г)кість, во(х, г)кість, рю(к, г)зак, кі(х, г)тики, приво(к, г)зальний.

ПОДОВЖЕНІ М'ЯКІ ПРИГОЛОСНІ ЗВУКИ

ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯЮ І ЗАПISУЮ СЛОВА
З ПОДОВЖЕНИМИ М'ЯКИМИ ПРИГОЛОСНИМИ ЗВУКАМИ

- У яких словах м'які приголосні звуки вимовляються подовжено?
- Як таку вимову передають на письмі?

- 1 Прочитай слова, правильно вимовляючи подовжені м'які приголосні звуки.

Вимовляємо

чита[н':]я
воло[с':]я
весі[л':]я
взут[т':]я

Пишемо

читання
волосся
весілля
взуття

- Подовжений м'який приголосний звук позначається на письмі **двома однаковими літерами**.

Я — учителька

Пригадай і розкажи у класі.

Я — учитель

- 2 Прочитай рядки з вірша Володимира Сосюри. Визнач тему тексту.

Дзвін шабель, пісні, походи,
воля соколина,
тихі зорі, ясні води —
моя Україна.

Синь гаїв, поля, світання,
пісня солов'їна,
ніжний шепіт і зітхання —
моя Україна.

дзвін

? складів, ? звуків,
? букв

А якою Україну
уявляєш ти?

- Випиши слова з подвоєними буквами, поділяючи їх для переносу.

Слова з подовженими м'якими приголосними звуками переносити можна по-різному: *насі-ння* або *насін-ня*.

3 За поданим зразком утвори і запиши пари слів.

Читати —
читання.

бажати
змагатися
навчатися

мити
жити
пити

- Усно зроби звуко-буквений аналіз одного з утворених слів.

4 Запиши слова. Який із варіантів, поданих у дужках, ти вибереш? Поясни чому.

Воло(с, сс)я, збуло(с, сс)я, бади(л, лл)я, зати(ш, шш)я, коше(н, нн)я, бага(т, тт)я, узбере(ж, жж)я, обли(ч, чч)я, знар(я-д, дд)я, неді(л, лл)я.

- Підкресли букви, які позначають подовжені м'які приголосні звуки.

5 Прочитай загадку Юлії Черніш. Відгадку запиши.

Тепле, лагідне, яскраве
розцвіло серед галяви.
Не пустуйте з ним, не треба,
бо воно сягне до неба.

- Поцікався, які відгадки в однокласників та однокласниць. Чи є серед них слово з подовженими приголосними звуками? Поділи це слово для переносу різними способами.

6 Запиши слова, уставляючи пропущену букву, де це потрібно.

Плаван..я, шит..я, гіл..я, земл..я.
Жит..я, качен..я, знан..я, дозвіл..я.
Стат..я, зіл..я, перехрест..я, вугіл..я.

Знайди «зайве»
слово в кожному
рядку.

- Підкресли орфограми у словах і обґрунтуй написання.

7 Утвори і прочитай прислів'я. Як ти їх розумієш?

Знання красить,
Вчення — світ,
Найвища школа —

а невчення — тьма.
саме життя.
а незнання смішить.

- Випиши за абеткою слова з подовженими приголосними звуками. Поясни правопис.

Що я знаю?

- Що ти знаєш про будову слова?
- Коли пишемо у словах префікс **пре-**, а коли **при-**?
- Коли пишемо апостроф після префіксів?
- Як відрізнити однозвучний префікс від прийменника?
- Що ти знаєш про вимову і правопис слів із ненаголошеними **[е]**, **[и]** в корені слів?
- Що ти знаєш про правильну вимову і написання слів із дзвінкими приголосними звуками в кінці слів, складів?
- Що ти знаєш про правильну вимову і написання слів із сумнівними приголосними?
- Що ти знаєш про правильну вимову і написання слів із подвоєними м'якими приголосними звуками?

Що я вмію?

- Письмово розбери слова за будовою. Які з цих слів утворено за допомогою префіксів, а які — за допомогою суфіксів?
Серпик, хлібець, слоненя, жабка, квіточка.
Прадід, недруг, премудрий, прибіг.
- Спиши, розкриваючи дужки. Поясни правопис слів з апострофом.
(Об)їсти, (за)їзд, (без)языкий, (роз)єднання, (при)їхати, (під)їзд, (з)їсти, (до)їсти, (з)явитись.
- Запиши по три слова з ненаголошеними **[е]**, **[и]**, які можна перевірити наголосом і які перевірити не можна.

24

ЧАСТИНИ МОВИ

ПОНЯТТЯ ПРО ІМЕННИКИ З АБСТРАКТНИМ ЗНАЧЕННЯМ

НАВЧАЮСЯ РОЗПІЗНАВАТИ ІМЕННИКИ З АБСТРАКТНИМ
ЗНАЧЕННЯМ

Я — дослідник

Дослідіть іменник **успіх** за допомогою схеми.

Я — дослідниця

Іменник **успіх**

Називає предмет (який не можна побачити), відповідає на питання *що?*

Має 2 значення:

- **успіх** — досягнення, удача
- **успіх** — визнання, схвалення досягнень

Назва неістоти

Загальна назва

- 1 За цим зразком створіть схеми і розкажіть про іменники **навчання, читання, старання**. Скористайтеся тлумачним словником.

Іменники *успіх, досягнення, навчання, пізнання, читання, старання* є назвами узагальнених понять. Це іменники **з абстрактним значенням**. Позначене ними сприймається лише розумом, уявою.

Іменники з абстрактним значенням можуть називати:

- якості і властивості (*щедрість, доброта, людяність*);
- дії і процеси (*бажання, захоплення, натхнення*);
- стан і почуття (*радість, щастя, любов*);
- поняття етикету (*вітання, прощання, вибачення*);
- наукові поняття (*швидкість, час, відстань*);
- грошові поняття (*кошти, фінанси, гроші*).

- 2** Ознайомтеся із секретами успішного навчання. Прокоментуйте їхній зміст.

Чому навчання — це подорож у світ пізнання?

Секрети успішного навчання

- По-перше, щире **бажання** вчитися, пізнавати нове.
  - По-друге, чітка **організація** своєї праці та правильно складений розпорядок дня.
  - По-третє, **розуміння** мети **навчання** не як напруженої праці, а як дивовижної та цікавої подорожі у світ **пізнання**.
- Доведіть, що виділені слова є іменниками з абстрактним значенням.

Від яких слів утворилися слова **знання, уміння**?
Чому ці слова є іменниками з абстрактним значенням?

- 3** Розкажи про свою мрію за поданим планом. Використовуй іменники з абстрактним значенням.

мрія
? складів, ? звуків,
? букв

Яка в тебе мрія?

Чого ти хочеш навчитись у школі, щоб здійснити свою мрію?

Для чого тобі потрібні ці знання, уміння?

Які навчальні предмети для тебе є найважливішими? Чому?

Як ти розвиваєш свої здібності?

Як ти оволодіваєш потрібними тобі знаннями, уміннями?

- 4** Намалюйте емблему успіху. Розкажіть, що символізує ця емблема.

- 5** Сформулюй і запиши дві—три поради однокласникам та однокласницям, як стати успішною людиною. Використай іменники з абстрактним значенням.

Я — дослідник

Дослідіть іменник **школяр** за допомогою схеми.

Я — дослідниця

Іменник **школяр**

Називає один предмет,
число — **однина**

Називає особу чоловічої статі,
має нульове закінчення,
можна підставити слова **він, мій**,
рід — **чоловічий**

- 1** За зразком створи схему і розкажи про число і рід іменника **школярка**.

Іменники змінюються за числами — **однина** (*школа, гімназія, ліцей*), **множина** (*школи, гімназії, ліцеї*). В однині іменники належать до одного з родів: **чоловічого** (*учень, школяр*), **жіночого** (*учениця, школярка*), **середнього** (*ім'я, прізвище*).

- 2** Поміркуй і скажи, до якого роду належать іменники — назви професій **директорка, учителька, лікарка**. Обґрунтуй свою думку.
- 3** Поміркуй, якими іменниками — назвами днів тижня необхідно доповнити речення.

Дома скрізь кипить робота, як почався день ? .

Ніченька минула скоро — трудовий іде ? .

Спритна, вміла, молода вже настала ? .

Йде четвертий день тепер, називається ? .

Уранці ми із добрим ділом привітали ? .

Діло добре ладиться, як настала ? .

А сьогодні вже ? , щоб ми добре відпочили.

- Послідовно запиши іменники — назви семи днів тижня. Визнач число і рід записаних іменників.
- Розкажи, чи складаєш ти план на кожний день.

Хвилинка спілкування

- Скажи, будь ласка, іменник **дружба** вживається у множині?
  - Цей іменник уживається тільки в ... . Він ... роду, тому що ... .
  - А іменник **піжмурки**?
- Продовжте розмову.

4 Прочитайте текст. До якого стилю його можна віднести?

Дружба — безкорисливі взаємовідносини між людьми. В основі дружніх стосунків лежать: довіра, відданість, чуйність, увічливість, вірність, щирість, вихованість, уважність. Дружба заснована на взаємних симпатіях, спільних інтересах, захопленнях людей. Найголовніше в дружбі — це взаємодопомога (За Вікіпедією).

- Випишіть із другого речення тексту іменники з абстрактним значенням за абеткою. Визначте число і рід цих іменників.
- Побудуйте звукові моделі слів у сполученні **захоплення людей**. Визначте, до якої частини мови вони належать.

5 Поєднай частини прислів'їв і запиши. Як ти їх розумієш?

Одяг краще новий,
Дружба і братство —
Яку дружбу заведеш,
З добрим дружисьь,

найбільше багатство.
а лихого — стережисьь.
а дружба — стара.
таке і життя проведешь.

- Визнач число і рід усіх іменників. У якому прислів'ї немає іменників?
- Назви спільнокореневі слова, ужиті у прислів'ях.
- Розкажи, які ще прислів'я про дружбу ти знаєш. Склади власний вислів про дружбу.

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ ВІДМІНОК
ІМЕННИКА В РЕЧЕННІ
ТА ПОЧАТКОВУ ФОРМУ ІМЕННИКА

Я — учителька

Прочитай і розкажи
у класі.

Я — учитель

Іменники мають сім відмінків: **називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, кличний**. Шість із них відповідають на питання. Сьомий, кличний відмінок, на питання не відповідає. Його використовують у звертаннях.

- 1** Розгляньте таблицю. Запам'ятайте назви відмінків та скорочені позначення їх.

Назва відмінка	Скорочено	Питання	Приклади	
			в однині	у множині
Називний	Н.	<i>хто? що?</i>	учень	учні
Родовий	Р.	<i>кого? чого?</i>	учня	учнів
Давальний	Д.	<i>кому? чому?</i>	учневі (-ю)	учням
Знахідний	Зн.	<i>кого? що?</i>	учня	учнів
Орудний	Ор.	<i>ким? чим?</i>	учнем	учнями
Місцевий	М.	<i>на кому? на чому?</i>	(на) учневі (-ю)	(на) учнях
Кличний	Кл.	—	учню	учні

- Вивчіть відмінкові питання, на які відповідають іменники в різних формах відмінків.

- 2** Прочитай вірш Дмитра Білоуса. Добери до нього заголовки. Що виражає дібраний заголовок — тему чи головну думку вірша?

- Питання якого відмінка поет змінив у вірші?
- Чому він так зробив?

Називний питає: *хто ти? що ти?*

Хоче він про наслідки роботи і про тебе чути лиш похвали, щоб тебе як приклад називали.

Родовий доскі́пує свого —
хоче знати він: *кого? чого?*
І про тебе знать, якого роду,
що немає роду переводу.

Все **давальный** дасть — не жаль йому,
але хоче знать: *кому? чому?*
Знать про тебе, гождого на вроду,
що даєш і ти своєму народу?

У **знахідного** свої потреби:
він — *кого?* і *що?* — питає в тебе.
І кого всі ми за друзів маєм,
і що друзі роблять нам навза́єм?

А **орудний** хоче знать: *ким? чим?*
У труді орудуй разом з ним.
Хоче знать: що здатний ти утнути?
Чим ти сильний? Ким ти хочеш бути?

А **місцевий** — *де? В якому місці?*
Хоче знати — у селі чи в місті?

Кличний закликає всіх навколо:
Гей, *Іванно, Петре* чи *Миколо!*..

Доскі́пує — прискі́пливо допитується.
Навза́єм — взаємно.

- Назві всі відмінки. Поясни, чому вони мають такі н́азви.
- Склади текст-розповідь про відмінки іменників за змістом вірша. Розкажи у класі.

Який відмінок можна назвати **початковою формою іменника**?

3 Запиши висловлювання про Україну.

1. Свою Україну любить (*Т. Шевченко*). 2. Україно моя, Україно, я для тебе у світі живу (*Д. Павличко*). 3. Кохаю край

наш дорогий, що зветься Україна (*В. Сосюра*). 4. І єдиній моїй Україні — нероздільна моя любов (*Л. Полтава*).

- Назви повторюваний іменник. Познач у ньому закінчення. Запиши в дужках відмінок іменника.

Початковою формою іменника є форма **називного відмінка однини**. Наприклад: *Україна — це земля, яку люблю найбільше я!* — іменник **Україна** вживається у формі називного відмінка однини і є початковою формою цього іменника.

- 4** Прочитайте вірш Надії Гóлуб. Визначте тему і головну думку вірша. Доберіть до нього заголовок.

Розквітай, прекрасна **Україно**,
рідна **земле**, **матінко** моя.
Хай лунає мова солов'їна,
пісня неповторная твоя.
Хай смереки, ясени й тополі,
квітки, луки, трави і сади
шепотять нам вірші щедрі, добрі,
вольні, чисті, із джерельної води.

- Назвіть іменники, ужиті у вірші в початковій формі.
- Випишіть із вірша іменники у множині, зазначте в дужках початкову форму кожного з них.
- Доведіть, що виділені іменники вживаються у кличному відмінку однини.
- Поміркуй, якою ти хочеш бачити Україну в майбутньому. Усно склади невеликий текст-міркування і підготуйся озвучити його.

- 5** Виразно прочитай уривок із вірша Дмитра Білоуса.

Іменник! Він узяв собі на плечі
велике діло — визначати речі, —
ім'я, найменування і наймення:
робота, біль, і радість, і натхнення.

— Визнач рід
— іменника **біль**.

- Назви іменники з абстрактним значенням, використані у вірші. Обґрунтуй свою думку.
- Склади і запиши два речення із цими словами (на вибір).

НАВЧАЮСЯ ЗМІНЮВАТИ ІМЕННИКИ ЗА ЧИСЛАМИ І ВІДМІНКАМИ

- Зміну іменників за відмінками називають **змінюванням за відмінками** або **відмінюванням**.

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

- 6** Розглянь таблицю. Зверни увагу на закінчення іменників у різних відмінках. Зроби висновки.

Назва відмінка	Скорочено	Питання	Приклади	
			в однині	у множині
Називний	Н.	<i>хто? що?</i>	учениця	учениці
Родовий	Р.	<i>кого? чого?</i>	учениці	учениць
Давальний	Д.	<i>кому? чому?</i>	учениці	ученицям
Знахідний	Зн.	<i>кого? що?</i>	ученицю	учениць
Орудний	Ор.	<i>ким? чим?</i>	ученицею	ученицями
Місцевий	М.	<i>на кому? на чому?</i>	(на) учениці	(на) ученицях
Кличний	Кл.	—	ученице	учениці

Слова *учениця*, *учениці*, *ученицю*, *ученицею*, *на учениці* — це різні форми одного слова, тому що змінюються лише закінчення слів, а основне значення залишається незмінним.

- 7** Усно провідмініайте за зразком у таблиці іменник **земля**.

- Складіть і запишіть сім речень із різними формами слова **земля** за варіантами:
  - 1 варіант — форма однини;
  - 2 варіант — форма множини.

- 8** Прочитай приказки. Поясни, що вони означають.

1. Робота гарна, та день малий. 2. Роботи багато, а користі мало. 3. Роботі ніколи немає кінця. 4. Їсти дай, пити дай, а про роботу не питай. 5. За творчою роботою не сумно. 6. На роботі швидко час минає.

- Випиши всі форми іменника **робота**. Постав до них питання, познач закінчення.

- Склади і запиши речення з двома формами іменника **робота** (на вибір).

- 9** Прочитай текст. Дай відповіді на запитання, подані в тексті. Доведи, що ти — гарний помічник (гарна помічниця) своїм батькам.

Батьки старанно працюють, щоб забезпечити свою сім'ю, дітей усім необхідним у житті. Частіше батько і мати більше турбуються про тебе, ніж про себе. А чи розумієш ти це? Чи стараєшся також віддячити їм за їхню працю, турботу про тебе?

Іменники
праця, робота, труд

синоніми

форми слова

- Назви іменники, використані в реченнях тексту. Визнач відмінок цих іменників.
- Усно провідмій іменник **праця**. Склади і запиши речення із цим словом у формах родового і давального відмінків однини.

НАВЧАЮСЯ ЗМІНЮВАТИ У ПРОЦЕСІ СЛОВОЗМІНИ ІМЕННИКІВ ПРИГОЛОСНІ [Г], [К], [Х] ПЕРЕД ЗАКІНЧЕННЯМ -І НА [З'], [Ц'], [С']

Я — дослідник

Досліди, як змінюються кінцеві приголосні основи в іменниках жіночого роду **книга**, **бібліотека** перед закінченням **-і** в давальному і місцевому відмінках однини.

Я — дослідниця

- 10** Прочитай речення.

Бібліотека — величезна скарбниця знань.

У бібліотеці, створеній київським князем Ярославом Мудрим, було зібрано багато тисяч рукописних і друкованих книг.

Твори добро — подаруй шкільній **бібліотеці** свою книжку.

Книга — найкращий друг і радник людини.

Передати книгу в дар для бібліотеки — означає подарувати **книзі** друге життя.

У книзі ти знайдеш відповіді на запитання, які тебе цікавлять.

- Запиши виділені іменники в таблицю. Познач у них закінчення.

Жіночий рід

Н. в.	Д. в.	М. в.	Чергування приголосних
бібліотека	?	у бібліотеці	[к] — [ц']
?	книзі	?	?

Слова
книжка, книжці, у книжці

спільнокореневі

?

форми слова

Я — учителька

Прочитай і розкажи
у класі.

Я — учитель

пóдруга
пóдрузі
на пóдрузі

книжка
книжці
у книжці

В іменниках жіночого роду перед закінченням **-і** в давальному і місцевому відмінках однини кінцеві приголосні звуки основи [г], [к], [х] змінюються на [з'], [ц'], [с'].

11 Складіть і запишіть речення з іменниками **пóдруга, книжка** у формі давального та місцевого відмінків однини.

12 Поставте іменники чоловічого роду **луг, рік, рух** у форму місцевого відмінка однини.

• Запишіть іменники в таблицю за зразком. Позначте закінчення.

Чоловічий рід

Н. в.	М. в.	Чергування приголосних
берег	на бéрезі	[г] — [з']
луг	?	?
рік	?	?
рух	?	?

- Зробіть висновок про змінювання кінцевих приголосних основи перед закінченням **-і** в іменниках чоловічого роду в місцевому відмінку однини.

13 Постав іменники середнього роду **око**, **вухо** у форму місцевого відмінка однини.

- Запиши іменники в таблицю за зразком. Познач закінчення.

Середній рід

Н. в.	М. в.	Чергування приголосних
молоко	у молоці	[к] — [ц']
око	?	?
вухо	?	?

- Зроби висновок про змінювання кінцевих приголосних основи перед закінченням **-і** в іменниках середнього роду в місцевому відмінку однини.
- Звір свій висновок із правилом.

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

луг — у лузі

вік — у віці

рух — у русі

око — в оці

вухо — у вусі

В іменниках **чоловічого і середнього роду** перед закінченням **-і** в місцевому відмінку однини кінцеві приголосні звуки основи **[г], [к], [х]** змінюються на **[з'], [ц'], [с']**.

14 Прочитай вірш Алли Свашенко. Вивчи його напам'ять.

Як виконуєш завдання,
не забудь про чергування.
Коли **вухо** — то **у вусі**,
а **кожух** — то **на кожусі**,
як **урок** — то **на уроці**,
око — порошинка **в оці**.

чергування

? складів, ? звуків,
? букв

- Назви іменники в місцевому відмінку однини. Поясни зміну кінцевих приголосних основи в цих словах.
- Склади й запиши з ними речення.

15 Прочитайте іменники. Визначте рід цих слів.

Журналіст, редактор, викладач, музикант, спортсмен, співак, тенісист, гімнаст, акробат.

- Допишіть іменники жіночого роду. Утворіть від цих іменників форми давального і місцевого відмінків однини за зразком.

Журналіст — журналістка, журналістці, на журналістці.

- Розглянь фотоілюстрації. Склади і запиши за ними речення із двома—трьома утвореними іменниками (на вибір).

НАВЧАЮСЯ ЗМІНЮВАТИ У ПРОЦЕСІ СЛОВОЗМІНИ ІМЕННИКІВ ГОЛОСНИЙ [І] НА [О], [Е]

16 Прочитай текст. Добери до нього заголовок.

Ввічливість — мистецтво людського спілкування. Завжди звертайтеся до людей зі словами **ввічливості**. Ввічливі слова — слова, з допомогою яких людина виявляє **уважність, люб'язність і чемність** у спілкуванні. Виявом **уважності, люб'язності і чемності** є доброзичливе і чуйне ставлення до людей, повага до їхньої думки, терпимість до навколишніх і вимогливість до себе. **Гречність** — шаноблива ввічливість у поведженні з людьми. Кожна людина має дотримуватися правил **гречності**.

Слова

ввічливість — гречність

синоніми

антоніми

- Склади в зошиті таблицю за зразком.

Іменники		Голосні звуки, що змінюються
ввічливість	ввічливості	[i] — [o]
уважність	?	?
люб'язність	?	?
чемність	?	?
гречність	?	?
терпимість	?	?
вимогливість	?	?

- Зроби висновок про змінювання голосного звуку [i] в коренях іменників в однині.

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

радість —
радо**сті**

якість —
яко**сті**

У деяких іменниках в однині, що в початковій формі мають нульове закінчення, зі зміною форми слова в корені відбувається змінювання звуку [i] на [o].

- 17 Прочитай пари слів і порівняй їх.

Я — дослідник

Досліди, як змінюється голосний звук у поданих іменниках.

Я — дослідниця

промі**нь**
пові**нь**
корі**нь**

проме**ня**
пове**ні**
корене**я**

- Поясни, що спільне є між цими словами. А що відмінне?

- У деяких іменниках в однині, що в початковій формі мають нульове закінчення, зі зміною форми слова в корені відбувається змінювання звука [i] на [e].

лебідь —
лебе́дя
джміль —
джме́ля

кінь

- Шукаймо чергування у словах — назвах тварин. Хто більше?

ко́ня

- 18** Прочитайте поради Алли Свашенко, уживаючи відповідні відмінкові форми іменників.

Пізнай свої (можливість)
і жити вчись по (щирість).
По (совість), без (хитрість),
без (зздрість), (зрадливість).
Хай буде більше (радість)
від (юність) до (старість).

Слова
совість, совісті

спільно-
кореневі

форми одного
слова

- Спишіть вірш. Поясніть правопис утворених відмінкових форм іменників. У якому слові чергування голосних не відбувається?
- Побудуйте звукові моделі іменників-антонімів.

- Чому **Київ**, але **Києва**? Як пояснити змінювання звуків у коренях іменників — назв міст?

- 19** Прочитайте назви міст України. Розкажіть, що ви знаєте про ці міста.

Бориспіль, Канів, Миколаїв, Бердичів,
Фастів, Харків, Чернігів, Тернопіль.

Львів —
Льво́ва.

- Запишіть назви міст за зразком, утворіть форму родового відмінка. Користуйтеся орфографічним словником.
- Поясніть, змінювання яких звуків відбувається в корені іменників — назв міст.

У Києві-граді всім гостям раді.

- 20** Постав подані іменники у форму родового відмінка однини і запиши їх.

Радість, гість, поріг, дім, стіл.

- Як ти зустрічаєш гостей? Склади і запиши текст-розповідь «Гість у дім — радість у нім», використовуючи в реченнях утворені форми поданих слів.
- Підкресли іменники, у яких зі зміною форми слова відбувається чергування голосних звуків у корені.

НАВЧАЮСЯ ПИСАТИ ЗАКІНЧЕННЯ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ В ОРУДНОМУ ВІДМІНКУ ОДНИНИ

- 21** Розглянь схему і прочитай слова в кожному стовпчику. Зверни увагу на кінцевий приголосний основи в іменниках.
- Сформулюй правило про правопис закінчень іменників чоловічого роду в орудному відмінку однини.

-ом	-ем	-єм
рік — роком	день — днем	гай — гаєм
сік — соком	нуль — нулем	рій — роєм
лак — лаком	ніж — ножем	чай — чаєм
зір — зором	меч — мечем	край — краєм
вир — виром	душ — душем	ручай — ручаєм

Я — дослідник

Іменники **чоловічого роду в орудному відмінку однини** мають закінчення **-ом, -ем, -єм:**

Я — дослідниця

- закінчення **-ом** мають іменники з основою на **твердий приголосний, крім [ж], [ч], [ш]: ... ;**
- закінчення **-ем** мають іменники з основою на ... ;
- закінчення **-єм** мають іменники з основою на ... .

22 Прочитайте слова. Поставте іменники у форму орудного відмінка однини.

Друг, брат, помічник, співрозмовник.
Учитель, учень, приятель, хлопець.
Глядач, слухач, доповідач, перекладач.
Гай, обрій, небокрай, трамвай.

Як визначити, яке закінчення писати?

Основа на твердий приголосний, крім [ж], [ч], [ш]

пиши **-ом**

Основа на м'який приголосний та [ж], [ч], [ш]

пиши **-ем**

Основа на приголосний [й]

пиши **-єм**

- Складіть і запишіть речення, уживаючи утворені відмінкові форми іменників (однієї із груп на вибір).

Понад гаєм зелененьким.

Хвилинка спілкування

- Лінію зіткнення неба із землею називають **горизонтом**, а ще ...
  - Так, до цього слова можна дібрати синоніми: ...
- Продовжте розмову, добираючи іменники-синоніми й утворюючи від них форму орудного відмінка однини.

Іменники чоловічого роду в орудному відмінку однини вживаються **як без прийменників, так і з прийменниками** *з, із, за, над, під, між, перед* та іншими. Наприклад: *другом — із другом, приятелем — за приятелем, товаришем — перед товаришем.*

23 Виразно прочитай вірш Миколи Сингаївського. Поясни, як ти розумієш його заголовок.

ЗАПРОШЕННЯ ДО МАНДРІВ

Біжать стежки знайомі, що пахнуть спориш?м.
Вертаються додому — у спеку чи з дощ?м.
Вони біжать до лісу, до повноводних рік.

А з ними ти — це звісно! — невтомний мандрівник.
 Є кожному стежина — на втіху вибирай.
 Одна лиш Батьківщина, один у тебе край.
 І ти ще змалку з нею зріднився назавжди.
 Біжать стежки землею під рідною зорею,
 і ти по них іди.

Споріш — трав'яниста рослина із дрібними квітками, росте на узбіччях доріг.

- Випиши сполучення слів з іменниками чоловічого роду в орудному відмінку однини. Поясни правопис закінчень.
- Підготуй коротку усну розповідь про власні мандри рідною землею. Розкажи про свої спостереження під час подорожі.

НАВЧАЮСЯ ПИСАТИ ЗАКІНЧЕННЯ ІМЕННИКІВ ЖІНОЧОГО РОДУ В ОРУДНОМУ ВІДМІНКУ ОДНИНИ

Я — дослідник

Досліди, які закінчення мають іменники жіночого роду на **-а (-я)** в орудному відмінку однини.

Я — дослідниця

24 Прочитай іменники.

держава — державою
 країна — країною
 Україна — Україною
 Німеччина — Німеччиною

земля — землею
 межа — межею
 задача — задачею
 Польща — Польщею

мрія — мрією
 надія — надією
 Чехія — Чехією
 Англія — Англією

Визнач число, рід, відмінок іменників кожної групи.

Зверни увагу на кінцевий приголосний основи. Назви закінчення в орудному відмінку однини іменників з основою на приголосний:
твердий, м'який, шиплячий, [й].

Зроби висновок про правопис закінчень іменників жіночого роду на **-а (-я)** в орудному відмінку однини і звір його із правилом.

- Іменники жіночого роду на **-а (-я)** в орудному відмінку однини мають закінчення **-ою, -єю, -єю**. Закінчення **-ою** пишеться в іменниках з основою на твердий приголосний, крім [ж], [ч], [ш]. Закінчення **-єю** — в іменниках з основою на м'який приголосний і [ж], [ч], [ш]. Закінчення **-єю** — в іменниках з основою на [й].

природою
річкою

землею
кручею

мрією
надією

- 25** Прочитайте текст. Поставте до нього кілька запитань, які починаються зі слова **чому**. Дайте на них відповіді словами з тексту.

- Розкажіть, що ви знаєте про планету Земля.

Земля — одна із планет Сонячної системи. Як і всі планети, вона обертається навколо Сонця. Земля є величезною кулею, сплюснутою біля полюсів. Її поверхня на дві третини вкрита водою, а на одну — сушею. Повітря, яке оточує Землю, називають атмосферою. Атмосфера містить кисень, необхідний для живих істот. Тому на Землі є життя — люди, тварини і рослини (*Дитяча енциклопедія*).

- Назвіть іменники жіночого роду в орудному відмінку однини. Поясніть правопис закінчень цих іменників.
- Поставте іменники **Земля, планета, система, поверхня** у форму орудного відмінка однини. Складіть і запишіть речення з утвореними формами іменників.

Іменники жіночого роду в орудному відмінку однини вживаються **як без прийменників, так і з прийменниками** *з, із, за, над, під, між, перед* та іншими. Наприклад: *пóдругою — із пóдругою, пріятелькою — за пріятелькою, дівчиною — перед дівчиною.*

Земля — наш спільний дім.

26 Поясни цей вислів. Доповни перелік природоохоронних заходів.

Урятувати Землю можна, якщо кожен із нас:

- завжди прибиратиме ... ;
- економно витрачатиме ... ;
- посадить багато ... ;
- старанно зробить ... .

27 Виразно прочитай вірш Надії Красоткіної. Вислов свої думки про красу природи.

Краса природи — справжнє диво!
 Все неповторне і живе.
 Де не поглянь, скрізь так красиво:
 по небу сонечко пливе,
 навколо височіють гори,
 між горами дзюрчить вода,
 а ліс зелений, наче море,
 і всюди казка вигляда.

дзюрчіть
 ? складів, ? звуків,
 ? букв

- Випиши іменники жіночого роду. Постав їх у форму орудного відмінка однини і запиши. Поясни правопис відмінкових закінчень цих іменників.

- Розкажи, які картини природи тобі подобаються і приносять задоволення.

Природа — невичерпне джерело краси!

28 Прочитай текст. Добери до нього заголовок.

Ніч. Темінь. Земля оповита (тиша). Чути лише, як за (електромережа), під високою (круча) хлюпочеться вода в річці. Звідти тягне (прохолода). Інколи щось шелесне в траві, скинеться риба в річці. Час від часу порушують устояну тишу лише півні, і тоді перед (лінія) горизонту **з'являється** світла смуга — народжується новий день.

- Спиши, поставивши слова, що в дужках, в орудному відмінку однини. Поясни правопис закінчень іменників.
- Зроби висновок про написання виділеного слова. Наведи приклади слів, у яких після префіксів уживається апостроф.

НАВЧАЮСЯ ПИСАТИ ЗАКІНЧЕННЯ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ В РОДОВОМУ ВІДМІНКУ ОДНИНИ

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

малюнок —
малюнка
олівець —
олівця

оркестр —
оркестру
ансамбль —
ансамблю

- Іменники **чоловічого роду в родовому відмінку однини** мають закінчення **-а (-я)** або **-у, (-ю)**. Щоб перевірити, яке закінчення має іменник чоловічого роду в родовому відмінку однини, потрібно звернутися до **орфографічного словника**.

Хвилинка спілкування

— Підкажи, будь ласка, як шукати у словнику такі іменники. Там усі слова в називному відмінку.

— У словнику поряд із початковою формою іменника (називним відмінком однини) подано закінчення родового відмінка або ціле слово.

Продовжте розмову, добираючи приклади іменників чоловічого роду і ставлячи їх у форму родового відмінка однини.

- 29** Розкажіть одне одному про музичні інструменти, відповідаючи на запитання.

Які музичні інструменти тобі відомі?

Який інструмент тобі найбільше подобається?

Чи граєш ти на музичному інструменті? Поясни свій вибір.

Чи хочеш ти навчитися грати на музичному інструменті?

На якому саме?

- Прочитайте назви музичних інструментів на с. 96. Визначте рід і число поданих іменників.

акордеон
баян
барабан
саксофон
віолончель

контрабас
кларнет
бубон
фагот
рояль

віолончель
? складів, ? звуків,
? букв

- Поставте ці іменники у форму родового відмінка однини. Перевірте правопис закінчень іменників чоловічого роду за орфографічним словником.

- Складіть і запишіть чотири—п'ять речень з утвореними відмінковими формами цих іменників на вибір.

- Уяви себе композитором — автором (авторкою) музичних творів. Створи власну мелодію. Уголос виконай свій музичний твір. Розкажи, який настрій у людей викликатиме створена тобою мелодія.

- 30** Прочитай, доповнюючи речення. Розкажи, що ти знаєш про образотворче мистецтво.

Живо́пис — вид образотворчого мистецтва, що зображує фарбами предмети і явища навколишньої дійсності.

Натюрмо́рт — картина, на якій зображено предмети побуту, квіти, фрукти тощо.

Пейза́ж — картина, на якій зображено ? .

Портре́т — картина, на якій зображено ? .

- Постав виділені іменники у форму родового відмінка однини. Перевір правопис закінчень іменників чоловічого роду за орфографічним словником.

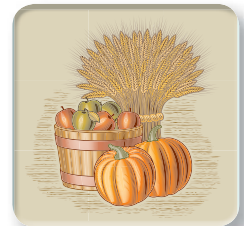
- Складіть і запишіть речення з утвореними формами іменників. Позначте закінчення у відмінкових формах цих слів. Прочитайте свої речення у класі.

?

?

?

31 Уяви себе художником (художницею). Яку картину ти намалював би (намалювала б)? Розкажи, який настрій у людей викликатиме ця картина.

32 Поставте подані іменники в родовому відмінку однини. Перевірте правопис закінчень іменників за орфографічним словником.

- Зробіть висновок про те, що об'єднує іменники в кожному стовпчику.

квадрат
іменник
механік
директор
Київ
Дніпро

блень
мізінець
учитель
тиждень
Сергій
Тернопіль

рік
журнал
успіх
майдан
Буг
Прут

іней
край
стиль
танець
вогонь
Дунай

- Складіть і запишіть кілька сполучень слів з іменниками (на вибір) у формі родового відмінка однини за зразком.

Кожного місяця,
минулого року.

Слова

Дніпро, Дніпра, Дніпру

спільнокореневі

форми слова

33 Прочитай текст. Визнач, до якого стилю він належить. Поділи текст на абзаци.

У (вовк) сірого голова велика, широко-лоба, шия коротка, малорухома. Довжина (тулуб) у (самець) перевищує 120 см. Забарвлення (хўтро) влітку рудувате, а взимку бурувато-сірого (колір). Підкрадається вовк звичайно до (блень, дикий кабан), козулі, а також полює на (заєць, ховрах, водоплавний птах). Лігво він влаштовує серед (бурелом), (чагарник) або густого (очерет) (Із книги «Розповіді про звірів»).

- Запиши текст, уживаючи іменники, що в дужках, у родовому відмінку однини.

НАВЧАЮСЯ ПИСАТИ ЗАКІНЧЕННЯ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ НА -Р В ОРУДНОМУ ВІДМІНКУ ОДНИНИ

34 Прочитай твір учня про професії. Розкажи, які професії тобі подобаються.

Скільки є цікавих професій! Хотілося б бути і конструктором чи інженером, щоб брати участь у створенні мудрих машин-автоматів, і комбайнером — збирати хліб. Архітектором — щоб проєктувати житло для людей. А як цікаво було б навчитися працювати оператором, програмістом.

З радістю я працював би вчителем, лікарем, перукарем, тренером, щоб спілкуватися з людьми, допомагати їм.

Я — дослідник

Досліди, які закінчення мають іменники чоловічого роду з основою на **-р** в орудному відмінку однини.

Я — дослідниця

- Випиши з тексту іменники — назви професій з основою на **-р**. Визнач відмінок іменників. Познач у них закінчення.
- Зроби висновок про правопис іменників чоловічого роду з основою на **-р** в орудному відмінку однини. Звір його із правилом.

- Іменники **чоловічого роду з основою на -р в орудному відмінку однини** можуть мати різні закінчення — **-ом** або **-ем**. Тому їхній правопис потрібно перевіряти за **орфографічним словником**.

35 Прочитай текст. Добери до нього заголовок.

Мій батько працює шофёр.. . Він дуже любить подорожувати і тому стверджує, що не хотів би бути ніким іншим — ні інженер.., ні тесляр.., ні бетоняр.., ні гончар.., ні бондар.., ні чоботар.., ні скляр.., ні муляр.. чи столяр.. .

Інколи батько бере мене в далекі рейси — тоді для мене справжнє свято. Люблю їхати уздовж полів і лісів, милуватися красою річок і озер, знайомитися із селами і містами нашої Батьківщини. І завжди в русі, все нові й нові враження! Я теж хочу стати шофёр.. .

- Запиши перший абзац тексту, уставляючи пропущені закінчення в іменниках чоловічого роду на **-р**. Користуйся словником.
- Склади і запиши кілька речень про професії своїх батьків. Уживай у реченнях іменники в орудному відмінку однини.

Хвилинка спілкування

- Скажи, а ти знаєш, що робить **гончар**?
  - Так, звичайно. **Гончар** — ...
  - А що робить **скляр**?
- Продовжте розмову.

- 36** Поясни, що спільне є між поданими словами, а що відмінне. З'ясуй за словником, які закінчення мають ці іменники у формі орудного відмінка однини.

Муляр — майстер мурування, каменярь.
Маляр — робітник, що фарбує стіни будівель.

- 37** Установіть відповідність між іменником — назвою професії і висловом, пов'язаним із цією професією. Дізнайтеся, що означає кожен вислів у фразеологічному словнику.

кухар
шахтар
гончар
крамар
перукар

Не святі горшки ліплять.
Міряти на свій аршін.
Під одну гребінку.
Видати на-горá.
Заварити кашу.

Аршін — давня одиниця довжини (71,12 см).

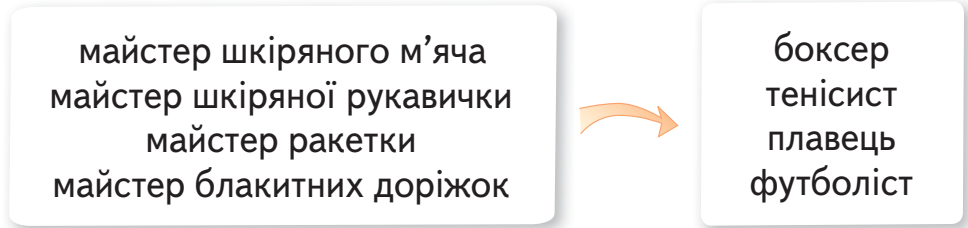
- Поставте іменники — назви професій у форму орудного відмінка однини. Перевірте відмінкові закінчення за орфографічним словником.
- Складіть і запишіть розповідь про професії. Використайте іменники — назви професій у формі орудного відмінка.

- 1 група — **кухар**;
- 2 група — **гончар**;
- 3 група — **перукар**;
- 4 група — **шахтар**.

38 Прочитайте сполучення слів. Установіть відповідність і поясніть, про кого так говорять.

● Самостійно складіть і запишіть кілька речень за зразком.

Слова
бокс, боксер

спільнокореневі

форми слова

Боксера
називають
майстром ...

39 Прочитай слова, уставляючи пропущені букви. Поясни, що означають ці іменники.

Модельєр..м, авіатор..м, інженер..м, конструктор..м, дизайнер..м, чоботар..м, кухар..м, тренер..м, актор..м, шахтар..м, столяр..м, лікар..м, вівчар..м, зброяр..м, архітектор..м, маляр..м, контролер..м, воротар..м.

- Запиши слова в абетковій послідовності.
- Склади і запиши речення із трьома словами (на вибір).

НАВЧАЮСЯ ВИКОРИСТОВУВАТИ В МОВЛЕННІ ПАРАЛЕЛЬНІ ФОРМИ ІМЕННИКІВ ЧОЛОВІЧОГО РОДУ — НАЗВ ІСТОТ У ДАВАЛЬНОМУ Й МІСЦЕВОМУ ВІДМІНКАХ ОДНИНИ

Хочу зателефонувати **другу** чи **другові**? Як правильно вживати?

40 Прочитай текст. Добери до нього заголовки. Постав запитання за змістом тексту. Дай відповіді на ці запитання.

Здавна існує прекрасний звичай підносити подарунки. Головне їхнє призначення — виявити повагу до людини. Тому дарувати можна всім, кого любите, поважаєте і цінуєте —

батькові, матері, сестрі, братові, дідусеві, бабусі, родичеві, другові, сусідові.

Найкращий і найдорожчий той подарунок, що зроблено своїми руками. Завжди дуже приємно, коли вручають квіти. Чудово буде, якщо ви присвятите кому-небудь свій вірш, складете вітального листа.

- Випиши сполучення слів із іменниками чоловічого роду в давальному відмінку однини. Познач у них закінчення.
- Зроби висновок про правопис закінчень іменників чоловічого роду в давальному відмінку однини.

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

другові — другу

героєві — герою

- Іменники **чоловічого роду в давальному відмінку однини** мають закінчення **-ові, -еві (-єві)** або **-у (-ю)**.
- Закінчення **-ові, -еві (-єві)** частіше вживаються в іменниках, що є **назвами істот**.

Добре тому ковалю (ковалеві), що на обидві рúки кує.

- 41** Запиши це прислів'я. Яку форму давального відмінка однини ти вибереш? Поясни свою думку.

Хвилинка спілкування

— Не можу зрозуміти фразеологізм: **Не кожному Ковалю ковалем стати**. Чому тут той самий іменник написано по-різному?
— **Коваль** — власна назва (прізвище), тому пишемо ... ; а **коваль** — загальна назва (назва професії), тому пишемо ...
Продовжте розмову.

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

на батькові —
на батьку

на героєві —
на герої

- Іменники **чоловічого роду в місцевому відмінку однини** мають закінчення **-ові, -еві (-єві)** або **-у (-ю), -і (-ї)**. Закінчення **-ові, -еві (-єві)** частіше вживаються в іменниках, що є **назвами істот**.

Для чого в українській мові вживають паралельні відмінкові форми іменників?

42 Порівняйте сполучення іменників, записані ліворуч і праворуч.

учню Шевчуку

учневі Шевчуку, учню Шевчукові

брату Дмитру

братові Дмитру, брату Дмитрові

учителю
Євгену Петровичу

учителеві Євгену Петровичу,
учителю Євгенові Петровичу

директору
Сергію Івановичу

директорові Сергію Івановичу,
директору Сергієві Івановичу

- Які сполучення іменників краще сприймаються на слух? Використовуйте їх у своєму мовленні.

Якщо в мовленні збігаються два іменники чоловічого роду в давальному або місцевому відмінках однини, то їх **краще вживати з різними закінченнями**. Наприклад: *братові Олегу — брату Олегові*.

- 43** Запиши речення, ставлячи сполучення іменників, що в дужках, у давальному відмінку однини. Уживай паралельні закінчення в іменниках чоловічого роду в цій відмінковій формі.

1. Видатному українському (композитор Володимир Івасюк) було встановлено пам'ятник у Львові у грудні 2011 року. 2. Композитор Степан Гіга присвятив відомому талановитому (виконавець) пісень Володимира Івасюка (Назарій Яремчук) пісню «Яворина». 3. Наш народ віддає шану талановитому (поет Василь Стус) за незламність у боротьбі за гідну долю України.

- Познач паралельні закінчення іменників чоловічого роду в давальному відмінку однини.

44 Запишіть речення, ставлячи прізвища, імена та по батькові в давальному відмінку однини. Уживайте паралельні закінчення в іменниках чоловічого роду в цій відмінковій формі.

1. Ми вдячні (композитор Микола Віталійович Лисенко) за створення опери для дітей «Коза-Дерева». 2. Наша подяка (художник Сергій Васильківський) за живописні полотна, що відображають картини з українського народного побуту. 3. (Скульптор Василь Захарович Бородай) належить створення пам'ятника засновникам Києва — Киє, Щеку, Хориву і Либеді, який стоїть на березі Дніпра. 4. Світ аплодував українському (балетмейстер і хореограф Павло Павлович Вірський) за його блискучі сценічні постановки.

● Складіть і запишіть розповідь про відомих українців. Уживайте паралельні закінчення іменників у давальному і місцевому відмінках однини.

- 1 група — про **Миколу Лисенка**;
- 2 група — про **Сергія Васильківського**;
- 3 група — про **Василя Бородаю**;
- 4 група — про **Павла Вірського**.

45 Прочитай прислів'я. Поясни, що вони означають.

1. Незваному (гість) місце за дверима. 2. Сопілка — (вівчар) втіха. 3. Дарованому (кінь) в зуби не заглядають. 4. Дбайливому (хом'як) зима не страшна. 5. Нащо (пугач) дзеркало, коли він і так гарний.

- Запиши, уживаючи іменники, що в дужках, у давальному відмінку однини.
- Запам'ятай прислів'я і використай їх у своєму мовленні.

НАВЧАЮСЯ ПИСАТИ ЗАКІНЧЕННЯ ІМЕННИКІВ ЖІНОЧОГО РОДУ З ОСНОВОЮ НА ПРИГОЛОСНИЙ В ОРУДНОМУ ВІДМІНКУ ОДНИНИ

Я — дослідник

Досліди, які закінчення мають іменники жіночого роду з основою на приголосний в орудному відмінку однини.

Я — дослідниця

- 46** Прочитай речення. Назви споріднені слова до іменника **гостинність**.

Гостинність — народна традиція з **любов'ю** та повагою приймати і частувати гостей. Цей елемент культури народу є **моделлю** поведінки людей у суспільстві. Українці завжди славилися своєю **гостинністю**. Коли до хати заходив гість, господарі його приймали з **доброзичливістю, люб'язністю, привітністю**. Вони з величезною **радістю** запрошували гостя сідати, частували його, розмовляли з ним.

Від якого слова утворився іменник **гостинність**?

- Склади в зошиті таблицю за зразком.

Називний відмінок	Орудний відмінок
гостинність	гостинністю
?	доброзичливістю
?	люб'язністю
?	привітністю
?	радістю
?	любов'ю
?	моделлю

- Познач закінчення в іменниках, які мають форму орудного відмінка однини. Зроби висновок про правопис закінчень іменників жіночого роду з основою на приголосний.

Я — учителька

Прочитай і розкажи
у класі.

Я — учитель

сіллю

гордістю

Іменники жіночого роду з основою на приголосний в орудному відмінку однини мають закінчення **-у (-ю)**.

Перед закінченням **м'які приголосні і шиплячі [ж], [ч], [ш] подовжуються**. На письмі подовження приголосного звука передається двома однаковими буквами, а закінчення — буквою **-ю**: *ніччю, блакиттю, відповіддю*.

Чому **сіль** — **сіллю**, але **радість** — **радістю**?

Чому не в усіх іменниках жіночого роду в орудному відмінку однини подовжується звук перед закінченням?

В іменниках жіночого роду в орудному відмінку однини перед закінченням **-у (-ю)**, якщо **основа іменника закінчується двома приголосними звуками**, не буває подовження звуків: *які**сть*** — *які**стю***, *чуйні**сть*** — *чуйні**стю***.

47 Прочитайте прислів'я, доповнюючи словами з довідки. Поясніть, що вони означають.

У труді цінується **?**.

Працелюбність, **?** і **?** ведуть до успіху.

Майстерність і **?** — сестри.

Довідка

Вправність, наполегливість, старанність, цілеспрямованість.

- Поставте іменники жіночого роду з основою на приголосний звук у форму орудного відмінка однини.
- Складіть і запишіть речення із цими відмінковими формами іменників жіночого роду. Поясніть правопис закінчень у цих словах.

48 Прочитай і дізнайся про символічне значення квітів.

Що символізують квіти? Волошка — вітонченість, орхідея — старанність, нарцис — лагідність, жоржина — гідність, фіалка — скромність, мімоза — чуйність, конвалія — надійність (За Вікіпедією).

- Постав іменники жіночого роду з основою на приголосний звук у форму орудного відмінка однини і запиши. Познач закінчення.
- Усно склади речення із цими відмінковими формами іменників жіночого роду.
- Підготуйте цікаву розповідь про символічне значення квітів. Уживайте в розповіді іменники жіночого роду з основою на приголосний у формі орудного відмінка однини.
  - 1 група — **троянда**;
  - 2 група — **гвоздика**;
  - 3 група — **ромашка**;
  - 4 група — **гладіолус**.

Чому ставиться апостроф у деяких іменниках жіночого роду в орудному відмінку однини перед закінченням **-у (-ю)**?

49 Запиши подані іменники в орудному відмінку однини. Підкресли кінцевий приголосний основи в цих словах.

- Зроби висновок, після яких приголосних в іменниках жіночого роду подовження також не відбувається. Пригадай, чому в цих словах в орудному відмінку однини ставиться апостроф.

Об (річка)
любов
верф
матір

Верф — сукупність споруд на березі річки, моря, де будують і ремонтують судна (кораблі).

Не подовжуються приголосні **[б], [в], [ф]** в орудному відмінку однини іменників жіночого роду, після яких закінчення **-ю** позначає звуки **[йу]**.

На письмі після букв **б, в, ф** та **р** перед закінченням **-ю** ставиться **апостроф**.

Погrajтесь у гру «Вилучте «зайве» слово».

честь
ніч
сіль
мідь

верф
любов
матір
тінь

радість
молодь
гордість
якість

50 З будь-якою групою іменників склади і запиши речення, ставлячи подані іменники в орудному відмінку однини. Підкресли кінцевий приголосний основи в цих словах. Познач закінчення.

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ВЖИВАТИ ЛІТЕРАТУРНІ ФОРМИ ІМЕННИКІВ У МІСЦЕВОМУ ВІДМІНКУ МНОЖИНИ ІЗ ПРИЙМЕННИКОМ ПО

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

по країнах
по полях

В українській мові іменники у місцевому відмінку множини із прийменником **по** мають закінчення **-ах (-ях)**.

51 Складіть (усно) речення із цими іменниками із прийменниками.

по горах

по морях

по озерах

по берегах

по країнах

Подорожуймо з іменниками!
Хто більше?

по вулицях

52 Постав іменники у форму місцевого відмінка множини із прийменником **по**.

- Зроби висновок, які закінчення мають подані іменники у цій відмінковій формі.

площа
вулиця
проспект
бульвар

53 Прочитай текст. Визнач його тему. Добери і запиши заголовок.

Є на Поділлі ліси — уздовж і впоперек на десять, а то й більше кілометрів. Розкинулись по ярах та балках, над струмками й ўрвиськами, поміж болотами, ставками. Совиний яр — справжнісінька тобі Швейцарія. Столітні ялини, обтяжені шишками, линуть до хмар у яскравому промінні передзахідного сонця (*За Ю. Букатевичем*).

- Поясни правопис слів, що пишуться з великої букви.
- Випиши іменники у формі місцевого відмінка множини. Познач закінчення.

54 Прочитайте. Доведіть, що це текст. Доберіть і запишіть заголовок.

Дивовижні риби живуть у **країнах** Південної Азії. Вони часто прогулюються по рисових **плантаціях**, лазять по **деревах** зі спритністю ящірок. Відчувши небезпеку, ці риби зариваються в м'який ґрунт. Місцеві рибалки викопують їх із землі або ж струшують із дерев.

- Випишіть виділені іменники. Визначте відмінок цих слів. Позначте закінчення.
- Самостійно складіть і запишіть речення із цими відмінковими формами іменників.

Слова
риби, рибалки

спільнокореневі

форми слова

55 Прочитай речення, уставляючи у словах пропущені закінчення.

1. Цей дощ — мине! По ринв.., по листк.. збіжить вода блакитна і весела (*Г. Чубач*). 2. Була гроза, **по гор..** в'ється дим (*М. Рильський*). 3. Снують бджоли **по квіт..**, перелазять моторно з однієї квітки на другу, щоб швидше набрати меду (*О. Копиленко*). 4. По крутих схил.. балки росли буйні трави (*І. Цюпа*). 5. За вітром слава полетіла по всіх усядах і кутк.., по байрак.. і **по садк..** (*Л. Глібов*).

- Поясни правопис відмінкових закінчень цих іменників.
- Самостійно склади і запиши речення з виділеними відмінковими формами іменників.

56 Прочитай текст. Розкажи, якими видами транспорту тобі подобається подорожувати.

Туристи — непосидючий народ. Мандрують вони **країнами і містами, селами і селищами, лісами і горами**, спускаються бурхливими річками. Використовують для цього різний транспорт — їдуть по́тягами й автобусами, велосипедами і мотоциклами, плывуть плотами й човна́ми, ідуть пішки. У дорозі туристи збагачуються незабутніми враженнями.

- Спиши текст, уживаючи виділені іменники в місцевому відмінку множини. Використай для цього прийменник **по**.
- Познач закінчення іменників. Поясни правопис цих слів.

вра́ження
? складів, ? звуків,
? букв

Що я знаю?

- Які чергування голосних звуків відбуваються під час відмінювання іменників в однині? Наведи приклади.
- Які чергування приголосних звуків відбуваються під час відмінювання іменників в однині? Наведи приклади.
- Іменники якого роду і в яких відмінках мають різні закінчення? Наведи приклади.
- Які закінчення в іменників чоловічого роду в орудному відмінку однини? Наведи приклади.
- Які закінчення мають іменники жіночого роду в орудному відмінку однини? Наведи приклади.
- Які закінчення необхідно писати в іменників чоловічого роду в родовому відмінку однини? Наведи приклади.
- Які закінчення в іменників чоловічого роду на **-р** в орудному відмінку однини? Наведи приклади.
- Які паралельні форми іменників чоловічого роду — назв істот у давальному й місцевому відмінках однини? Наведи приклади.
- Які закінчення мають іменники жіночого роду з основою на приголосний в орудному відмінку однини?

Я — дослідник

Досліди, яку роль виконують прикметники в тексті.

Я — дослідниця

- 1** Прочитай вірш Миколи Сингаївського. Уяви змальовану картину. Розкажи, що ти уявляєш.

Веселка в небі, як на долоні,
а ген під нею пасуться коні.
На синім лузі, в співучім гаї,
де ходять хмари у небокраї.
Цвіте веселка, мов світ, барвиста,
і кожна барва, мов промінь, чиста.

- Послідовно назви
- всі кольори веселки.
- Яка це частина мови?

- Випиши прикметники. Усно постав до них питання. Поясни, за якими ознаками ти визначаєш слова цієї частини мови.

- Яка частина мови допомагає відгадувати загадкі?

- 2** Прочитайте і відгадайте загадкі.

Скатертина біла все навкруги накрила.
Біла латка, чорна латка по березі скаче.
Узимку чорний, навесні і влітку зелений, а восени жовтий.
Сплять у лузі сестрички, золотенькі очі, а білії вії.
Стоять красуні на воді, вінки в них білі й золоті.
По блакитному морю золота тарілка плаває.

золотенькі
? складів, ? звуків,
? букв

- Назвіть слова в загадках, які допомогли їх відгадати. До якої частини мови належать ці слова? Обґрунтуйте свою відповідь.

- Шукаймо прикметники — назви відтінків кольорів.
Хто більше?

Багряний — яскравий, чистий червоний.
Пурпуровий — суміш червоного і синього.
Корáловий — суміш червоного із жовтим.

Чи є початкова форма у прикметників?

Прикметник — частина мови, що називає ознаку предмета і в **початковій формі** (називний відмінок) відповідає на питання **який? яка? яке? які?**: *прекрасний настрій, чудова новина, приємне враження, гарні події.*

- 3** Прочитайте і відгадайте загадки-жарти.
За потреби звертайтеся до довідки.

Який журавель не літає?
Яким гребенем не розчісуються?
Який вузол не можна розв'язати?
З якого посуду ніколи не їдять?
Якого каміння немає в річці?
У яку бочку не можна наливати воду?

Довідка

Повний, півнячий, сухий, порожній, колодязний, залізничний.

- Доведіть, що відгадані слова — прикметники.
- Самостійно складіть і запишіть загадки, відгадками яких будуть прикметники.

- 4** Прочитай початок тексту. Добери до нього заголовок.

Жовтогарячий килим із квіточок кульбаби вкрив лісову галявину. Так щороку сонечко встеляє золотом простори рідної землі. Коли дивишся на жовтеньке личко кульбаби, то здається, що бачиш портрет сонця на тлі ніжної зелені.

- Назви прикметники, використані в реченнях тексту. Поясни їхню роль.
- Доповни поданий текст і запиши його. Уживай у тексті прикметники.

Я — учителька

Пригадай і розкажи у класі.

Я — учитель

Прикметники змінюються за родами (в однині) і числами. Рід і число прикметників визначаються за формами роду і числа іменників, з якими зв'язані прикметники.

1 Переставте речення так, щоб прочитати текст.

Народжується одна, друга, потім третя намистинка. Потім захитаються на кінчику кожного маленького листочка росинки, повиснуть на кожній сережці берізки. Та ледь настане ранок, ледь спалахне барвіста зоря на сході, упаде рясна роса на кожне зелене стебло. Народжується вона потаємно після парких вечорів прохолодними ранками. Росичка, росинка, роса... (За Ю. Збанацьким).

- Випишіть сполучення прикметника з іменником. Визначте число і рід прикметників. Поясніть свою відповідь.
- Змініть за родами і числами прикметник **маленький**.

В однині прикметники змінюються за родами. Прикметники чоловічого роду мають закінчення *-ий, -ій*, жіночого роду — закінчення *-а, -я*, середнього роду — закінчення *-е, -є*. За цими закінченнями можна визначити, до якого роду належить прикметник.

У множині прикметники не змінюються за родами. Для всіх родів вони мають однакове закінчення *-і*.

2 Прочитай текст, уставляючи закінчення прикметників.

На очі трапилася квітка конвалії. Самотня, проте ці квіти поодинці не ростуть. Надзвичайно велик.., на товст.. ніжці, з гірляндю вишуканих біл.. «ліхтариків». Ніби виточені зі слонов.. кістки, і разом із тим пружн.., свіж.., жив.., вони сяяли — то в сонячн.. променях мерехтіли краплини роси. Не квітка, а маленьк.. божество! Я нахилився до конвалії, вдихнув її пахощі і ніби

почув коротк., але прониклив.. розповідь про інший світ — тонк., ніжн., гармонійн.. . Світ, де квітів не рвуть і не топчуть, — перед ними схиляються (*За В. Севастьяновим*).

- Склади і запиши речення зі сполученнями **сонячний промінь, сонячне проміння, сонячні промені**. Визнач число і рід прикметників.

3 Прочитай текст. Добери до нього заголовок. Розкажи, яку картину ти намалював би (намалювала б) до тексту.

Там, на деснянських лугах, під високими вербами, ходить моє дитинство. Там росяні прохолодні світанки, золоті від сонця дні й тихі задумливі вечори. Там плавають хитрі щуки, й довірливі окуні, і мудрі соми-дідугани. Там чапля стоїть на одній нозі, когось виглядає (*За В. Чухлібом*).

- Випиши прикметники з іменниками, з якими вони зв'язані, у множині. Утвори форму однини і запиши за зразком.

Деснянські луги — деснянський луг.

Зроби висновок, як ти визначаєш числові форми прикметників.

- Зміни за родами і числами прикметник **високий**. Склади і запиши сполучення слів із цими формами прикметника.

4 Прочитай текст. Добери до нього заголовок.

Нарцїс — квітка рідкісної краси. Скільки в ньому грації, скільки тендітності в його простому вбранні! Шість пелюсток у два кола, а в центрі ще один додатковий віночок — коронка. Він і справді схожий на маленьку корону. Квіти нарциса білі, кремові чи яскраво-жовті. А запах! Ніжний і сильний аромат цих квітів чути за кілометр!

Нарцис зацвітає у травні — раніше від багатьох інших рослин. У дикому вигляді нарциси ростуть на узбережжі Середземного моря. У нас — у Долині нарцисів на Закарпатті (*За О. Смирновим*).

- Випиши прикметники у три стовпчики. Познач закінчення.

Чоловічий рід

Жіночий рід

Середній рід

- Зміни за родами і числами прикметник **сильний**. Склади і запиши сполучення слів із цими формами прикметника.

ВІДМІНЮВАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ЗАПИСУВАТИ ПРИКМЕТНИКИ ІЗ ТВЕРДИМ ПРИГОЛОСНИМ ОСНОВИ В РІЗНИХ ВІДМІНКОВИХ ФОРМАХ

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

ранковий

ранкова

ранкове

Я — учитель

Прикметники з основою на твердий приголосний у називному відмінку однини мають такі закінчення: у чоловічому роді — **-ий**, у жіночому — **-а**, у середньому — **-е**.

1 Утвори прикметники від виділених іменників. Запиши за зразком.

прикраса з діамантів
ланцюжок із золота
намисто зі скла

каблучка із платини
посуд із порцеляни
міст із металу

Горщик
із глини —
глиняний
горщик.

- Визнач рід записаних прикметників з основою на твердий приголосний звук. Познач у них закінчення.

Я — дослідник

Досліди, які закінчення мають прикметники різних родів з основою на твердий приголосний у різних відмінкових формах однини.

Я — дослідниця

Розглянь таблицю відмінювання прикметників різних родів з основою на твердий приголосний.

Зверни увагу на особливості відмінювання прикметників чоловічого роду в знахідному відмінку. Зроби висновок.

Порівняй відмінкові закінчення прикметників чоловічого і середнього роду. Зроби висновок.

Зверни увагу на паралельні форми місцевого відмінка.

Від- мінок	Питання			Відмінкові форми однини		
	ч. р.	ж. р.	с. р.	ч. р.	ж. р.	с. р.
Н.	який?	яка?	яке?	вірний	вірна	вірне
Р.	якого?	якої?	якого?	вірного	вірної	вірного
Д.	якому?	якій?	якому?	вірному	вірній	вірному
Зн.	як Н. або Р.	яку?	яке?	як Н. або Р.	вірну	вірне
Ор.	яким?	якою?	яким?	вірним	вірною	вірним
М.	на якому?	на якій?	на якому?	на вірному, на вірнім	на вірній	на вірному, на вірнім

2 Письмово провідмініайте прикметники **щирий, шира, щире**.

3 Запиши речення, поставивши прикметники та іменники, що в дужках, у формі орудного відмінка однини.

- Познач відмінкові закінчення прикметників і поясни написання цих слів з опорою на кінцевий приголосний звук основи.

1. То була тиха ніч-чарівниця, (покривало спокійне, широке) простелилась вона над (далеке село). 2. Гори спалахнули (кривавий багрянець). 3. Хвоя озивалась (протяжний, густий шепіт), од якого віяло (смолистий, терпкий холодок).

4 Прочитайте текст, добираючи з довідки прикметники і ставлячи їх у потрібних відмінках. Поясніть роль прикметників у тексті.

Ніби дитячі оченята, з цікавістю поглядають на світ листочки ? берізки. Свіжий ? вітерець розчісує її довгі віти. Сонце зігриває ? красуню своїм ? промінням.

Який це текст — розповідь чи опис?

Раптом по ? дитячому личку покотились гіркі сльози. Чиясь ? рука заради ? соку глибоко поранила кору. Ліс буяв ? зеленню, тільки берізка вся почорніла. Адже береза без соку, як людина без крові, не може жити.

Довідка

Блискучий, пахучий, молодий, безжальний, білий, весняний, солодкий, маленький.

- Запишіть утворений текст. Підкресліть прикметники.

- 5** У поданих моделях прикметника заміни закінчення називного відмінка однини на закінчення орудного відмінка. Запиши утворені моделі.

_____	ий
_____	а
_____	е
_____	і

**Чистим,
чистою,
чистим,
чистими.**

- Добери кілька прикметників до кожної моделі за зразком.
- Склади і запиши речення з утвореними формами прикметників (на вибір).

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ЗАПИСУВАТИ ПРИКМЕТНИКИ З М'ЯКИМ ПРИГОЛОСНИМ ОСНОВИ У РІЗНИХ ВІДМІНКОВИХ ФОРМАХ

осінній   осіння   осіннє

Я — учителька
Прочитай і розкажи у класі.
Я — учитель

! Прикметники з **основою на м'який приголосний** у називному відмінку однини мають на письмі такі закінчення:

- у **чоловічому роді** — **-ій**, у **жіночому** — **-я**, у **середньому** — **-є**. Букви **і, я, є** позначають **м'якість** попереднього приголосного звука основи.

- 6** Запиши подані прикметники у два стовпчики. Визнач рід прикметників. Познач у них закінчення.

з основою на твердий приголосний звук

з основою на м'який приголосний звук

Цінний, давня, мудра, мужній, прозоре, майбутнє, минуле, вечірній, дружний, братня.

Я — дослідник
Досліди, які закінчення мають прикметники різних родів з основою на м'який приголосний у різних відмінкових формах однини.

Я — дослідниця

Розглянь таблицю відмінювання прикметників різних родів з основою на м'який приголосний.

Зверни увагу на особливості відмінювання прикметників чоловічого роду в знахідному відмінку. Зроби висновок.

Порівняй відмінкові закінчення прикметників чоловічого і середнього роду. Зроби висновок.

Зверни увагу на паралельні форми місцевого відмінка.

Від- мінок	Питання			Відмінкові форми однини		
	ч. р.	ж. р.	с. р.	ч. р.	ж. р.	с. р.
Н.	<i>який?</i>	<i>яка?</i>	<i>яке?</i>	да́вній	да́вня	да́внє
Р.	<i>якого?</i>	<i>якої?</i>	<i>якого?</i>	да́внього	да́вньої	да́внього
Д.	<i>якому?</i>	<i>якій?</i>	<i>якому?</i>	да́вньому	да́вній	да́вньому
Зн.	як Н. або Р.	<i>яку?</i>	<i>яке?</i>	як Н. або Р.	да́вню	да́внє
Ор.	<i>яким?</i>	<i>якою?</i>	<i>яким?</i>	да́внім	да́вньою	да́внім
М.	<i>на якому?</i>	<i>на якій?</i>	<i>на якому?</i>	на да́вньому, на да́внім	на да́вній	на да́вньому, на да́внім

7 Письмово провідмініайте прикметники **могутній, могутня, могутнє**.

- Поцікавтеся, як це завдання виконали інші групи.

8 Запиши сполучення слів, поставивши прикметники та іменники у формі орудного відмінка однини.

Домашній затишок, домашня робота, домашнє завдання.
Верхній поверх, верхня полиця, верхнє вікно.
Дальній край, дальня дорога, дальнє плавання.

- Познач відмінкові закінчення прикметників і поясни написання цих слів (ураховуй кінцевий приголосний звук основи).
- Склади і запиши речення зі сполученнями слів однієї із груп.
- Порівняй свої речення з тими, які склали інші діти.

- 9** У поданих моделях прикметника замініть закінчення називного відмінка однини на закінчення орудного відмінка. Запишіть утворені моделі.

_____	ій
_____	я
_____	є
_____	і

**Вечірнім,
вечірньою,
вечірнім,
вечірніми.**

- Доберіть кілька прикметників до кожної моделі за зразком.
- Складіть і запишіть речення з утвореними формами прикметників (на вибір).

- 10** Прочитай прикметники. Постав їх у форму родового відмінка однини.

Літній день, літня ніч, літнє сонце.

Осінній букет, осіння погода, осіннє листя.

- Склади і запиши речення з утвореними сполученнями слів. Поясни правопис відмінкових закінчень прикметників.

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ РІД, ЧИСЛО, ВІДМІНОК ПРИКМЕТНИКА ЗА ІМЕННИКОМ, З ЯКИМ ВІН ЗВ'ЯЗАНИЙ

Чому рід, число і відмінок прикметника визначати дуже легко?

Я — дослідник

Щоб визначити рід, число і відмінок прикметника, потрібно:

Я — дослідниця

- з'ясувати, від якого іменника ... ;
- визначити ..., ..., ... іменника;
- прикметник має ті самі ..., ... і ..., що й ... .

- 11** Прочитай виразно вірш Володимира Морд́аня. Яка його тема? Знайди прикметники, ужиті в переносному значенні.

Чому у **ріднім краї**, може, треба у **рідному**?

У РІДНІМ КРАЇ

У тихому тремтінні
хмаринка проліта.
У сонячнім промінні
купаються жита.

І ниви золотисті
схилили колоски.
У небі урочистім
спів жайвора дзвінкий.

- Визнач рід, число і відмінок прикметників. Обґрунтуй свою думку.

12 Доберіть і вставте замість питань відповідні прикметники так, щоб утворити загадки про відомі вам предмети. Запишіть утворені загадки.

1. У **(якому?)** кожушку, у **(якій?)** сорочечці я расту собі в ліску — всім зірвати хочеться.

2. Був він серпиком **(яким?)**, згодом — блюдцем став **(яким?)**.

- Поясніть, у яких формах роду, числа і відмінка вжито прикметники.

13 Подані сполучення прикметників з іменниками запишіть у місцевому відмінку однини з відповідними прийменниками.

далекий шлях
волога земля
художній музей

простора кімната
швидкий поїзд
гомінливе місто

безмежне море
вітальна телеграма
всесвітня мережа

- Усно доберіть антоніми до прикметників **далекий, волога, гомінливе**.
- Складіть речення з одним зі сполучень слів. Запишіть його.

14 Прочитай і запиши вірш Миколи Сингаївського. Визнач тип тексту — це розповідь, опис чи міркування. Доведи свою думку.

Все — із доброго чи злого —
починається з малого.

Листя виросте з листочка,
з нитки витчеться сорочка.

Хліб — з маленької зернини,
дощ — із чистої краплини.

Проганяй мерщій дрімоту
і рукам давай роботу.

- Знайди в тексті прикметники, визнач рід, число і відмінок, скорочено познач їх у дужках.
- Визнач у тексті прикметники-антоніми.

УТВОРЕННЯ СТУПЕНІВ ПОРІВНЯННЯ ПРИКМЕТНИКІВ

НАВЧАЮСЯ УТВОРЮВАТИ ФОРМИ ПРИКМЕТНИКІВ

Слова

добрий — добріший — найдобріший

спільнокореневі

форми слова

Я — дослідник

Досліди, як утворюються **форми прикметників**.

Я — дослідниця

добра — добріша — найдобріша (людина)
ласкаві — ласкавіші — найласкавіші (слова)

Прочитай прикметники і порівняй їх.

Поясни, що спільне є між ними, а що відмінне.

Зроби висновок, як утворюються форми прикметників.

- Прочитайте вірш Тамари Коломієць «Про найкращих». Знайдіть у ньому прикметники.

Найкращі пташенята
в сонливої сови.
Найкращі травенята
в шумливої трави.
У вітра — найспритніші
веселі вихорці.
У сонця — найясніші
гарячі промінці.

**Спритний —
спритніший —
найспритніший.**

- Поясніть за зразком, як утворився прикметник **найспритніший**. А як утворився прикметник **найясніший**?

2 Прочитай текст і визнач його головну думку.

Батьківщина — це наші пісні. Пісня єднає нас, бо її гарно співати разом.

Мама співала тобі ніжну колискову пісню. Під веселі марші люблять крокувати спортсмени і туристи. З бадьорою піснею і далека дорога здається **коротшою і цікавішою** (За Г. Почепцовим).

- Запиши другий абзац тексту. Підкресли прикметники хвилястою лінією. Визнач відмінки прикметників і скорочено надпиши зверху.
- Поясни, як утворилися виділені прикметникові форми.

3 Утвори й запиши форми прикметників за зразком.

Короткий	коротший	найкоротший
теплий	тепліший	?
веселі	?	найвеселіші
розумна	?	?
щасливе	?	?

4 Перестав рядки так, щоб прочитати вірш Петра Бондарчука.

Кажуть, що на світі
і стає світліше.
сонце **найясніше**,
та всміхнеться мама —

Кажуть, що на світі
та пригорне мама —
сонце **найніжніше**,
і стає тепліше.

- Склади і запиши речення з виділеними прикметниками.
- Поясни, як утворилися ці прикметникові форми.

5 Прочитай і поясни, як утворилися форми прикметників.

Правильно вимовляй і пиши:

найк^ра́щий

наймо^ло́дший

найш^ві́дша

найсма^чні́ша

найя^скра^ві́ші

найро^зумні́ші

- Склади і запиши речення із цими прикметниковими формами.

ВИМОВА І НАПИСАННЯ ПРИКМЕТНИКІВ НА -СЬКИЙ, -ЗЬКИЙ, -ЦЬКИЙ

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯТИ І ЗАПИСУВАТИ ПРИКМЕТНИКИ НА -СЬКИЙ, -ЗЬКИЙ, -ЦЬКИЙ

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

київський

вінницький

бузький

У суфіксах **-ськ-**, **-зьк-**, **-цьк-** завжди пишемо знак м'якшення.

Перед суфіксами **-ськ-**, **-зьк-**, **-цьк-** приголосні також можуть пом'якшуватися у вимові, проте знак м'якшення після них **не пишеться**: *уманський*, *селянський*. Але м'якість звука [л'] перед суфіксом **-ськ-** **позначають знаком м'якшення**: *сільський*, *польський*, *подільський*.

козацький

Добираємо прикметники на **-ськ-**, **-зьк-**, **-цьк-**.
Хто більше?

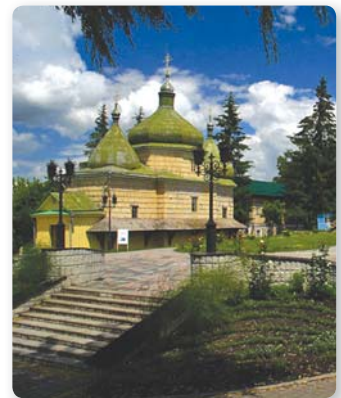
школярський

1 Прочитай текст. Яка його мета?

КОЗАЦЬКІ МОГИЛИ

Є на межі Рівненської і Волинської областей, на заході України, тихий куточок, де спочиває слава запорозьких козаків. Це музей-заповідник «Козацькі могили». Він розташований на острові Журавлиха у верхів'ї річки Стир, неподалік від міста Берестечка.

Тут понад триста років тому козацькі полки прийняли нерівний бій із польськими завойовниками. У Берестецькій битві було

Музей-заповідник «Козацькі могили»

захоплено в полон козацького гетьмана Богдана Хмельницького. Та полки зуміли вирватися з ворожого оточення.

«Козацькі могили» — це тільки один із куточків України, що зберігає пам'ять про наших славних предків — запорозьких козаків.

- Випиши з тексту прикметники із суфіксами **-ськ-**, **-цьк-**, **-зьк-**. Познач суфікси.

2 Прочитайте прізвища. Від яких власних назв їх утворено?

Прилуцький
Ніжинський
Васильківський

Волинський
Задніпровський
Кагарлицький

● Чи є подібні
● прізвища
● у вашому класі?

- Які ще прізвища, утворені від назв сіл, міст, річок, ви знаєте? Запишіть їх. Позначте суфікси.

Хвилинка спілкування

— Як правильно написати: **Чумацький Шлях** чи **чумацький шлях**? Підкажи, будь ласка.

— З великої букви пишемо, коли це... . А з малої — коли... .
Продовжте розмову.

3 Утворіть за допомогою суфіксів прикметники від поданих іменників. У разі потреби звертайтеся до орфографічного словника.

маляр
чумак
ткач
грузин
чех

-ськ-
-цьк-
-зьк-

Львів
Суми
Галич
Кагарлик
Збараж

-ськ-
-цьк-
-зьк-

- Запиши назву свого населеного пункту й утвори від неї прикметник. Поясни, за допомогою якого суфікса утворено цей прикметник.
- Зроби звуко-буквений аналіз записаного прикметника.

ПРЯМЕ І ПЕРЕНΟΣНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРИКМЕТНИКІВ. ПРИКМЕТНИКИ-СИНОНІМИ ТА ПРИКМЕТНИКИ-АНТОНІМИ

**НАВЧАЮСЯ ВИКОРИСТОВУВАТИ ПРИКМЕТНИКИ У ПРЯМОМУ
І ПЕРЕНΟΣНОМУ ЗНАЧЕННЯХ, СИНОНІМИ, АНТОНІМИ**

- 1** Уявіть себе в ролі письменників (письменниць). Прочитайте текст. Виділені в ньому слова замініть відповідними словосполученнями з довідки, поставивши їх у потрібній формі.

Прийшла весна. Дерева розпустилися. Сонце пригрівало землю. Поля зазеленіли.

Довідка

Ніжно голубити; вкритися оксамитовим зеленим килимом; прилетіти на зелених крилах; спалахнути зеленим полум'ям.

- Запишіть утворений текст. Підкресліть слова, ужиті в переносному значенні.

- 2** До поданих сполучень із прикметниками, які вживаються у прямому значенні, доберіть і запишіть словосполучення із прикметниками, які вживаються в переносному значенні.

мокра голова
золота каблучка
сиве волосся
холодний чай
весела дівчинка

**Залізна ложка —
залізна воля.**

- Поясніть значення дібраних словосполучень. Складіть і запишіть із ними речення.

- 3** Уяви себе в ролі редактора (редакторки). Прочитай текст. Розкажи, який недолік є в ньому.

У пустелі жаркий день. Жарке сонце немилосердно смажить землю. Жаркою пустелею йде караван верблюдів.

- Добери синоніми, щоб не повторювати той самий прикметник. Запиши відредагований текст. Зазнач у дужках рід прикметників.

4 Запиши прислів'я, уставляючи антоніми до виділених слів.

Маленька праця краща за ? безділля.

Праця чоловіка годує, а ? марнує.

Ранні пташки росу п'ють, а ? сльози ллють.

Руки **білі**, але сумління ? .

Поясни, коли так говорять.

- Поміркуй і скажи, яку роль відіграють антоніми у прислів'ях.

5 До кожного прикметника добери і запиши відповідний антонім. За потреби скористайся словником.

легкий мішок
легке завдання

гаряча вода
гаряча суперечка

м'який хліб
м'який характер

- Поясни, у яких словосполученнях прикметники вжито у прямому значенні, а в яких — у переносному.
- Складіть і запиши речення з однією із груп словосполучень.

6 Поєднай частини прислів'їв і запиши. Підкресли в них прикметники-антоніми. Розпитай рідних, коли так говорять.

З великої хмари
Повний колос до землі гнеться,
Мудрий не все каже, що знає,

а дурний не все знає, що каже.
малий дощ буває.
а порожній угору пнеться.

Що я знаю?

- Яку частину мови називають прикметником? Наведи приклади.
- Як змінюються прикметники? Наведи приклади.
- Як визначати число, рід і відмінок прикметника в реченні? Наведи приклади.
- Як правильно записувати прикметники із твердим кінцевим приголосним основи у різних відмінкових формах? Наведи приклади.
- Як правильно записувати прикметники з м'яким кінцевим приголосним основи у різних відмінкових формах? Наведи приклади.
- Як правильно утворювати форми прикметників? Наведи приклади.
- Як правильно вимовляти і записувати прикметники на **-ський, -цький, -зький**? Наведи приклади.

ЧИСЛІВНИК ЯК ЧАСТИНА МОВИ

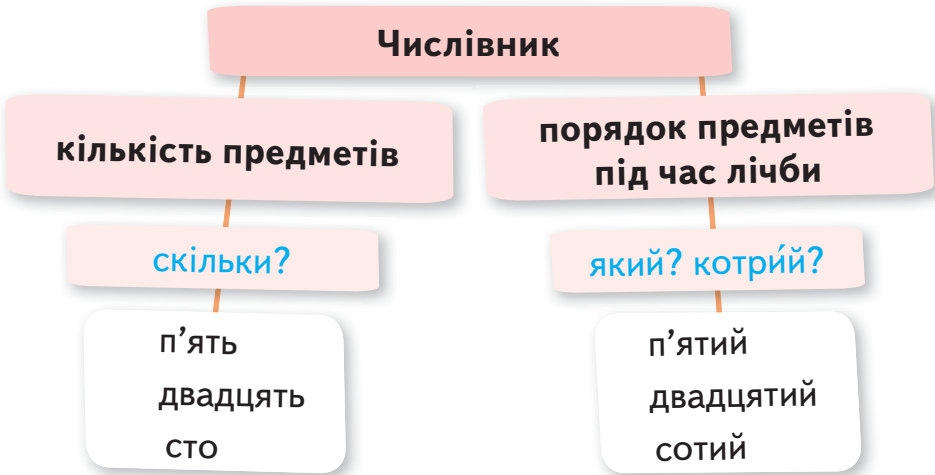
НАВЧАЮСЯ РОЗПІЗНАВАТИ В МОВЛЕННІ ЧИСЛІВНИКИ, ЯКІ ВІДПОВІДАЮТЬ НА ПИТАННЯ СКІЛЬКИ? КОТРИЙ?

Що спільне і відмінне у словах **шість, шістнадцять, шістдесят**?

Я — учителька

Пригадай і розкажи про числівник за схемою.

Я — учитель

1 Запишіть повні відповіді на запитання.

Зі скількох днів складається тиждень?
 Який третій день тижня?
 Яким по порядку днем тижня є четвер?
 Скільки місяців триває весна?
 Яким по порядку місяцем у році є листопад?
 Скільки днів у лютому цього року? Чому?

Складаймо запитання із числівниками! Хто цікавіше?

Вимовляємо
 ші[сн]адцять
 ші[с:]от

Пишемо
 шістнадцять
 шістсот

2 Від числівників, що відповідають на питання **скільки?**, утвори числівники, що відповідають на питання **який? котрій?** Запиши за зразком.

Один, одина́дцять, чотири, чотирна́дцять, вісім, вісімна́дцять, вісімдеся́т, тридцять два, сорок, сто.

Сім — сьомий.

- Склади і запиши речення із числівниками **сім, сьомий**.
- Пригадай прислів'я і приказки, у яких уживається числівник **сім**.

Сім разів відміряй, а один раз відріж.

3 Прочитай текст. Чому до нього дібрано такий заголовок?

БІОЛОГІЧНИЙ ГОДИННИК

Рослини й тварини можуть відчувати час. Кожен із них, підкоряючись ритму біологічного годинника, прокидається в певний час.

Соловейко і жайворонок прокидаються близько другої години ночі. На початку третьої години — перепілка, зозуля, іволга, кропів'янка, горихвістка. О четвертій годині вилітають «на роботу» шпаки, трясогузки. Близько шостої залишають свої гнізда горобці (*Із книги «Тваринний світ»*).

Біологічний — властивий живим організмам.

- Знайди в тексті числівники. Постав до них питання.
- Які ще тварини та рослини, крім названих у тексті, можуть орієнтувати нас у часі? Запитай про це у старших людей.

4 Прочитай текст. Які цікаві відомості наведено в ньому?

Кита в холодних океанах видно далеко через характерний фонтан, що здіймається над його головою до десяти-шістнадцяти метрів. Кити пірнають на великі глибини — п'ятсот і більше метрів. Вони можуть перебувати під водою близько однієї години.

Новонароджені малята китів досягають п'яти-шести метрів завдовжки. **Китеня живиться материнським молоком і швидко росте.** Через два роки воно стає дорослою твариною (Із книги «Тваринний світ»).

- Запиши перший абзац тексту. Підкресли числівники, постав до них питання.
- Установи зв'язок між членами виділеного речення. Які однорідні члени вжиті в ньому?

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯТИ І ПИСАТИ ФОРМИ РОДОВОГО ВІДМІНКА ЧИСЛІВНИКІВ 50, 60, 70, 80, 90, 100

Правильно вимовляй і пиши:
п'ятдеся́ті   сімдеся́ті
ші́стдеся́ті   ві́сімдеся́ті

- 5** Із цими числівниками складіть кілька числових виразів на додавання та віднімання і запишіть їх словами, уживаючи прийменники **до, від**.

Числівники **дев'яносто** і **сто** у формі родового відмінка мають форми **дев'яноста, ста**.

- 6** Прочитайте. Розкажіть, що ви знаєте про тривалість життя тварин.

Як довго живуть тварини? З-поміж тварин найдовше живе слон — від 45 до 70 років; друге місце за носорогом — від 30 до 50 років. Кити, великі морські тварини-ссавці, живуть до 30 років. Зі свійських тварин найдовше живе кінь — від 20 до 35 років. Корова рідко коли доживає до 25 років. Вік собаки — від 5 до 15 і рідко до 20 років. Коти живуть від 7 до 15 років.

- Пояснить, як правильно вимовляти і писати форми родового відмінка числівників **50, 70**.

- Складіть і запишіть розповідь про життя тварини (на вибір) із використанням матеріалу поданого тексту. Числівники записуйте словами.

7 Прочитай текст. Яка його тема? Який це тип тексту?

НАЙВИТРИВАЛІШІ СЕРЕД ТВАРИН

Білого ведмедя довго вважали твариною, яка здатна витримувати найнижчі температури. Однак досліді, проведені в Норвегії, довели, що перше місце в цьому випробуванні посідає полярна качка. Вона витримала температуру мінус сто десять градусів. На другому місці — білі гуси, на третьому — тюлені. І лише після них — на четвертому — білий ведмідь, що витримав до **вісімдесяти** градусів морозу (*Із книги «Тваринний світ»*).

- Назви числівники, використані в тексті. Постав до них питання.
- Запиши послідовно за зразком, яке місце за здатністю витримувати холод посідають різні тварини.

Перше місце посідає полярна качка, вона витримує температуру мінус сто десять градусів.

НАВЧАЮСЯ ВЖИВАТИ ПРАВИЛЬНІ ФОРМИ ЧИСЛІВНИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЧАСУ ПРОТЯГОМ ДОБИ

Запитати про час можна так:

Котра́ година? О котрій годині?

8 Дайте письмові відповіді на запитання. Назвіть числівники, використані в реченнях.

Скільки годин у добі?
Скільки хвилин у годині?
Скільки секунд у хвилині?
Скільки днів у році?

- Назвіть числівник, який повторюється. Скільки в ньому десятків?
- Визначте число і відмінок іменників, які було вжито із числівниками.

Уранці не почнеш — увечері не здоженеш.

Я — дослідник

Досліди, які форми числівників використовуються на позначення часу протягом доби.

30 хвилин — пів години
15 хвилин — чверть години

Я — дослідниця

10:15 чверть **на** одинадцятую п'ятнадцять хвилин **на** одинадцятую десятую година п'ятнадцять хвилин

10:30 пів **на** одинадцятую тридцять хвилин **на** одинадцятую десятую година тридцять хвилин

10:45 за чверть одинадцятая за п'ятнадцять хвилин одинадцятая чверть **до** одинадцятій десятая година сорок п'ять хвилин

9 Прочитайте і дізнайтесь про розклад уроків у школі.

08:30 — 09:15 — 1 урок
09:30 — 10:15 — 2 урок
10:30 — 11:15 — 3 урок
11:30 — 12:15 — 4 урок

● Який розклад
● дзвінків у вашій
● школі?

● Складіть і запишіть речення за зразком. ↷

**Перший урок розпочинається опів на дев'яту,
а закінчується чверть на десятую.**

10 Зазнач час, використовуючи різні форми числівників на позначення часу протягом доби.

08:00

09:15

10:30

11:45

● Склади і запиши розпорядок дня на вихідний — суботу. Числівники записуй словами. Використай різні форми числівників на позначення часу протягом доби.

НАВЧАЮСЯ ВЖИВАТИ ЧИСЛІВНИКИ У ВЛАСНОМУ МОВЛЕННІ

- 11** Поєднай числівники з іменниками. ➔ **сім гектарів**
Запиши утворені словосполучення.

два, міліметр
двісті, сантиметр
дванадцять, метр
три, кілометр

дев'ять, грам
дев'ятнадцять, кілограм
дев'яносто, центнер
дев'ятсот, тонна

- Склади і запиши речення із двома сполученнями слів (на вибір).
- 12** Обчисли вирази. Прочитай кожен числовий вираз різними способами.

$50 + 45$

$80 + 20$

$90 - 18$

$100 - 10$

- Запиши числові вирази словами, уживаючи прийменники **до, від**.

У текстах якого стилю числівники виконують найважливішу роль?

- 13** Прочитай оголошення. Розкажи, які твори для дітей Олександра Дерманського ти читав (читала). Назви числівники в оголошенні.

ОГОЛОШЕННЯ

21 січня (середа) 2020 року о 16:00 в актовій залі школи відбудеться зустріч із відомим сучасним українським письменником Олександром Дерманським.

Запрошуються учні 1–4 класів.

- 14** Склади і запиши оголошення про один із важливих заходів, що незабаром відбудеться у вашому класі (школі).

- Запроси свого друга (подругу) на цей захід.

Що я знаю?

- Які слова в мові належать до числівників? Наведи приклади.
- Як правильно вимовляти і писати форми родового відмінка числівників **50, 60, 70, 80, 90, 100**? Наведи приклади.
- Як правильно вживати форми числівників на позначення часу протягом доби? Наведи приклади.

НАВЧАЮСЯ РОЗПІЗНАВАТИ ЗАЙМЕННИКИ І ПОЯСНЮВАТИ
ЇХНЮ РОЛЬ

Я — учителька

Пригадай і розкажи
у класі.

Я — учитель

- Займ́енник — це частина мови, яка вказує на предмети, їхні ознаки, кількість, але не називає їх. Займенники відповідають на ті самі питання, що й частини мови, замість яких вони вживаються.

Чому займенник має таку назву?

Іменники *учень, портфель, успіх* можна замінити займенником *він*; прикметники *добра, весела, щаслива* — займенником *така*; числівники *п'ять, сім, дев'ять* — займенником *стільки*.

1 Прочитайте і відгадайте за́гадку Дмитра Білоуса.

Я вам **нею** натякаю,
нею думать спонукаю,
щоб кмітливий врахував,
що **я нею** приховав,
вас морочачи навмисне,
і тоді відгадка блисне.
Що це таке?

Слова **я, вас, вам, нею** — займенники.

- Назвіть слова, які людина вживає в таких випадках:
  - указуючи на себе;
  - звертаючись до співрозмовників;
  - указуючи на інших людей або будь-які предмети.
- Проілюструйте відповіді прикладами із за́гадки.
- Розкажіть про значення займенників, ужитих у за́гадці. На які питання вони відповідають? Зробіть висновки.

2 Прочитай текст.

СІМ'Я ЗАЙМЕННИКІВ

Сім'я займенників не така численна, як, наприклад, родина іменників, прикметників, дієслів, яких у нашій мові налічується десятки й сотні тисяч. Займенників усього кілька десятків, але за частотою використання в мовленні вони посідають третє місце серед інших частин мови.

Чому це так? А тому, що дуже часто нам потрібно вказувати на кого-небудь або на що-небудь. Для цього ми й використовуємо займенники — *я, ти, він, вона, воно; ми, ви, вони*.

- Склади текст-розповідь про займенник як частину мови.

Як ти до людей, так і люди до тебе.

3 Прочитай акровірш Дмитра Білоуса. Назви зашифроване слово. Поясни останні рядки вірша.

Слово погідне, слово наше рідне,
Любим ми тебе, будем вік любить,
Обрій відкрився, всім світам ти видне,
Видне, як сонце, як ясна блакить.
Орідне слово, хай тобі щастить!

- Знайди займенники, ужиті у вірші. Обґрунтуй свою думку.
- Склади і запиши із цими займенниками кілька речень про рідне слово.

4 Прочитай і відгадай загадку Дмитра Білоуса.

ЗАЙМЕННИКИ-ЧИСТУНИ

А хто з вас, діти, відгадає,
як будь-хто, перш ніж їстиме,
трьома займенниками має
зробити руки чистими?

- Назви займенники, які утворили слово-відгадку.
- Склади й запиши речення із цими займенниками. Поясни їхні значення.

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ ОСОБОВІ ЗАЙМЕННИКИ, СТАВИТИ ДО НИХ ПИТАННЯ

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

- **Я, ти, він, вона, воно, ми, ви, вони** — особові займенники.
- Вони вказують на особу або осіб і відповідають на ті самі питання, що й іменники — *хто? що?* (у називному відмінку), *кого? чого?* (у родовому відмінку) тощо.

5 Розглянь таблицю. Які займенники належать до 1-ї, 2-ї і 3-ї особи однини і множини? На що вони вказують?

Особа	Число	Займенники	Вказують на
1-ша	однина	<i>я</i>	особу, яка говорить про себе
	множина	<i>ми</i>	двох і більше осіб, від імені яких говорять
2-га	однина	<i>ти</i>	особу, до якої звертаються
	множина	<i>ви</i>	осіб, до яких звертаються
3-тя	однина	<i>Він, Вона, Воно</i>	особу чи предмет, про які говорять або вказують на них
	множина	<i>Вони</i>	осіб чи предмети, про які говорять або вказують на них

- Визнач, до якої особи і числа належить кожен особовий займенник.
- Назви особливість, яку мають займенники 3-ї особи однини.

6 Прочитай вірш Лесі Лужецької.

Хороші друзі в мене є, і ми — одна сім'я.
 Ми завжди думаєм одне — і ти, і він, і я.
 Нам любе сонце й тихий гай, долини і поля.
 Ми дуже любим рідний край — і ти, і він, і я!

- Випиши займенники, використані у вірші.
- Зазнач у дужках особу і число займенників.

Вимовляйте слово *ми* голосно, а слово *я* — пошепки.

7 Запиши речення, підкресли особові займенники.

1. Ой піду я понад лугом... 2. Ой зійди, зійди ти, зіронько вечірняя. 3. Питається сон дрімоти: «Де ж ми будем ночувати?» 4. Щоб у вас і в нас все було гаразд! Щоб ви і ми щасливі були! 5. Не хилися, явороньку, ще ж ти зелененький, не журися, козаченьку, ще ж ти молоденький! 6. Як я собі заспіваю двома голосами, один голос піде гаєм, а другий лісами (*З українських народних пісень*).

- Надпиши над займенниками особу і число.
- Добери споріднені слова до прикметників **зелененький**, **молоденький**. Запиши їх. Познач у них корінь.

8 Прочитай уривок із тексту.

Які дивовижні звуки нашої рідної мови! Які вони мелодійні й милозвучні! Кожен звук її ніби малює собою цілу картину. Він створює свої шедеври не тільки в нашій мові, а й у голосах природи (*За Д. Ревуцьким*).

- Назви використані автором займенники. Поясни їхню роль у тексті.
- Склади й запиши продовження тексту, використовуючи займенники.

НАВЧАЮСЯ ВІДМІНЮВАТИ ОСОБОВІ ЗАЙМЕННИКИ

Я — дослідник

Досліди, як відмінюються займенники 1-ї особи однини і множини.

Я — дослідниця

Відмінки	Питання	Займенник 1-ї особи	
		Однина	Множина
Називний	<i>хто?</i>	я	ми
Родовий	<i>кого?</i>	мене	нас
Давальний	<i>кому?</i>	мені	нам
Знахідний	<i>кого?</i>	мене	нас
Орудний	<i>ким?</i>	мною	нами
Місцевий	<i>на кому?</i>	на мені	на нас

Мене, мені, мною, (на) мені — це відмінкові форми особового займенника *я*. *Нас, нам, нами, (на) нас* — відмінкові форми особового займенника *ми*.

9 Прочитай і відгадай загадки.

1. Навесні я зацвітаю білим цвітом серед гаю, відгадайте, що за квітка, бо мене не стане влітку. 2. Блищать у мене віти, мов срібло на морозі. І навесні п'ють люди мої прозорі сльози. 3. На дереві я народився в кожусі, кожух розірвався, і я на землю впав. 4. І в гóрах невидима, і в лісі неловима. Я кричу — вона мовчить, я мовчу — вона кричить: поверта мені назад усі слова мої підряд.

- Назви займенники, використані в загадках.
- Запиши останню загадку. Підкресли займенники 1-ї особи, визнач число і відмінок.
- Поясни роль займенника **мене** в першому реченні.

Я — дослідник

Досліди, як відмінюються займенники 2-ї особи однини і множини.

Я — дослідниця

Відмінки	Питання	Займенник 2-ї особи	
		Однина	Множина
Називний	<i>хто?</i>	ти	ви
Родовий	<i>кого?</i>	тебе	вас
Давальний	<i>кому?</i>	тобі	вам
Знахідний	<i>кого?</i>	тебе	вас
Орудний	<i>ким?</i>	тобою	вами
Місцевий	<i>на кому?</i>	на тобі	на вас

Коли вживають займенник **ти**, а коли — **ви**?

Займенник *Ви* пишуть із великої букви, якщо він указує на особу, до якої звертаються з повагою.

10 Прочитайте слова ввічливості, які потрібно вживати під час висловлення прохання, подяки. Назвіть форми займенників 2-ї особи.

1. Прошу Вас ... . Я хочу попросити Вас ... . Скажіть, будь ласка, Ви ... . Дозвольте Вас запитати ... . У мене до Вас прохання ... .

2. Спасибі Вам за ... . Щиро Вам дякую за ... . Дозвольте подякувати Вам за ... . Дозвольте висловити Вам подяку за ... .

- Визначте число і відмінок ужитих займенників.
- Складіть і запишіть речення з висловлюваннями однієї із груп.

Я — дослідник

Досліди, як відмінюються займенники 3-ї особи однини і множини.

Я — дослідниця

Відмінки	Питання	Займенник 3-ї особи			
		Однина			Множина
Н.	<i>хто?</i>	він	вона	воно	вони
Р.	<i>кого?</i>	його, (до) нього	її, (у) неї	його, (у) нього	їх, (у) них
Д.	<i>кому?</i>	йому	їй	йому	їм
Зн.	<i>кого?</i>	його	її	його	їх
Ор.	<i>ким?</i>	ним	нею	ним	ними
М.	<i>на кому?</i>	на ньому, на нім	на ній	на ньому, на нім	на них

11 Прочитайте. Доведіть, що ці речення утворюють текст.

СПІВУЧА ПІР'ІНКА

Є на світі дивовижний птах — стрéпет. Має він у своєму крилі особливу співучу пір'їнку. Летить стрепет, і коли захочеться йому співати, то розправляє крила так, що співуча пір'їнка висувається — і лунає тонкий свист. Схожий він і на звучання найтоншої струни, коли по ній водити смичком, і на пісню вітру в тонкій стеблині очерету (*За В. Сухомлинським*).

- Визначте мету тексту.
- Випишіть із тексту займенники 3-ї особи однини. Визначте відмінок.
- Поясніть роль займенників у тексті.

12 Прочитай речення. Розкажи, що ти любиш.

1. Як не любить той край, де вперше я побачив солодкий дивний світ. 2. Хай мені зоріють зорі, доки сонце моє спить. 3. Я хочу бачити світ розплющеними очима. 4. Нам батьки і вчителі хочуть щастя на землі. 5. Я люблю поля широкі і розкішні сади.

- Підкресли особові займенники. Визнач час, особу і число кожного з них. Поясни роль займенників у реченнях.

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ВЖИВАТИ ЗАЙМЕННИКИ З ПРИЙМЕННИКАМИ

Займенники із прийменниками пишуть окремо:
зі мною, з тобою, на нас, у мене, перед нами, серед нас.

13 Запиши словосполучення, поставивши займенники в потрібному відмінку за зразком.

**Зустрілися
(з ким?) з нами.**

Зустрілися **(з ким?)** з (ми);
подивилися **(на кого?)** на (я);
привіталися **(з ким?)** зі (я);
запросили **(до кого?)** до (ми);
спілкувалися **(з ким?)** з (ти);
попрощалися **(з ким?)** з (Ви);
передали **(для кого?)** для (ти);
пораділи **(за кого?)** за (я).

- Визнач особу, число і відмінок займенників.
- Поясни правопис займенників із прийменниками.

Після прийменників у займенниках **3-ї особи однини і множини пишуть букву н:** *після неї, для нього, на ній, до них.*

Займенники 3-ї особи однини і множини в орудному відмінку пишуть із буквою н і без прийменників: *ним, нею, ними.*

14 Прочитайте текст. Здогадайтеся, про що в ньому йдеться.

Воно є небесним тілом. Його називають дивом золотим. Без нього неможливе життя. Воно дарує всім нам своє світло і тепло. Його не побачиш уночі. З ним дружно живуть зірки на небі. На ньому велика відповідальність за життя на Землі. Ніщо без нього не росте. Усе від нього навкруги набирається снаги. І всяк йому радіє.

- Назвіть різні форми займенника **воно**, використані в реченнях.
- Склади і запиши речення із займенником **воно** в орудному відмінку однини.

НАВЧАЮСЯ ВИКОРИСТОВУВАТИ ЗАЙМЕННИКИ У ВЛАСНОМУ МОВЛЕННІ

15 Прочитайте початок байки Павла Ключіни «Соняшник», уставляючи пропущені займенники з довідки. Поясніть одне одному Соняшникові «чудеса».

Чванливий Соняшник в оточенні рідні розмову вів, хвалив себе без краю:

— ? можете позаздрити ? —
над Сонцем ? велику владу маю.
В годину літню — сонячну, ясну —
? чудеса творю своєю головою.
Куди ? лиш поверну —
і Сонце повертається за ? .

Довідка

Я, мною, ви, мені, її.

- Зазначте, на кого вказують займенники, ужиті в тексті байки.
- Склади кінцівку байки. Використай особові займенники.

Що я знаю?

- Яку частину мови називають займенником?
- Які частини мови може замінювати займенник у тексті?
- Поясни, чому особові займенники мають таку назву.
- Як відмінюються займенники, що належать до 1-ї особи? До 2-ї особи? До 3-ї особи? Наведи приклади.
- Як пишуться займенники із прийменниками? Наведи приклади.

ДІЄСЛОВО ЯК ЧАСТИНА МОВИ

НАВЧАЮСЯ ВИЗНАЧАТИ ДІЄСЛОВА В РЕЧЕННЯХ І ТЕКСТАХ

Я — учителька

Пригадай і розкажи про дієслово за схемою.

Я — учитель

Дієслово

називає дію предмета

що робити?	читати
що робив?	читав
що зробити?	прочитати
що зробив?	прочитав

що робить?	читає
що зробить?	прочитає
що буде робити?	буде читати
що робитиме?	читатиме

Дієслово найчастіше пов'язане з **іменником**. У реченні воно виконує роль головного члена — **присудка**.

- 1** Знайдіть у поданих словосполученнях споріднені слова. Визначте в них корінь.

Працьовитий учень, сумлінна праця, працювали в бібліотеці; мобільний телефон, телефонна розмова, зателефонувати подрузі; подяка за допомогу, вдячна людина, подякувати другові; сміх дитини, усміхається ласкаво, щира усмішка; українська мова, мовний розбір, промовити слово; дзвінкий голос, голосний сигнал, голосно співати.

- Назвіть частини мови, якими виражені споріднені слова.
- Випишіть сполучення з дієсловами.

Що називають дієслова? На які питання вони відповідають?

2 Прочитай текст. Добери до нього заголовок.

У товаристві запорожців понад усе цінували дисципліну, сміливість, кмітливість, добре серце і, звичайно ж, почуття гумору... Запорожець умів посміятися з ворога, зі смерті, із самого себе, завжди охоче кепкував із товариша. І це був сміх вільної людини. Але були речі, до яких козаки ставилися дуже серйозно і ніколи не брали на глۇзи. Це — віра в добро, це — шанóба до старших (За М. Слабошпицьким).

Орест Скоп.
Козак

Брати на глۇзи — насміхатися, глузувати.

- Випиши дієслова, використані в тексті.

3 Прочитай текст, уставляючи пропущені дієслова відповідно до змісту. Добери до нього заголовок і запиши.

У наших лісах, у садах і на левáдах ? багато різних птахів і дрібних звірів. Розлогі степи і просторі пахучі луки з числénними озерами й річкáми — теж добрий притулок для дичини́. Тут ? багато всякої птиці, риби, диких бджіл та невеликих звірят. Тому не дивно, що є багато охочих ? пташóк, ? рибу, ? дикий мед та ? на звірів, особливо на зайців.

Левáда — ділянка землі із сінокóсом, горóдом та плодовим садом або іншими деревами.

- Заверши розповідь коротким міркуванням про необхідність збереження живої природи.
- Запиши складене міркування. Підкресли в ньому дієслова.

Земля — наш спільний дім, тому берегти її — наш священний обов'язок.

Я — учителька

Прочитай і розкажи
у класі.

Я — учитель

писати, летіти

написати, полетіти

Неозначена форма є незмінною формою дієслова. Вона не вказує ні на час, ні на особу, ні на кількість виконавців дії. Знаходити в ній закінчення не треба. Вона відповідає на питання *що робити?* або *що зробити?* Неозначена форма є **початковою формою дієслова**.

вітати

Добираємо дієслова
в неозначеній формі.
Хто більше?

привітатися

Дієслова в неозначеній формі закінчуються на *-ти, -ть*, що є суфіксами: *сіяти, сіять*. Іноді до них приєднується *-ся, -сь*: *вмиватися, одягнутись, сміятися*.

1 Виразно прочитай вірш Миколи Вороного.

Любий сину України, я тобі співаю!
І в хорші ці хвилини —
твого віку роковини —
ось чого бажаю:

правду завжди **боронити** чесно, по звичаю,
серцем всім її **любити** — ось чого бажаю.

Працювати для народу і для свого краю,
боронити честь і вроду — ось чого бажаю!

Які дієслова вжито
в неозначеній
формі?

- Знайди у вірші дієслова. Обґрунтуй свою думку. Випиши виділені дієслова.

- 2** До поданих іменників добери спільнокореневі дієслова в неозначеній формі. Запиши слова парами за зразком. Познач корінь у всіх словах.

розповідь
говоріння
пам'ять
розуміння
радість

мислення
співак
читання
телефон
слухач

**Опис —
описувати.**

- Склади і запиши речення із двома дієсловами в неозначеній формі за фотоілюстраціями.

- 3** Поєднайте частини прислів'їв і запишіть. Як ви їх розумієте?

Життя прожити —
Щоб рибку їсти,
Вовків боятися —

у ліс не ходити.
не поле перейти.
треба у воду лізти.

- Випишіть дієслова в неозначеній формі за абеткою. Поставте наголос у словах.
- Пригадай і запиши прислів'я та приказки, у яких уживаються дієслова в неозначеній формі. Підкресли дієслова.

Треба багато читати, щоб багато знати.

ЧАС ДІЄСЛОВА. ЗМІНЮВАННЯ ДІЄСЛІВ ЗА ЧАСАМИ

НАВЧАЮСЯ ВЖИВАТИ ДІЄСЛОВА У ВІДПОВІДНИХ ЧАСОВИХ ФОРМАХ

Я — дослідник

Досліди, як дієслова змінюються за часами.

Я — дослідниця

Час дієслів	Питання	Приклади
Теперішній час дія відбувається тоді, коли про неї говоримо	<i>що роблю?</i> <i>що робиш?</i> <i>що робить?</i> <i>що роблять?</i>	лечу, пишу летиш, пишеш летить, пише летять, пишуть
Минулий час дія відбулася до того, як про неї говоримо	<i>що робив?</i> <i>що робила?</i> <i>що робило?</i> <i>що робили?</i> <i>що зробив?</i> <i>що зробила?</i> <i>що зробило?</i> <i>що зробили?</i>	летів, писав летіла, писала летіло, писало летіли, писали полетів, написав полетіла, написала полетіло, написало полетіли, написали
Майбутній час дія відбудеться після того, як про неї говоримо	<i>що буду робити?</i> <i>що робитиму?</i> <i>що будеш робити?</i> <i>що робитимеш?</i> <i>що будете робити?</i> <i>що робитимете?</i> <i>що будуть робити?</i> <i>що робитимуть?</i>	буду летіти, буду писати летітиму, писатиму будеш летіти, будеш писати летітимеш, писатимеш будете летіти, будете писати летітимете, писатимете будуть летіти, будуть писати летітимуть, писатимуть

- 1** Прочитайте текст. Пригадайте, з якої казки цей уривок. Розкажіть казку. Визначте її головну думку.

Був собі горобець. Нічого він не тямив: ані гніздечка звити, ані зерна доброго знайти. Де сяде, там і засне. Одного разу літав він зі своїм товаришем у дворі одного господаря. Літали вони, гралися та й знайшли три конопляні зернятка. Але жоден із горобчиків не захотів поділитися знахідкою. Потім почали битися. Бились, бились, поки потомились (*За Лесею Українкою*).

- Випишіть із тексту в три стовпчики дієслова минулого, теперішнього і майбутнього часу. Обґрунтуйте свій вибір.

2 Доповни таблицю за зразком.

Неозначена форма дієслова	Минулий час	Теперішній час	Майбутній час
розповідати	розповідав	розповідає	розповідатиме
розказувати			
говорити			
повідомляти			

- Склади і запиши три речення з різними часовими формами того самого дієслова.

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ЗАПИСУВАТИ ОСОБОВІ ЗАКІНЧЕННЯ ДІЄСЛІВ У ТЕПЕРІШНЬОМУ ЧАСІ

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

- **Дієслова теперішнього часу змінюються за числами й особами.**
- Вони відповідають на питання: *що роблю? що робиш? що робить? що робимо? що робите? що роблять?*

Особу і число дієслова визначають за допомогою займенника, питання та закінчення дієслова: *сиджу* — **що я роблю?** — 1-ша особа однини; *стоїте* — **що ви робите?** — 2-га особа множини.

- 3** Розглянь таблицю змінювання дієслів теперішнього часу за числами й особами.

Число	Особа	Питання	Приклади
Однина	1-ша (я)	<i>що роблю?</i>	пиш ^{у́} , д ^{у́} маю, сидж ^{у́} , стою́
	2-га (ти)	<i>що робиш?</i>	пи́шеш, д ^{у́} маєш, сиди́ш, стої́ш
	3-тя (він) (вона) (воно)	<i>що робить?</i>	пи́ше, д ^{у́} має, сиди́ть, стої́ть
Множина	1-ша (ти)	<i>що робимо?</i>	пи́шемо, д ^{у́} маємо, сидимо́, стої́мо
	2-га (ви)	<i>що робите?</i>	пи́шете, д ^{у́} маєте, сидите́, стої́те
	3-тя (вони)	<i>що роблять?</i>	пи́шуть, д ^{у́} мають, сидя́ть, стоя́ть

- Зроби висновок, як змінюються дієслова теперішнього часу за числами й особами.

- 4** Виразно прочитай вірш Петра Осадчука. Назви дієслова, ужиті в переносному значенні.

Послухай, як струмок дзвенить,
як гомонить ліщина.

З тобою всюди кожну мить
говорить Україна.

Послухай, як вода шумить —
Дніпро до моря лине, —
з тобою всюди кожну мить
говорить Україна.

дзвеніть
? складів, ? звуків,
? букв

- Випиши з вірша дієслова-синоніми. Визнач час, особу і число цих дієслів.

- 5** Відновить уривки з поезій Олександра Олесея, замінивши неозначену форму з дужок дієсловами теперішнього часу.

- Хвиля очі розкриває,
(потягатися), (зітхати),
млосно (дивитися) на місяць,
(усміхатися) йому.
- Стогне ясен над водою,
(стогнати) лози, (губити) сльози,

(в'янути) квіти, (плакати) вітер,
хвиля ж знов (жартувати) з кимсь.

Зітхати — зітхає.

- Випишіть дієслова парами за зразком. Поясніть, що вам допомогло визначити форми дієслів.

6 Розкажи, як впливає на тебе музика, яку ти слухаєш. Склади розповідь про це й запиши її.

- Підкресли в тексті дієслова теперішнього часу. Визнач особу і число.

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ЗАПИСУВАТИ ОСОБОВІ ЗАКІНЧЕННЯ ДІЄСЛІВ У МАЙБУТНЬОМУ ЧАСІ

Я — дослідник

Досліди, як змінюються дієслова майбутнього часу за числами й особами.

Я — дослідниця

7 Розглянь таблицю. Зроби висновок, як змінюються дієслова майбутнього часу за числами й особами. Звір свій висновок із правилом на с. 148.

Число	Особа	Питання	Приклади
Однина	1-ша (я)	<i>що зроблю? що буду робити?</i>	прочита́ю бу́ду чита́ти
	2-га (ти)	<i>що робитиму? що зробиш? що будеш робити?</i>	чита́тиму прочита́єш бу́деш чита́ти
	3-тя (він) (вона) (воно)	<i>що зробить? що буде робити? що робитиме?</i>	чита́тимеш прочита́є бу́де чита́ти
Множина	1-ша (ми)	<i>що зробимо? що будемо робити?</i>	прочита́ємо бу́демо чита́ти
	2-га (ви)	<i>що робитимемо? що зробите? що будете робити?</i>	чита́тимемо прочита́єте бу́дете чита́ти
	3-тя (вони)	<i>що зроблять? що будуть робити? що робитимуть?</i>	чита́тимете прочита́ють бу́дуть чита́ти

- Дієслова майбутнього часу, які відповідають на питання *що зроблю? що зробиш? що зробить? що зробимо? що зробите? що зроблять?*, мають такі самі особові закінчення, як і дієслова теперішнього часу.

Якщо форму майбутнього часу виражають двома словами, то змінюється тільки закінчення допоміжного дієслова **бути**: *буду читати, будеш читати, буде читати, будемо читати, будете читати, будуть читати.*

8 Подумай, про що ви могли б розмовляти з по́другою (другом) під час прогулянки у вихідний день.

- Склади і запиши ваш уявний діалог. Підкресли дієслова, визнач час.

НАВЧАЮСЯ ПИСАТИ ЗАКІНЧЕННЯ ДІЄСЛІВ 1-Ї ОСОБИ ОДНИНИ І МНОЖИНИ ТЕПЕРІШНЬОГО І МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ

Я — дослідник

Досліди, які закінчення мають дієслова 1-ї особи однини і множини теперішнього і майбутнього часу.

Я — дослідниця

9 Розглянь таблицю. Зроби висновок про правопис закінчень дієслів 1-ї особи однини і множини теперішнього і майбутнього часу.

Особа, число	Питання	Теперішній час	Майбутній час	Теперішній час	Майбутній час
1-ша особа однини (я)	<i>що роблю? що зроблю?</i>	веду́ сію́	весті́му сіяти́му поведу́ по́сію	ра́джу стою́	ра́дитиму стояти́му поса́джу постою́
1-ша особа множини (ми)	<i>що робимо? що зробимо?</i>	ведемо́ сіємо́	пове́демо посі́ємо	ра́димо стої́мо	пора́димо постої́мо

Я — учителька

Прочитай і розкажи
у класі.

Я — учитель

ведемо —
приведемо

сіємо —
посіємо

Якщо у 3-й особі множини дієслова теперішнього і майбутнього часу мають закінчення **-уть, -ють, то в 1-й особі множини** в них закінчення **-емо, -ємо.**

Якщо у 3-й особі множини дієслова теперішнього і майбутнього часу мають закінчення **-ать, -ять, то в 1-й особі множини** в них закінчення **-имо, -їмо.**

радімо — порадімо

стоїмо — постоїмо

- 10** Поставте подані дієслова у форму 1-ї особи множини теперішнього часу.

дбати
охороняти
оберігати
піклуватися
захищати
відновлювати
турбуватися

- Складіть і запишіть із ними речення, які утворюють текст «Ми — охоронці природи».

- 11** Прочитай і відгадай загадку. Обґрунтуй свою думку.

Лечу від краю і до краю,
чарую дивними словами.
Я вас на крилах підіймаю
або сумую разом з вами.
Хто я?

- Випиши дієслова 1-ї особи однини за абеткою. Познач у них закінчення.
- Добери антоніми до дієслів **підіймаю, сумую.**

НАВЧАЮСЯ ПИСАТИ ЗАКІНЧЕННЯ ДІЄСЛІВ 2-Ї ОСОБИ ОДНИНИ І МНОЖИНИ ТЕПЕРІШНЬОГО І МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ

Я — дослідник

Досліди, які закінчення мають дієслова 2-ї особи однини і множини теперішнього і майбутнього часу.

Я — дослідниця

- 12** Розглянь таблицю. Зроби висновок про правопис закінчень дієслів 2-ї особи однини і множини теперішнього і майбутнього часу.

Особа, число	Питання	Теперішній час	Майбутній час	Теперішній час	Майбутній час
2-га особа однини (ти)	<i>що робиш?</i> <i>що зробиш?</i>	вед ^е ш сієш	повед ^е ш посієш	ра ^д иш стоїш	пора ^д иш постоїш
2-га особа множини (ви)	<i>що робите?</i> <i>що зробіте?</i>	ведете [́] сієте	поведете [́] посієте	радите [́] стоїте [́]	порадите [́] постоїте [́]

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

живеш — живе[́]те

шукаєш — шукає[́]те

- Якщо у 3-й особі множини** дієслова теперішнього і майбутнього часу мають закінчення **-уть, -ють, то в 2-й особі однини** в них закінчення **-еш, -єш, а в 2-й особі множини** — закінчення **-ете, -єте.**
- !** **Якщо у 3-й особі множини** дієслова теперішнього і майбутнього часу мають закінчення **-ать, -ять, то в 2-й особі однини** у них закінчення **-иш, -їш, а 2-й особі множини** — закінчення **-ите, -їте.**

сидиш — сидите[́]

стоїш — стоїте[́]

13 Прочитай і відгадай загадку.

Ти сидиш, і я сиджу.
Ти стоїш, і я стою.
Ти із хати вибігаєш,
а я тебе доганяю.

Ти від мене не втечеш,
бо зі мною ти живеш.
Я з тобою скрізь буваю!
Коли темно, я зникаю.

- Випиши із загадки дієслова. Познач у них закінчення.
- Добери спільнокореневі дієслова до слова-відгадки. Запиши їх. Розбери за будовою.

14 Виразно прочитайте вірш Валентина Бичка. Визначте його головну думку. Доберіть до нього заголовок.

Ти думаєш, деревам не болить?
Ти думаєш, в дерев немає серця?
Та чую я — з корінь до верховіть —
мій любий клен так жалібно трясеться.
Ну заспокойсь! Ти рану вже промив.
Ще пройде дощ, і стане тобі краще!
...Ішов хлопчина тут і гілку одломив,
таке ледащо, сам не знає нащо.

- Випишіть із вірша дієслова теперішнього часу. Поставте їх у всіх особових формах однини і множини. Запишіть утворені форми.
- Позначте в дієсловах закінчення. Поясніть правопис слів.

15 Напиши листа другу (підрузі).

- Спочатку розкажи про себе, а потім поцікався: як він (вона) навчається, що читає, чим захоплюється, де буває під час канікул, коли приїде до тебе в гості тощо.
- Підкресли дієслова. Познач у них закінчення. Поясни написання.
- Спробуй надіслати свого листа електронною поштою.

**НАВЧАЮСЯ ПИСАТИ ЗАКІНЧЕННЯ ДІЄСЛІВ 3-Ї ОСОБИ
ОДНИНИ І МНОЖИНИ ТЕПЕРІШНЬОГО І МАЙБУТНЬОГО ЧАСУ**

Я — дослідник

Досліди, які закінчення мають дієслова 3-ї особи однини і множини теперішнього і майбутнього часу.

Я — дослідниця

- 16** Розглянь таблицю. Зроби висновок про правопис закінчень дієслів 1-ї особи однини і множини теперішнього і майбутнього часу.

Особа, число	Питання	Теперішній час	Майбутній час	Теперішній час	Майбутній час
3-тя особа однини (він, вона, воно)	<i>що робить?</i> <i>що зробить?</i>	ведé сіє	поведé посіє	вчить стоїть	навчить постоїть
3-тя особа множини (вони)	<i>що роблять?</i> <i>що зроблять?</i>	ведуть сіють	поведуть посіють	вчать стоять	навчать постоятъ

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

цвіте — зацвіте

грає — заграє

У 3-й особі множини дієслова теперішнього і майбутнього часу можуть мати закінчення **-уть, -ють** або **-ать, -ять**.

- **Якщо у 3-й особі множини** дієслова теперішнього і майбутнього часу мають закінчення **-уть, -ють, то в 3-й особі однини** в них закінчення **-е, -є**.
- **Якщо у 3-й особі множини** дієслова теперішнього і майбутнього часу мають закінчення **-ать, -ять, то в 3-й особі однини** в них закінчення **-ить, -їть**.

сидить — посидить

стоїть — постоїть

- 17** Уяви себе директором (директоркою) школи. Розкажи, що ти зробив би (зробила б), щоб учням у школі було цікавіше вчитися. Напиши про це.

- Підкресли в тексті дієслова теперішнього і майбутнього часу. Познач особові закінчення дієслів. Поясни правопис слів.

Як перевіряти написання ненаголошених особових закінчень дієслів теперішнього і майбутнього часу?

Наголошені особові закінчення пишемо так, як чуємо і вимовляємо: *ідéш, сидíш*.

У ненаголошених особових закінченнях дієслів пишемо:

- **е, є** (*ста́неш, ста́немо, ста́нете; сі́ш, сі́мо, сі́те, бо ста́нуть, сі́ють*);
- **и, ї** (*лю́биш, лю́бимо, лю́бите; стої́ш, стої́мо, стої́те; про́сиш, про́симо, про́сите, бо лю́блять, сто́ять, про́сять*).

18 Прочитайте слова, уставляючи пропущені букви.

- Назвіть дієслова, у яких нескладно вставити пропущені букви. Поясніть чому.

Каж..мо, говор..мо, переход..ш, відвез..ш, побіж..ш, сид..те, скаж..ш, сид..ш, кос..те, напиш..ш, воз..ш, ід..те.

- Поміркуйте, чому написання закінчень в інших дієсловах викликає певні труднощі.
- Запишіть усі дієслова. Позначте в них закінчення. Поясніть правопис закінчень дієслів.

19 Прочитай початок казки. Добери до неї заголовок.

Настала весна. Із землі проклюнулася зелена стрілочка. Вона швидко розділилася на два листочки, які через короткий час стали широкими. А між ними з'явився маленький, тоненький п'ярісток. Він піднявся, нахилився до листочка й раптом одного ранку розквітнув білими Дзвіночками. Це були Дзвіночки Конвалій.

І ось одного́ дня... (В. Сухомлинський).

- Продовж казку, уживаючи дієслова теперішнього часу.
- Запиши складений текст. Підкресли в ньому дієслова теперішнього часу. Поясни правопис особових закінчень дієслів.

НАВЧАЮСЯ СТАВИТИ ДІЄСЛОВА МИНУЛОГО ЧАСУ У ВІДПОВІДНУ РОДОВУ ФОРМУ

Дієслова минулого часу можуть виражати незавершену (*писав*) і завершену (*написав*) дію.

фотографував

Добираємо дієслова
минулого часу.
Хто більше?

сфотографувала

Я — дослідник

Досліди, як змінюються дієслова минулого часу.

Я — дослідниця

- 20** Розглянь таблицю. Зроби висновок про те, як змінюються дієслова минулого часу.

Число	Рід	Питання	Приклади
Однина	чоловічий	<i>що робив?</i>	писав
	жіночий	<i>що зробив?</i>	написав
	середній	<i>що робила?</i>	писала
Множина	—	<i>що зробила?</i>	написала
		<i>що робило?</i>	писало
		<i>що зробило?</i>	написало
Множина	—	<i>що робили?</i>	писали
		<i>що зробили?</i>	написали

- 21** Прочитайте текст. Доберіть до нього заголовок.

Вечеряли біля вогнища гуртом. Повний місяць вплив над перевалом і освітив чашу міжгір'я спокійним, величним сяйвом. **Гігантська тінь таємничо затіснулась в ущелині. Над водою засріблівся туман.** Заграли скелі до місяця скалками мінералів.

Палахкотіло вогнище. Вечірньою свіжістю тягло від потоку (За Олесем Гончаром).

Скалки — блискучі кристали гірських порід.

- Випишіть виділені речення. Підкресліть у них дієслова-присудки.
- Визначте рід дієслів-присудків за допомогою питань і особового займенника **він, вона, воно**.

22 Прочитай речення. Назви́ букви, пропущені в словах. Обґрунтуй свою думку.

1. Скотилося сонце з в..сокого неба, за день утомилось — спочить йому треба. 2. Аж ось заскр..піли тесові ворота: йде ма-тінка з поля — скінчілась робота. 3. Ст..мніло й зробилось так тихо надв́орі. На небі зоріють іскорки-зорі. 4. Л..гесенька пара знялась над водою (*Із творів М. Коцюбинського*).

- Запиши речення. Устав пропущені букви, дібравши перевірні слова.
- Підкресли дієслова минулого часу. Визнач число і рід (в однині).

23 Прочитайте текст, замінюючи неозначену форму дієсловами минулого часу.

(Минати) роки, (спливати) століття. (Народитися) й посту-пово (змінюватися) давньоруська держава — Київська Русь. Їй постійно (доводитися) боронити свою незалежність. Ось чому літописи (донести) до нас **шум** походів, **брязкіт** мечів і бойових сокир, **посвист** стріл, **тупіт** тисяч кóней, лункі **удари** таранів у мури й ворота міст і фортець.

Таран — старовинне знаряддя у формі колоди для руйнування мурів.

- Запишіть утворений текст. Підкресліть дієслова минулого часу. Визначте число і рід (в однині).
- Доберіть до виділених іменників спільнокореневі дієслова в неозначеній формі.

24 Прочитай вірш Олександра Олєся. Добери до нього заголовок.

Ось і сонце! Ніч розтала,
стоми ніби й не було,
хмара барвами заграла,
вся природа заспівала,
все всміхнулось, розцвіло.

- Випиши з тексту дієслова минулого часу. Визнач число і рід (в однині).

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ВИМОВЛЯТИ І ЗАПИСУВАТИ ДІЄСЛОВА НА -СЯ

Я — учителька

Прочитай і розкажи у класі.

Я — учитель

- У дієсловах 2-ї особи однини **-шся** вимовляють як [с':а].
- У дієсловах 3-ї особи однини і множини **-ться** вимовляють як [ц':а].

Вимовляємо
сміє[с':а]
підписує[ц':а]
вч[а][ц':а]

Пишемо
сміє**шся**
підписує**ться**
вч[а]**ться**

Яку дію називають дієслова на -ся?

1 Прочитай і порівняй два вірші. Добери до кожного з них заголовок.

- Знайди дієслова, які називають дію, спрямовану виконавцем на самого себе.

Я встаю завжди раненько,
умиваюся швиденько,
сам, як треба, одягаюсь,
в черевки сам взуваюсь...

Володимир Ладигець

Не завжди встаю раненько.
Умиває мене ненька.

**А бабуся одягає,
дідусь у чоботи взуває.**

Тато каже: «Ти — ледащо!»
Я не знаю, чому й за що.

За Володимиром Ладигцем

- Знайди дієслова, які називають дію, спрямовану на іншу особу. Поясни, чим вони відрізняються у першому і в другому віршах.
- Якого змісту набуде виділене речення, якщо в дієсловах додати **-ться**?

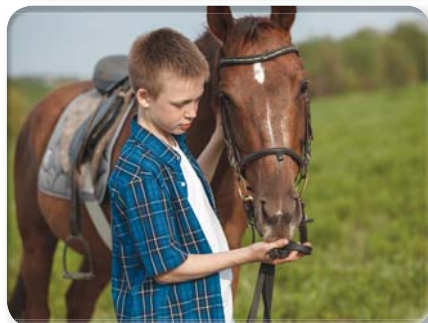
Хто усміхається, до того все добром
вернеться.

2 Прочитай. Виконай завдання за зразком.

Підписуєш (**чим?**) — підписуєшся (**під чим?**);
зустрічаєш (**кого?**) — зустрічаєшся (**з ким?**);
розчісуєш (**кого?**) — ? ;
порадиш (**кому?**) — ? ;
привітаєш (**кого?**) — ? .

3 Склади і запиши речення за світлинами, уживаючи дієслова на **-ся (-сь)**.

Хвилинка спілкування

— Я тобі забула принести книжку. Вибачаюся!
— Нічого, принесеш завтра. Але неправильно говорити **вбачаюся...**
Продовжте розмову.

4 Поспостерігай, що відбувається у дворі твого будинку. Напиши про те, що побачиш. У розповіді вживай дієслова на **-ся**.

● Поясни, як треба вимовляти і писати дієслова на **-ся**.

НАВЧАЮСЯ ВЖИВАТИ ДІЄСЛОВА У ВЛАСНОМУ МОВЛЕННІ

5 Прочитай вірш Лесі Українки і вивчи його напам'ять.

Уже скотилось із неба сонце,
заглянув місяць в моє віконце.
Вже засвітились у небі зорі,
усе заснуло, заснуло й горе.
Вийду в садочок та погуляю,
при місяченьку та й заспіваю.

заглянув

? складів, ? звуків,
? букв

заспіваю

? складів, ? звуків,
? букв

- Запиши вірш із пам'яті. Підкресли дієслова. Визнач час, особу, число.
- Склади і запиши речення з дієсловами **заглянув, заспіваю**.

6 Виразно прочитай вірш Ганни Черінь. Визнач його головну думку.

Є з усіх одна країна,
найрідніша нам усім.
То — прекрасна Україна,
нашого народу дім.
Там шумлять степи безкраї,
наче вміють говорити!
Там ясніше сонце сяє,
там солодше пахнуть квіти...

- Випиши з вірша дієслова. Познач у них закінчення.

7 Прочитайте речення і запишіть їх. Підкресліть у них головні члени.

1. Назустріч сонцю золотому усмішка радісна летить.
2. Тільки вільний народ своє щастя кує. 3. Білі гуси летять над лугами, в синім небі хмарками зникають. 4. Щоранку батько і синок ходили разом на ставок ловити рибку. 5. Два хлопчики на ставочку ловлять рибку в холодочку (Із творів Олександра Олеся).

- Поясніть, якими частинами мови виражено головні члени в останньому реченні.
- Розберіть два дієслова (на вибір) за схемою.

Розбір дієслова як частини мови

- Слово. Що називає?
- На яке питання відповідає?
- Яка це частина мови?
- Який час — минулий, теперішній чи майбутній?
- Яке число — однина чи множина?
- З яким словом у реченні зв'язане?
- Яким є членом речення?

Хвилинка спілкування

- Чим різняться слова **усмішка** і **посмішка**?
- Вони утворилися від ... , різних за значенням. Слово **усмішка** — від ... , а **посмішка** — від ... .
Продовжте розмову.

- 8** Прочитай текст. Запиши, розкриваючи дужки і замінюючи неозначену форму дієсловами теперішнього часу.

Ген там круто (вигинатися) Дніпро, а з нього (вириватися) протока і знову (вливатися) в Дніпро. А посередині острів із сіножатями, де (випасатися) худоба. Корів і телят (не переганяти) на цей бік. Там вони й (жити) все літо — вдень (пастися), а вночі (відпочивати) у загородах (*За О. Копиленком*).

- Поясни, як треба вимовляти і писати дієслова на **-ся**.

Що я знаю?

- Яку частину мови називають дієсловом? Наведи приклади.
- Поясни, чому неозначена форма дієслова має таку назву.
- Яку дію називають дієслова минулого часу, теперішнього і майбутнього часу? Наведи приклади.
- Як змінюються дієслова теперішнього і майбутнього часу? Наведи приклади.
- Як змінюються дієслова минулого часу? Наведи приклади.
- Як вимовляють і пишуть дієслова на **-ся**? Наведи приклади.

НАВЧАЮСЯ РОЗПІЗНАВАТИ ПРИСЛІВНИКИ

Чи змінюється прислівник?

весело

навесні

здалеку

вгорі

навздогін

Я — учителька

Прочитай і розкажи
у класі.

Я — учитель

- **Прислівник** — незмінна частина мови, яка називає ознаку дії або пояснює, як, де, коли відбувається дія, куди вона спрямована, і відповідає на питання **як? де? куди? коли?**

Прислівники не змінюються, тому не мають закінчень. Схожі на закінчення частини основи прислівників є суфіксами: *рано*, *навесні*.

За якими ознаками визначають прислівники?

- 1 Прочитай. Зверни увагу на форми дієслів і зв'язаних із ними прислівників.

Мелодійно розливається дзюрчання струмка.

Мелодійно розливалось дзюрчання струмка.

Мелодійно розливаються веселі струмки.

Мелодійно розливатимуться веселі струмки.

- Визнач час і число дієслів, з якими поєднаний прислівник.
- Зроби висновок про те, чи змінювалося дієслово в кожному з речень. А прислівник?

- 2 Прочитайте й відгадайте загадку Наталі Мажіріної. Про які види транспорту йдеться?

Пасажирів і вантаж
відвезе він вчасно враз.

Пливе, їде та летить —
всюди швидко він домчить.

- Розкажіть одне одному про свій улюблений вид міського транспорту. Яких правил поведінки необхідно дотримуватися в ньому?
- Знайдіть у загадці прислівники. Обґрунтуйте свою думку.
- Випишіть прислівники за абеткою. Назвіть питання, на які вони відповідають.

3 Прочитай текст. Назви прислівники, ужиті в ньому.

Весна щедро розсипає свої різнокольорові подарунки.

Ось із-під листка радісно блиснув пролісок. Де-не-де ласкаво простягає свої волохаті пелюстки до сонечка ліловий сон. Гордо підняли квіти свої очі-озерця, неначе шматочок неба спеціально впав на землю (*За «Народним календарем»*).

- Випиши з тексту сполучення **дієслово + прислівник**.
- Поясни роль прислівників у тексті.

4 Прочитай прислів'я і приказки. Як ти їх розумієш?

1. Недовго думав, а добре сказав. 2. Говори, та назад озирайся. 3. Вчинки говорять голосніше, як слова. 4. Добрі справи довго пам'ятають, а лихі — ще довше. 5. Хто багато обіцяє, той рідко слова дотримує. 6. Красно говорить приятель, а правду каже неприятель. 7. Не завжди говори, що знаєш, а завжди знай, що говориш. 8. Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.

- Запиши речення. Підкресли прислівники. Обґрунтуй свою думку.
- Поясни роль прислівників у прислів'ях і приказках.

Красно говорити — гарно говорити!

5 Прочитай текст. До якого стилю він належить?

Є у циклону супротивник — антициклон. Антициклон завжди рушає назустріч або навздогін лютому циклону. А зустрівши, вступає з ним у бій. Б'ються вони завзято, до повної перемоги. Зазвичай переможцем буває антициклон. Він завжди приносить із собою гарну погоду: влітку — теплу й тиху, узимку — ясну й морозну (*За книгою «Погода на планеті»*).

- Назви прислівники, вжиті в тексті.
- Випиши сполучення **дієслово + прислівник**, ставлячи питання від дієслова до прислівника.

ПРИСЛІВНИКИ-СИНОНІМИ Й ПРИСЛІВНИКИ-АНТОНІМИ

НАВЧАЮСЯ ДОБИРАТИ ДО ПРИСЛІВНИКІВ СИНОНІМИ ТА АНТОНІМИ

Чи можна дібрати до прислівника синоніми та антонім?

- 1** Прочитайте і порівняйте вірші. Поясніть, що їх об'єднує. Які слова вжито у вірші в переносному значенні?

Все радіє, живе і співа навкруги,
ніби дихають луки і ниви,
і в струмки обертаються білі сніги,
і туркочуть, як голуби сиві.

Олександр Олесь

Ходить травень по траві
з сонечком на голові,
розмальовує навколо
синьо, біло, волошково.

Вадим Крищенко

- Назвіть прислівники, які використали поети. Поясніть їхню роль у віршах.
- Випишіть із віршів прислівники-синоніми. Доберіть зі словника синонімів ще кілька синонімів до них.
- Розкажіть, яку ілюстрацію ви намалювали б до другого вірша. Опишіть її усно, уживаючи прислівники **синьо, біло, волошково**.

Називаймо прислівники-синоніми. Хто більше?

- 2** Доберіть до поданих прислівників синоніми. Запишіть їх.

чудово
уміло
радісно
довго

ніжно
любо
швидко
казково

- Поясніть, які з поданих і дібраних прислівників можна використати в розповіді про веселку. Складіть і запишіть розповідь про це явище природи, уживаючи прислівники.

Яка роль прислівників-синонімів у мовленні?

- 3** Прочитай. Поясни, що означають подані вислови. За потреби скористайся довідкою.

Опинитися просто неба, намокнути до останньої нитки, тікати з усіх ніг, не мати кінця-краю, йти як не своїми ногами, спати без задніх ніг, жити на широку ногу, вивчити дуже добре.

Довідка

Безмежно, безкінечно, дуже міцно, безпробудно, наскрізь, зовсім, дуже швидко, безупинно, повільно, невпевнено, надворі, напам'ять, розкішно, багато.

- Добери і запиши прислівники-синоніми до поданих висловів.

Називаймо прислівники-антоніми. Хто більше?

- 4** Прочитай уривок із тексту. Добери до нього заголовок.

Повільно надходив вечір. Сонце вже старанно готувало собі вогняну постіль десь на самому краєчку неба. А вітер тихенько заснув ще раніше, бо жоден листочок уже не ворухився на дереві (*За Ю. Старостенком*).

- Випиши прислівники. Обґрунтуй свою думку.
- Добери до них прислівники-антоніми.
- Назви синоніми до прислівників **повільно, старанно**.

- 5** З допомогою дорослих добери і запиши три–чотири прислів'я із прислівниками-антонімами.

- Підкресли прислівники-антоніми. Обґрунтуй свою думку.

Багато говорив, та мало зробив.
Легко говорити, та важко зробити.
Гарно щєбече, та погано слухати.

НАПИСАННЯ НАЙУЖИВАНІШИХ ПРИСЛІВНИКІВ

НАВЧАЮСЯ ПРАВИЛЬНО ПИСАТИ НАЙУЖИВАНІШІ ПРИСЛІВНИКИ

Прислівники пишемо **разом**: *навесні, улітку, восени, узимку, зверху, знизу, посередині, зранку, удень, увечері, вночі*.

1 Прочитайте афоріزمи Григорія Сковороді. Як ви їх розумієте?

1. Більше думай і тоді вирішуй. 2. Хто добре запалився, той добре почав, а добре почати — це **наполовину** завершити. 3. Збери **всередині** себе свої думки і в собі самому шукай справжніх чеснот. 4. Коли ти твердо йдеш шляхом, яким почав іти, то, на мою думку, ти щасливий. 5. Копай **усередині** себе криницю для тої води, яка зросить і твою оселю, і сусідську.

Афорізм — думка, стисло висловлена в дуже виразній формі.

Чесноти — добродієність, порядність.

- Запишіть речення. Підкресліть у них прислівники. Обґрунтуйте свою думку.
- Поясніть правопис виділених прислівників.

2 Прочитайте народні прикмети. Перевірте їх при нагоді.

1. Вітер дме ввечері — з'явиться вода вдень. 2. Рання весна обіцяє влітку багато похмурих днів. 3. Навесні хмари плывуть високо — на теплу і ясну погоду. 4. Сніг тане швидко, і вода біжить дружно — чекай мокрого літа. 5. Туман над водою довго-довго не розходиться — буде гарна, суха погода. 6. Якщо початок травня холодний, то наприкінці місяця буде тепло. 7. Якщо гуси летять високо — води буде багато, а якщо низько — мало. 8. Кажани ввечері густо літають — завтра буде гарна погода.

- Випишіть прислівники з речень. Поясніть правопис.
- Складіть і запишіть речення із прислівниками **уранці, увечері**.

3 Прочитайте вірш для фізкультхвилинки. Проведіть її у своїй групі.

Руки вгору почергово, вправу робимо чудово.
 Чітко руки піднімаєм, пальці угорі стискаєм.
 Випрямляємо хребет: нахилийся назад-уперед.
 Нахилились уліво-вправо, дружно робим різні вправи.
 Вниз — присіли, вгору — встали і за парти посідали.

- Випишіть прислівники, використані в тексті фізкультхвилинки. Поясніть правопис цих слів.

4 Заміни вислови одним словом — прислівником. За потреби використай слова з довідки.

Перший раз брати участь у конкурсі; переганяти один одного під час бігу; повертатися додому тоді, коли й обіцяв; повідомити про щось раніше зазначеного часу; перебувати просто неба; рухатися нога в ногу; берегти як зіницю ока.

Довідка

Заздалегідь, упёрше, наввіпередки, своєчасно, надворі, одночасно, дбайліво.

- Запиши прислівники. Запам'ятай правопис цих слів.
- Склади і запиши речення з виділеними прислівниками.
- З якими дієсловами поєднано ці прислівники у складених тобою реченнях?

НАВЧАЮСЯ ДОРЕЧНО ВЖИВАТИ ПРИСЛІВНИКИ У ВЛАСНОМУ МОВЛЕННІ

5 Розкажи, що ти знаєш про сезонні зміни у природі. Доповни речення, використовуючи прислівники з довідки (с. 166).

Узимку надворі **?**, а влітку — **?**. Це тому, що взимку сонце **?** буває на небі, **?** ходить над землею і **?** гріє. Коли сонце ходить по небу **?**, то довгі тіні посилає, а коли **?**, то короткі. Ночі довгі, а дні короткі — **?**. Дні довгі, а ночі короткі — **?**.

Узимку, влітку, тепло, холодно, високо, низько,
недостатньо, недовго.

- Запиши текст. Доведи, що він є науково-популярним.

- 6** Прочитайте і відгадайте загадку. Назвіть слова, які допомогли вам визначити слово-відгадку.

Насупилось небо, і плаче хмаринка,
а поле сміється щасливо і дзвінко,
бо сльози хмаринки несуть урожай.
Як сльози ці зветься? Ану, відгадай.

- Назвіть прислівники, використані в загадці.
- Складіть і запишіть загадку про сонце, використовуючи прислівники.

- 7** Прочитай прислівники.

Гарно, весело, відкрито, щиро, дзвінко, мелодійно, любо,
приємно, привітно, гостинно.

- Поміркуй, як можна ці прислівники використати в одному тексті. З'ясуй, про що в ньому буде розповідатися. Усно склади такий текст.
- Запиши три речення зі складеного тексту (на вибір). Підкресли прислівники.

- 8** Поєднай частини прислів'їв і запиши. Як ти їх розумієш?

Говорить прямо,
М'яко стеле,
Краще нині горобець,
Спочатку густо,

як завтра голубець.
а потім пусто.
а робить криво.
та твердо спати.

- Підкресли у прислів'ях прислівники-антоніми. Обґрунтуй свою думку.

- 9** Склади і запиши казку про прислівник та його роль у мовленні.

- Підкресли прислівники, ужиті в тексті. Доведи свою думку. Поясни роль прислівників у складеному тексті.
- Підготуйся прочитати свою казку у класі.

Що я знаю?

- Яку частину мови називають прислівником? Наведи приклади.
- Чому прислівники не мають закінчень?
- Які значення мають прислівники-синоніми? Наведи приклади.
- Які значення мають прислівники-антоніми? Наведи приклади.
- Як правильно писати прислівники? Наведи приклади.

УЗАГАЛЬНЮЮ ЗНАННЯ ПРО ЧАСТИНИ МОВИ

Що я вмію?

- 1 Прочитай виразно вірш Ліни Костенко.

СОНЦЕ СИПЛЕ КВІТИ
Уже в дітей порожевіли личка,
уже дощем надихалась рілля.
І скрізь трава, травиченька, травичка!
І сонце сипле квіти,
як з бриля.

Рілля — зоране поле, земля.

- Назві іменники, використані у вірші. Визнач рід, число і відмінок цих іменників.
- Випиши спільнокореневі слова, ужиті у вірші. Познач будову слів.

- 2 Прочитай опис. Назві словосполучення, за допомогою яких автору вдалося змалювати яскраву картину природи.

Жовтогаряч.. кілим із квіточок кульбаби вкрив **лісов..** галявину. Так щороку сонечко вистеляє золотом довколишн.. простори. Роботящі бджоли цілими днями збирають солодк.. нектар. Коли дивишся на це **золотист..** коло, то здається, що бачиш портрет велик.. сонця на тлі ніжн.. зелені.

- Випиши з тексту прикметники разом з іменниками, з якими вони зв'язані. Допиши пропущені закінчення.
- Познач будову виділених прикметників. Від яких слів і за допомогою яких суфіксів вони утворилися?

- 3** Прочитай текст. Поясни, яку пору року і яку частину доби в ньому зображено.

Небо **пломеніє** зорею. Я стою біля розквітлого поля конюшини. Велетенський розмаїтий килим **тремтить**, переливається, щомиті міняючи своє забарвлення, ніби в ньому переливаються тисячі різнокольорових камінців.

Ось розсипались голубі камінці. Та ледь око встигло вловити той відтінок, як голубе перетворилося на ліл'ове. І ось уже немає рожевого: усе поле охоплене полум'ям. От-от **з'явиться** перший промінь (*За І. Цюпою*).

- Випиши з тексту дієслова за абеткою. Побудуй звукові моделі виділених дієслів.

- 4** Прочитай текст. Добери до нього заголовки.

Чи доводилося **вам** спостерігати за пташк'ами навесні? О цій порі року в наших пернатих друзів найбільше клопотів. Отож не лякайте їх. Не здіймайте галасу поблизу пташиних гнізд. Хай кожна пташка спокійно мостить собі гніздечко і виводить пташенят. Якщо птахів часто турбувати, **вони** будуть змушені змінювати місце гніздування.

- Доведи, що виділені слова є займенниками. Склади і запиши з ними речення.
- Випиши з тексту прислівники. Поясни правопис цих слів.

- 5** Прочитай текст. Яку роль відіграють у ньому дієслова?

І знову синіє небо, а на ньому — золоте сонце сипле скрізь гарячими, блискучими бризками. По шляху біжать жваві струмочки — крутяться, підстрибують, танцюють, весело щось буркочуть.

Пишається проти сонця гай, увесь у блискучих краплях, як у дорогому намисті. Густрою стіною сплелось жито, що вже почало квітнути — пустило з себе дух свого цвіту... (*С. Васильченко*).

- Випиши з тексту дієслова. Визнач час, особу (в теперішнього часу), число, рід (у минулому часі).

Навчальне видання

**Вашуленко Микола Самійлович
Васильківська Надія Адамівна
Дубовик Світлана Григоріївна**

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЧИТАННЯ

**Підручник
для 4 класу закладів загальної середньої освіти
(у 2-х частинах)**

Частина 1

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

**Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено**

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

*Редактор О. С. Криворучко
Технічний редактор Л. І. Аленіна
Комп'ютерна верстка І. М. Сога
Коректор О. В. Севрцева
Дизайн обкладинки П. В. Ширнін*

Формат 70x100¹/₁₆. Ум. друк. арк. 13,608 + 0,486 форзац.
Обл.-вид. арк. 13,20 + 0,83 форзац.

ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Свідоцтво «Про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції»
Серія ДК № 6109 від 27.03.2018 р.

Адреса видавництва: 04053, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
www.osvita-dim.com.ua

Частина мови	Відповідає на питання	Змінюється	У реченні виконує роль	Приклади
Іменник	хто? що?	за числами (однина, множина), за відмінками (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, кличний), має три роди (чоловічий, жіночий, середній)	головного члена речення — підмета, другорядного члена речення	Розум без книги, що птах без крил.
Прикметник	який? яка? яке? які?	за родами (чоловічий, жіночий, середній), за числами (однина, множина), за відмінками (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, кличний)	другорядного члена речення	Книга — мудрий порадижник.
Числівник	скільки? котрий?	за родами (чоловічий, жіночий, середній)	другорядного члена речення	Одна книга тисячі людей навчає.
Дієслово	що робить? що зробить? що роблять? що зроблять? що робив? що зробив? що буде робити? що зробить?	за часами (теперішній, минулий, майбутній), за родами (чоловічий, жіночий, середній) — тільки дієслова (минулого часу), за числами (однина, множина), за особами (перша, друга, третя)	головного члена речення — присудка	Книгу читають не очима, а розумом..
Займенник Особові займенники	хто? що? який? чий? скільки? котрий?	належать до особи (першої, другої, третьої), за числами (однина, множина), за родами (чоловічий, жіночий, середній), за відмінками (називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, місцевий, кличний)	головного члена речення — підмета, другорядного члена речення	Книга тоді корисна, коли її читають.
Прислівник	де? коли? куди? звідки? як?	не змінюється	другорядного члена речення	Книжка мовчки все розкаже.